

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ДНПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СХІДНИЙ ФІЛІАЛ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУР НАН УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

ЗАПОРІЗЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(11–12 листопада 2021 року)**

Львів-Торунь
Liha-Pres
2021

УДК **80:028(477.64)(063)**
3-33

Рецензенти: *доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*
Степаненко Микола Іванович

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Рарицький Олег Анатолійович

Редакційна колегія: д. філол. наук, професор Р. О. Христіанінова,
д. філол. наук, професор І. Я. Павленко; к. філол. наук,
доцент О. О. Стадніченко; к. філол. наук, доцент
Н. В. Горбач.

*Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету
Запорізького національного університету
Протокол № 6 від 21 грудня 2021 року*

3-33 **Запорізькі** філологічні читання : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (11–12 листопада 2021 року) / За ред. Н. В. Горбач, І. Я. Павленко, О. О. Стадніченко, Р. О. Христіанінової. – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2021. –162 с.

ISBN 978-966-397-262-6

Матеріали збірника висвітлюють окремі закономірності функціонування слов'янських мов. Значна частина статей присвячена особливостям розвитку літературного процесу в Україні в його проекції на загальноєвропейський та світовий історико-культурний процес; у низці статей висвітлено творчість письменників Запорізького краю.

Для вчених-філологів, викладачів, аспірантів, студентів.

УДК 80:028(477.64)(063)

ISBN 978-966-397-262-6

©ЗНУ, 2022

ЗМІСТ

БЄЙ І.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКИХ БОГОСЛОВСЬКИХ
ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ7

БІЖКО О., КРАВЧЕНКО В.

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА РОМАНУ О. МИХАЙЛЮТИ
«ПАДІННЯ ХВ'ЮРЕРА»10

ВАСИЛЬЧЕНКО В.

«СЛЕД ВОЙНЫ»: ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРНОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ СБОРНИКА МАЛОЙ ПРОЗЫ
НАРИНЭ АБГАРЯН «ДАЛЬШЕ ЖИТЬ»12

ГАЛИЧ О.

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ15

ГАМАЛІ О., КАНЕВСЬКА О.

ЯЗЫКОВОЕ СВОЕОБРАЗИЕ СОЗДАНИЯ КОЛОРИТА
ЭПОХИ В РОМАНЕ Б. АКУНИНА «АЗАЗЕЛЬ»18

ГОРБАЧ Н.

СТРАТЕГІЯ НАРАТУВАННЯ ВІЙНИ Й ГОЛОКОСТУ В ОПОВІДАННІ
В. ЧЕРЕДНИЧЕНКО «Я – ЩАСЛИВА ВАЛЕНТИНА»21

ДОРОЖКІНА С., ХЕЙЛІК Т.

«ДЕТСКИЕ СЛОВА» В СТРУКТУРЕ ОЙКОЛЕКТА
(НА МАТЕРИАЛЕ «ДОМАШНЕГО ЯЗЫКА» УЧАЩИХСЯ
КЗ «ДНЕПРУДНЕНСКАЯ ГИМНАЗИЯ «СОФИЯ»)24

ЗУЄНКО Я.

ОБРАЗ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ В РОМАНІ
Л. КОНОНОВИЧА «ЧИГИРИНСЬКИЙ СОТНИК»27

КОСТУСЯК Н.

ВТОРИННІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОГО
ЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ30

КРАВЧЕНКО В.

КОДИФІКАЦІЯ ОБРАЗУ КОЗАКА У СПІВМОВКАХ
ПЕТРА РЕБРА33

КУРИЛОВА Ю.

КРАСЗНАВЧА ДОКУМЕНТАЛЬНА ПРОЗА «У ЗГОНАХ» І «ТІЛЬКИ Б
НЕ ВМИРАЛА БАБИНА...» К. СУШКА: МЕТАТЕКСТУАЛЬНІ,
ЖАНРОВІ ТА ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ36

ЛАПКО Г.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ *ЛИЦЕ* У «СЛОВНИКУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.»:
СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ПОХОДЖЕННЯ39

ЛАСКАВА Ю.	
ОБРАЗ ОСТАНЬОГО КОШОВОГО ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО В ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ	42
ЛЕНОК М.	
«КЛАПТИКОВІ» ІСТОРІЇ В ХУДОЖНЬОМУ РЕПОРТАЖІ М. БЕСПАЛОВА «ЛІХІЄ ДЕВ'ЯНОСТІ : КУЗНЯ КАДРІВ ДНІПРОПЕТРОВСЬК».....	45
ЛІПІНГ Г.	
ГАСТРОНИМИ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЯЗЫКА: СТРУКТУРА И СЕМАНТИКА.....	47
ЛИХО Ю., КРАВЧЕНКО В.	
ХУДОЖНЯ РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗУ МІХАЛА ЧАЙКОВСЬКОГО В РОМАНІ І. КОРСАКА «ОТАМАН ЧАЙКА».....	50
МАНДИЧ Т.	
АСОЦІАТИВНА ОСНОВА МОВНОЇ ГРИ У СПОРТИВНИХ КОМЕНТАРЯХ.....	52
МАНЬКО А.	
ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА «ЗУКРАЇНІЗОВАНИХ ТАНКА» І. НИЗОВОГО.....	55
МАЦЕГОРА І.	
СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ У РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.	58
МЕЖОВ О.	
ПРАКТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗВО	63
МЕНСІТОВ І.	
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПОЕМИ «УКРАЇНА КОЗАЦЬКА» В. СЕВЕРИНЮКА	66
МИРОНОВА Н.	
АЙРИС МЕРДОК И ЛЮДВИГ ВИТГЕНШТЕЙН : К ВОПРОСУ О ФИЛОСОФСКИХ ИСТОКАХ РОМАНА «ПОД СЕТЬЮ»	69
МОЛОЦЬКИЙ В., ХРИСТІАНІНОВА Р.	
ЧАСТКИ ЯК УСКЛАДНЮВАЧІ СЕМАНТИКИ ПРЕДИКАТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	72
НІКОЛАЄНКО В.	
НАРАТИВНА СИСТЕМА РОМАНУ А. КОКОТЮХИ «ЧЕРВОНИЙ»: КІЛЬКА ЗАУВАГ	75
НІКОЛОВА О.	
СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОМАН («ЛЮТЕЦІЯ» Ю. ВИННИЧУКА, «ЗАЛІЗНА ВОДА» М. ЛАЮКА) У КОНТЕКСТІ ТРАДЦІЙ ВІОФІСТІОН	77
ОЛЬШАНСЬКА О.	
«ЧИ БУЛА ТИ ЩАСЛИВА, СКАЖИ, ПЕНЕЛОПО...» (МОТИВ ЧЕКАННЯ У ЗБІРЦІ М. БРАЦІЛЮ «ШОВКОВА ДЕРЖАВА»)	80

ОНУФРІЄНКО Г. МОВНО-КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-РИТОРИЧНІ ПІОРИТЕТИ ТЕКСТУ ЯК ТРАНСЛЯТОРА РЕЗУЛЬТАТИВ ПРОДУКТИВНОЇ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ	82
ОРМАНЖИ В. МІФ ПРО МІСТО В РОМАНІ Й. КОЗЛЕНКА «ТАНЖЕР»	87
ПАВЛЕНКО І. ГУСТАТИВНИЙ КОД СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ: ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ	90
ПАНЧЕНКО О. ЗАСОБИ КРЕОЛІЗАЦІЇ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	93
ПОГРЕБНЯЯ В. БИБЛЕЙСКИЙ ФОН РОМАНА М.А. БУЛГАКОВА «БЕЛАЯ ГВАРДИЯ»	95
ПРОЦЕНКО О. ХУДОЖНЬО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС ПОЕМИ В. СЕВЕРИНЮКА «УКРАЇНА КОЗАЦЬКА»	100
РАДЧЕНКО В. ОБРАЗ МАТЕРІ БОЖОЇ У ЗБІРЦІ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ «ЖІНКА, ЗОДЯГНЕНА В СОНЦЕ»	103
РАХНО К. АРХАІЧНА КОЗАЦЬКА ЛЕКСЕМА НА ПОЗНАЧЕННЯ СМІХУ У ФОЛЬКЛОРИ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ.....	106
САДИЛКО Н., МЕРКУЛОВА О. СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ СПОСОБУ ДІЇ У СЛЕНГОВОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ЗНУ	109
СЛИЖУК О. МОТИВ МАНДРІВКИ У КНИЗІ О. ВИЖЕНКА «ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ ДЛЯ ВЕСЕЛИХ ДІТЛАХІВ».....	114
СТАДНІЧЕНКО О. ЛІТЕРАТУРА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ: СУЧАСНІ ВИМІРИ І СТАН.....	117
ТАГАН Д., БОЙКО Л. СЛОВОТВОРЧІ ЗАСОБИ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ В РОМАНІ Н. ГУМЕНЮК «ВЕРЕСОВІ МЕДИ».....	120
ТЕЛЯТНИК В., ХРИСТІАНІНОВА Р. СИМВОЛІКА ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В ПОВІСТІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»	125
ФЕЦАН Т., ПЕТРИШИНА О. ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТУРЕЦЬКОМОВНИХ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	128

ХЕЙЛІК Т. ЕЗОПОВ ЯЗЫК ЕПОХИ КОВИДА: ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕННЯ, ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ	133
ХІТРОВА Т. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ «ПАМ'ЯТІ» В ГАЛУЗІ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ»	136
ХОМ'ЯК Т. ТОПОС ЗАПОРІЖЖЯ В ЛІРИЦІ М.ЛИХОДІДА	139
ЧМИР А. ФУНКЦІЇ СПОВІДІ В ІСТОРИЧНІЙ РОМАНІСТИЦІ П. КРАЛЮКА	142
ШАБОЛДОВ О. ОЧІЛЬНИКИ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЖЬКОГО В ПАНТЕОНІ НАЦІОНАЛЬНИХ ГЕРОЇВ «ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ»	145
ШИТИК Л., ЮЛДАШЕВА Л. РЕПРЕЗЕНТАНТИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПОЛЯ «КАВА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	148
ШУЛЬГА О. СПЕЦИФІКА ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ РОКСОЛАНИ В РОМАНІ Т. І О. ЛИТОВЧЕНКІВ «КИНДЖАЛ ПРОТИ ШАБЛІ»	151
ЮФЕРЕВА О. ФУТУРИСТИЧНА КАРТОГРАФІЯ НОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ У ТРЕВЕЛОГАХ Ф. ГРІФФІНА («SOVIET SCENE: A NEWSPAPERMAN'S CLOSE-UP A NEW RUSSIA» (1933) ТА Л. ФІШЕРА («SOVIET JOURNEY» (1935)	154
ЯРМОЛЕНКО Г. МІЛПІ-ПСЕВДОНІМИ В РОМАНІ СЕРГІЯ ДЗЮБИ Й АРТЕМІЯ КІРСАНОВА «ПОЗИВНИЙ «БАНДЕРАС»	157

І. Бей

*Запорізький національний
університет*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАД ПОЛЬСЬКИХ БОГОСЛОВСЬКИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Хоча богослов'я є однією з найстарших дисциплін, його вивчення було в роки тоталітаризму як в Україні так і в Польщі штучно перервано, тому за останні три десятиріччя богословська термінологія обома мовами мала багато чого наздоганяти. Однак у польській та українській богословській термінології залишається ще багато невіршених питань. Передусім це стосується відокремлення від латино-грецької та російської термінології, усталення та вжитку власних термінів та терміносполучень, а також їхнє лексикографічне опрацювання. В умовах активізації міжнародної польсько-української співпраці у теології зростає потреба у перекладі різноманітних текстів медичного спрямування і, як наслідок, потреба у створенні перекладного польсько-українського словника богословських і філософських термінів (або принаймні двомовного глосарію).

Двомовні словники богословської термінології для польської й української мови наразі представлені єдиним словником [1]. Звісно, богословська термінологія відображена й у on-line словниках, але часто компетентність та адекватність запропонованих ними варіантів викликає сумніви.

Метою статті є опис богословських термінів у площині іменних однослівних.

При перекладі польських іменних термінів слов'янського походження українською мовою з'ясовується, що вони можуть мати спільний корінь: *modlitewnik* – *молитовник*, *молитвослов*;; однак відрізнятися за граматичними ознаками, наприклад, категорією роду: *zagłada* – *винищення*; *zaparcie się* – *відмова*; *zgon* – *загибель*; числа: *nieszpory* – *вечірня*. Характерною є також префіксальна структура слов'янських термінів в обох мовах:

potazaniec – помазаник; *pośrednik* – посередник; *potomek* – нащадок; *sprzeczność* – протиріччя.

Характерною ознакою польських та українських субстантивних термінів іншомовного (латинського, грецького) походження є їх відмінність у граматичному роді. При запозиченні з класичних мов слів у польській і українській мовах існує дві тенденції: вони можуть як зберігатись, так і змінюватись. Важливим є і вплив мови-посередника, через яку відбувалось запозичення в польську та українську мови. Збереження морфематичної структури оригіналу і його категорії роду в польській мові відбувається при латинських та запозичених через латину з грецької лексемах (це, переважно, іменники на *-ov*) на *-um*, що належать до середнього роду.

У польській мові під впливом латини зберігається також жіночий рід грецьких іменників на *-is*, однак додається формальний показник жіночого роду – флексія *-a* і відкидається грецька флексія *-is*, тому вони характеризуються формантом *-eza* та іншими. В українській мові відповідні терміни, переважно зберігають грецьке закінчення *-is*, котре, однак, інтерпретується як частина основи: *kenoza*– *кенозис*. У поодиноких випадках в польській мові грецьке може *-is* зберігатися, і тоді вони переходять до категорії чоловічого роду: *prolepsis*– *пролєпис*.

Зміна родової грами оригіналу в польській мові відбувається у випадку запозичення грецьких іменників середнього роду (переважно віддієслівних), закінчених на *-ma*. У польській мові такі запозичення належать переважно до чоловічого роду, при чому запозичується основа непрямих відмінків. Українські відповідники, вживаються з граматичним значенням жіночого роду зі збереженням грецької форми називного відмінку *-ma*, пор.: *aksjomat* (ἀξίωμα) – *аксіома*; *dogmat* (δόγμα) – *догма*.

Серед запозичень інших мов також спостерігаються випадки засвоєння їх у різних родах у польській та українській мовах, наприклад, італійське *mantelletta* (f) в польській звучить як *mantolet* (m), а в українській – як *мантелетта* (f); *meczet* (m) – *мечеть* (f); *antyfona* (f) – *антифон* (m).

У деяких випадках відбувається розщеплення значення запозиченого слова всередині мови в залежності від часу та/чи

способу запозичення. Так, наприклад, слово *дбуца* в українську мову увійшло у формі *догма* та *догмат*. Дещо подіне відбулося зі словом *схїма* у польській мові: воно було запозичене «із Заходу» в «латинській» транскрипції і з основою непрямих відмінків *schemat* (схема) та *schima* (схіма). Подібне розщеплення відбулося і в українській мові, але обидва запозичення набули форми жіночого роду: *схема* і *схіма*.

Деколи спостерігається повна відповідність польських та українських іншомовних термінів за граматичними ознаками: *metodyzm* – *методизм*; *metropolia* – *митрополія*; *minaret* – *мінарет*; Еквівалентні польські та українські однослівні терміни часто відрізняються за походженням. Іншомовні одиниці переважають у польській мові: *predestynacja* – *напередвизначеність*; *superior* – *настоятель*. Достатньо частими є випадки співвіднесеності власне польського терміну та іншомовного українського: *podłoże* – *субстрат*; *trójpodział* – *трихотомія*; *rózaniec* – *розарій*. Пор. також відмінність префіксів за походженням у випадку *subdiakon* – *іподиякон*, при спільному грецькому корені в українській мові це слово зберегло грецький префікс, тоді як й польській він був заміненений на тотожний за значенням латинський.

Отже, при перекладі польських богословських термінів українською мовою ми виявили, що польсько-українські відповідники можуть мати як слов'янські походження (і мати при цьому різну структуру), бути запозиченнями лише в одній з мов, а в другій мати слов'янський відповідник, бути запозиченнями в обох мовах. Серед запозичень в польській мові переважають латинізми, тоді як в українській – грецизми та церковнослов'янизми.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Пиль Я. Польсько-український словник релігійних термінів. Київ : Католицький медіа-центр. 2012. 100 с.
3. Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I. Z zagadnień leksyki religijnej w słownikach rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich. *Roczniki Humanistyczne*, Tom 37–38. Nr 7 (1989–1990). S. 107–116.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-2>

О. БІЖКО, В. КРАВЧЕНКО

Запорізький національний університет

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА РОМАНУ О. МИХАЙЛЮТИ «ПАДІННЯ ХВ'ЮРЕРА»

Розвиток сучасного українського політичного роману впливає на формування нового рівня усвідомлення українського суспільного життя, де людина стала епіцентром на шляху поступу. Осмислення життєвих перипетій, зображення конкретних персоналій, наголошення на наявній свободі вибору, акцентування на національному самоствердженні – усе це ілюструє власне національно-філософське бачення письменників, підсилює цінність творів такої тематики, серед яких чільне місце посідає роман «Падіння хв'юрера» О. Михайлюти. Твір має суспільно-політичну зорієнтованість, висвітлює культуру взаємин між людьми різних соціальних станів, надає можливість автору висловити власні світоглядні рефлексії на навколишню політичну дійсність і місце українця-патріота в ній.

До сьогодні існують різні дискурси щодо літературних родів, жанрів, критеріїв для їх зіставлень і розрізень, про що йшлося в О. Галича, Н. Копистянської, С. Скварчинської, А. Ткаченка та ін. Але на новітньому рівні вивчення жанру поглиблюється неузгодженість між поняттями та судженнями. В українських творах, особливо сучасних, можна простежити гібридність текстових сполук, синтез, синкретизм, гнучкість, еластичність жанру.

Урахувавши ступені родо-видового та жанрово-різновидного поділу, характеризуємо «Падіння хв'юрера» так: рід – проза; вид – політична; жанр – роман; жанровий різновид – політичний роман; жанрова модифікація – сатирично-політичний.

К. Шабаль окреслила «Падіння хв'юрера» як жанровий різновид, у сюжетно-фабульну основу якого покладено політичний конфлікт [2, с. 14]. Сатирично-політичний роман – жанрова модифікація, що вирізняється сатиричним зображенням особистості, яка жадає влади, прагне утриматися на політичному «олімпі» й володарювати світом, викривальним пафосом, уїдливіми характеристиками, гротескною галереєю образів-персонажів, ідейною гостротою, зумовленою

глибоким проникненням у суть зображуваних подій і явищ у соціально-політичній сфері. Тож проблема людини та влади, політичний конфлікт – доміанти аналізованого твору. Простежується єдиноборство у сфері владних відносин, що особливо вияскравлюється на прикладі боротьби головних протагоністів Роя Угрюмого та Богдана Орла.

Авторське глузливо-критичне ставлення до антигероя вже означено в назві. Автор ввів в обіг лексему «хв'юрер», проте цією іронією не обмежився. Він камуфлює негатив у комічну, часом фантастичну, форму буття протагоніста (суб'єкт із властивостями надлюдини; породження диявола; результат генетичного секретного експерименту; «...фактично отримали особу, в якій злилися Сталін і Гітлер» [1, с. 25]). Політикум провідних держав припише перед віроломністю Великої Яузи [1, с. 15] та її очільником-диктатором. Відсіч російській агресії та імперським намірам дає український офіцер, усунувши ядерну загрозу.

Отже, неординарний твір «Падіння хв'юрера» О. Михайлюти – своєрідна текстова політична картина, проєкція на призвідників російсько-української війни. Комплексна візія художньої оригінальності роману залишає науковий простір для подальших досліджень.

Література

1. Михайлюта О. Падіння хв'юрера : роман. Київ : Журналіст України, 2020. 256 с.
2. Шабаль К. Жанрово-стильові особливості сучасного українського політичного роману : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Бердянськ, 2019. 20 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-3>

В. ВАСИЛЬЧЕНКО

Запорізький національний університет

**«СЛЕД ВОЙНЫ»: ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРНОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ СБОРНИКА МАЛОЙ ПРОЗЫ
НАРИНЭ АБГАРЯН «ДАЛЬШЕ ЖИТЬ»**

Исследования в рамках Trauma Studies в XX–XXI вв. отмечаются разновекторным характером. Теория травмы – область междисциплинарная, её разработкой занимается широкий круг гуманитарных наук: культурология, философия, социология, антропология, история, психология, а также филология.

Интерес к данной проблеме обусловлен необходимостью и значимостью осмысления травмы. Травма как непрерывный процесс сказывается на качестве жизни людей, переживших травмообразующие события, негативно воздействует на психическое состояние человека, нарушая его привычную модель восприятия мира, а также влияет на мироощущение, самоидентификацию последующих поколений и их представление о прошлом.

Литература часто выступает аккумулятором болезненного опыта, а автор – своего рода аналитиком травмы. Поэтому изучение литературных версий данной проблемы актуально в литературоведческих студиях, особенно – имагологических и постколониальных.

Одна из основных тенденций современной прозы – переосмысление прошлого, его знаковых, переломных, травматических моментов. Ориентированной на такую тенденцию можно считать книгу писательницы Наринэ Абгарян «**Дальше жить**» (подзаголовок «**Книга о тех, кто пережил войну. И тех, кто нет**») – сборник малой прозы, изданный в 2018 году [2].

Цель работы – попытка рассмотреть данный сборник в контексте «дискурса травмы». Посттравматическая жизнь – центральная тема сборника, а травма – основная проблема, преодоление которой является ключевой задачей писательницы. Сборник – результат индивидуально-авторской рецепции травматического прошлого Армении и Азербайджана – Нагорно-Карабахского конфликта 1988–

1994 г. Наринэ Абгарян – русская писательница армянского происхождения, имеющая непосредственное отношение и отчётливое представление о военных действиях и их последствиях, а также лично знакомая со свидетелями военных действий и их потомками.

Сборник «Дальше жить» – эстетически единое произведение, близкое к романной структуре. Формально книга состоит из прозаических разножанровых текстов с отдельными заглавиями, а именно: «Вместо предисловия Заназан», «Мерелоц», «Колготки», «Узелок», «Багардж», «Одиночество», «Жить», «Пахлава», «Гулпа», «Ковер», «Долина», «Ожидание», «Лето», «Молитва», «Возвращение», «Гост», «Хачкар», «Гроза», «Голод», «Кружева», «Стадо», «Прогулка», «Ботинки», «Выбор», «Сердце», «Молчание», «Смех», «Бессмертник», «Вина», «Спасение», «Туманы», «Вместо послесловия». По замыслу должно было быть 40 рассказов (определение жанра Н.Ю. Абгарян), но по итогу было написано 32, так как, по словам самой писательницы, *«писать о войне – это насилие над собой»* [3].

Каждая история – самостоятельный сюжет, который оформлен в самодостаточный текст. Все тексты разножанровые, так как различаются разнотипностью сюжетных построений, границами и прагматикой вымысла и домысла. Однако все сюжеты сборника идейно взаимосвязаны и представляют собой цепочку историй: в каждом произведении сборника есть персонаж, который станет главным героем следующего. Истории объединены главной темой – жизнь после войны, общностью сюжетных мотивов (например, мотив потерянного счастья, мотив смерти, мотив беды и т.д.), образно-стилевыми решениями (преобладание ретроспекций, использование минус-приёмов, контраста, деталей-символов, введение лирических отступлений и т.д.).

Такая организация книги – средство индивидуально-авторской литературной концептуализации травмы. В гуманитарном дискурсе существуют две основные концепции травмы, которые эксплицитно проявляются при анализе структуры (т.е. взаимосвязи формы и содержания) сборника. Первая – **психологическая травма**, имеющая свои истоки в работах Зигмунда Фрейда, который рассматривает психологическую травму в контексте

індивідуального опыта отдельно взятого человека. Вторая – **культурная травма**, которая, как отмечает исследователь В. С. Василенко, являет собой «дискурсивну реакцію-відповідь на розрив соціальної, культурної тканин, неоднорідні психосоціальний феномен і культурне явище, коли ідентичність спільноти (зокрема, національної), уражена значною і до того ж значущою подією (геноцидом, війною, революцією, окупацією, економічною кризою, політичним убивством, тероризмом тощо), зазнає непоправної кризи, а сама спільнота (нація) відчуває потребу в оновленні наративу про себе (“re-narration”), (само)відновленні та (само)репрезентації» [1].

Наринэ Абгарян апеллирует как к психологической травме, так и культурной. Она не разделяет их, а взаимообуславливает, что подтверждает структура произведения: каждый человек индивидуален, но война и, как следствие, травма – проблемы вневременные, общечеловеческие, которые не разделяют, а тонкой нитью объединяют судьбы разных людей на основе коллективного травматического опыта. Ведь, как отметила сама писательница, *«люди ошибочно считают, что война заканчивается <... >. Нет, это не так, потому что у нее (т.е. войны) очень тяжелый, очень долгий след. Это психотравма не на одно поколение. <... > Я наблюдала за людьми. Как они живут спустя 20 лет после активной войны. Это абсолютно надломленные люди. <...> Война – это часть жизни. Про это тоже необходимо рассказывать»*.

Литература

1. Василенко В. С. Збираючи уламки досвіду: теоретична (ре)концептуалізація травми. *Слово і час*. 2018. № 11. С. 109–122.
2. Абгарян Н. Дальше жить. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=72084
3. Polaris Lv (23.05.2019) Наринэ Абгарян в книжном магазине Polaris г. Рига (Латвия) [встреча и живое общение с писательницей Наринэ Абгарян] // 20 мая 2019 г. URL: https://www.youtube.com/watch?v=hiQQp9x_f_E

О. Галич

*ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янука»*

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ

Олесь Гончар протягом тривалого часу (1943 – 1995) вів щоденник. Опублікований після смерті цей документ є знаковим явищем в українській літературі другої половини ХХ ст. Це документ доби, а не приватного життя відомої особи. Охоплюючи широкий спектр життя українського народу, він серед іншого містить чимало фрагментів, у яких називаються імена борців з радянським режимом, дисидентів, правозахисників, наводяться факти їхньої діяльності, аналізуються виступи тощо. В'ячеслав Чорновіл не є винятком. Олесь Гончар знав про його діяльність ще з 60-х років ХХ століття, але познайомилися вони лише 11 липня 1990 року на сесії Верховної Ради УРСР під час розгляду питання про прийняття Декларації про суверенітет України. Олесь Гончар був у числі запрошених на розгляд цього питання. Тоді ж у щоденнику з'явився запис: «Затверджується по пунктах Декларація про суверенітет України. Був присутнім на цьому бурхливому засіданні сесії. Дуже приємно було познайомитись з Юхновським, Чорноволом (він нагадав, що я його колись захищав, саме коли його цькували), відновили знайомство з Богданом Горинем, який колись нам показував музей у Львові» [1, с. 303]. Далі автор щоденника підсумовує знайомство з людьми, якими він захоплювався, вважаючи їх своїми однодумцями: «Які славні все люди! Я почуваю себе в середовищі своєї нації, серед однодумців... Серед вірних людей!» [1, с. 303].

Всього в щоденниках Олеся Гончара прізвище В'ячеслава Чорновола зустрічається на 7 сторінках, часто в переліку інших імен українських політиків нового покоління. Зокрема, 16 травня 1990 року автор щоденника характеризує відкриття нової сесії Верховної Ради України: «Сумне видовище. Тупа консервативна більшість тупо

й бездарно душить кожну живу думку, що йде від блоку демократичної меншості. Безлад, галаснеча, організаційна безпорадність... Якими нікчемними постають апаратники, перед такими світлими людьми, як Головатий, Хмара, Чорновіл, Ірина Калинець...» [1, с. 295]. Іменуючи В'ячеслава Чорновола та його соратників світлими людьми, Олесь Гончар далі в цьому ж записі називає згаданих депутатів цвітом нації, за якими йому бачиться майбутнє України.

У наступному записі від 29 травня 1990 року Олесь Гончар аналізує виступи претендентів на посаду Голови Верховної Ради України, виділяючи серед інших промову та відповіді на запитання В'ячеслава Чорновола: «Триває вислуховування програм претендентів на престол. Дуже сильно виступив Чорновіл і на каверзні запитання відповідав блискавично, одним ударом повергаючи тих, що насадили з провокаційними підковирками. Істинний лідер! Цілу плеяду розумних мужніх діячів висунула нині молода Україна! Надто ж переконливо звучить слово тих, хто пройшов «мордовські університети» [1, с. 298].

10 липня 1990 року Олесь Гончар, коли у Верховній Раді розглядалося питання про прийняття Декларації про суверенітет, відзначив: «У залі бійці за правду і за права нації є: це і Головатий, і Чорновіл, і Горинь, і Пилипчук, і Червоний, і ще, і ще – молоді лицарі України, вони, на відміну від кар'єристів, не покинули депутатських барикад; і народ це бачить, і дедалі більше людей всіма засобами підтримують їхню героїчну, мужню боротьбу» [1, с. 303]. 9 серпня 1990 року Олесь Гончар аналізує ситуацію, пов'язану з прийняттям Декларації про суверенітет України: «Здавалось би, все було проти. Республіка довгий час (при Щербицькому й після нього) була опорою брежнєвізму, застійництва. В парламенті більшість складала партократія. І все ж – сталося. Мабуть мало значення те, що частина депутатів (може, найконсервативніших) поїхала в Москву на партз'їзд. А ті, що лишилися, своїм примітивним рівнем не могли протистояти силі логіки, силі пристрасті дембловців, зокрема таких людей, як Чорновіл, Головатий, Червоний, Заєць, Хмара...» [1, с. 309]. У цьому переліку прізвище В'ячеслава Чорновола стоїть на першому місці.

Цим самим Олесь Гончар відзначав значення особистості цієї людини, силу її логіки в передчутті майбутніх змін у державі.

15 серпня 1990 року ім'я В'ячеслава Чорновола з'являється в записі Олесь Гончара у зв'язку з постановою Львівської ради депутатів, підписаною Чорноволом як керівником обласної ради, про видворення з міста одіозного кореспондента газети «Правда» Дрозда: «Оце реалізація суверенітету на ділі!» [1, с. 311]. 16 вересня 1990 року автор щоденника знову згадує В'ячеслава Чорновола, на цей раз у зв'язку з демонтажем пам'ятника Леніну: «У Львові демонтовано пам'ятник Леніну (за рішенням обласної ради). Одна з газет друкує інтерв'ю з В'ячеславом Чорноволом. Постає образ дивовижно цільної людини. Ось кого варто називати лідером нації! Ось кого Україна мала б обрати президентом» [1, с. 318].

Востаннє ім'я Чорновола з'являється в щоденнику Олесь Гончара 20 липня 1993 року. Він аналізує події в СРСР після прийняття таємної постанови Ради Міністрів СРСР від 13 жовтня 1976 року та рекомендацій Ташкентської конференції про розширення функціонування російської мови у всіх сферах життя держави. Гончар пише про те, як українській інтелігенції стало важко боронити рідну мову в умовах, коли «правозахисники, такі як Чорновіл, Ірина Калинець, Світличний, Стус та інші, опинились у таборах, їх було значною мірою знейтралізовано; тож увесь тягар нерівної, щоденної боротьби по цей бік дроту, боротьби за збереження мови, тобто й самої нації, ліг якраз на нещасну нашу інтелігенцію, котрій чим могла допомагала діаспора» [1, с. 478].

Отже, В'ячеслав Чорновіл у щоденниковій рецепції Олесь Гончара постає як світла людина, державотворець, борець за майбутнє України. Письменник вважає, що саме ця людина повинна стати президентом України, оскільки він є справжнім лідером нації, який пройшов значні випробування «мордовськими університетами», загартувався в політичній боротьбі й здатний повести народ за собою.

Література

1. Гончар О. Т. Щоденники: У 3-х т.: Т. 3 (1984 – 1995). 2-ге вид., випр. Київ : Веселка, 2008. 648 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-5>

О. ГАМАЛИ, О. КАНЕВСКАЯ
*Криворізький державний
педагогічний університет*

ЯЗЫКОВОЕ СВОЕОБРАЗИЕ СОЗДАНИЯ КОЛОРИТА ЭПОХИ В РОМАНЕ Б. АКУНИНА «АЗАЗЕЛЬ»

Решение вопроса о специфике воссоздания в художе-ственном произведении определенного исторического периода имеет в филологической науке давнюю традицию (М. Бахтин, В. Виноградов, С. Кормилов, Д. Лихачев, Ю. Тынянов и др.). Современные исследователи (В. Быстров, О. Гамали, И. Голуб, О. Каневская, Г. Романовская, В. Шорохова и др.) также обращаются к нему: изучаются лексико-стилистические и грамматические особенности художественных произведений исторической тематики, приемы создания исторического и местного колорита в них, поэтика писателей, работавших в историческом жанре (Д. Мережковский, Б. Окуджава, В. Пикуль, Ю. Тынянов, А. Н. Толстой, О. Форш и др.) и т. п. Заметим, что творчество известного современного писателя Бориса Акунина (Г. Ш. Чхартишвили), несмотря на популярность и немалый авторитет автора, до сих пор не было предметом детального рассмотрения в лингвистике. В ряде работ (Н. Бобкова, О. Комарова, М. Курбанов, С. Олейников, Е. Шевченко и др.) указаны отдельные черты творческого метода Б. Акунина, в частности приемы постмодернистской поэтики и жанровые особенности романов, однако своеобразие стиля писателя остается вне поля зрения исследователей.

Таким образом, изучение языка исторических произведений, средств стилизации «под старину» в целом, и в исторических детективах Б. Акунина в частности, считаем актуальной проблемой современной лингвопоэтики.

Цель работы – определить и охарактеризовать языковые средства создания колорита эпохи в романе Б. Акунина «Азазель».

Художественная достоверность и выразительность языка в произведениях исторического жанра достигается, прежде всего, соответствующим отбором речевых особенностей прошлого и

сочетанием их со стилистическими ресурсами современного языка. Именно стилизация языка и речи определенного исторического периода создает необходимую временную дистанцию между читателем и изображаемой эпохой. Н. Бобкова подчеркивает: «Столетие, названное Александром Блоком “воистину жестоким веком”, в изображении Бориса Акунина становится классической эпохой, временем ценностей и норм, – которым автор пусть и не следует, но явственно их учитывает. Знаменательно, что и материал для своих романов писатель избирает не “сырой”, а уже преломленный и запечатленный изящной словесностью, – словесностью XIX столетия по преимуществу» [2, с. 91].

Б. Акунин, как добросовестный автор, стремится показать эпоху посредством воссоздания не только речи персонажей, но и общего стиля изложения. Стилизация помогает сформировать художественную реальность, в которой разворачивается сюжет романа, действуют персонажи. Полагаем, историческая стилизация является основой языкового колорита эпохи в художественном произведении [3, с. 224], который связан с замыслом и содержанием произведения и формируется эстетическим преобразованием разнообразия современных и устаревших лексико-семантических, грамматических, стилистических средств.

Анализ показал, что в романе Б. Акунина «Азазель» историческая стилизация пронизывает все художественное повествование. Автор использует устаревшие слова и фразеологизмы, оттенки значений, словообразовательные модели, архаизированные синтаксические конструкции и т. п. Например: *агнец, возопил, дочь, изволь, оный, чело; башибузуки, городовой, курсистки, обер-полицеймейстер, околоточный надзиратель, тайный советник, титулярная советница* и др. В контекстах: *И то сказать, жестоко обошлась судьба с новоиспеченным **письмоводителем**. ... а отец, горячая голова, пустил состояние на пустые **прожескты**, да и приказал долго жить; ... полная дама с веером в руке, важный господин с **анненским крестом на шее**, две **институтки** в одинаковых коричневых платьицах с пелеринами*. Историзмы и архаизмы, во-первых, создают колорит эпохи; во-вторых, воссоздают своеобразие быта разных социальных слоев царской России

(студенты, простолюдины, чиновники, купцы и др.), т. е. местный колорит как компонент исторического колорита; в-третьих, насыщают изображаемую картины прошлого конкретными описаниями.

Колорит эпохи также обеспечивается наполнением речи персонажей варваризмами (главным образом, это галлицизмы, но встречаются германизмы и англицизмы), жаргонизмами (карточными, уголовными и т. д.): *...решил сделать всем адъё; Morgen fahren wir nach Kuntsevo!; Я видела такого господина ... jenseits; It's ridiculous! A complete misunderstanding!; What's the matter, John?; J'en ai le frisson gue d'y penser*, – варваризмы; *У него девять, у меня три; Мне семёрка, ему шестёрка; Чет или нечет, красное или черное, только б не зеро!* – жаргонизмы. Часто варваризмы становятся характеризующим компонентом речевого портрета персонажей. Например: – *Зударь, да вы **зовсем** пьяный!* – *опомнилась дама с вязанием, причем оказалось, что говорит она с характерным немецким акцентом.*

Итак, глубокое знание культуры конца XIX ст. позволяет автору не только широко и по-новаторски вводить архаичные языковые и речевые средства как декоративные детали, но и делает их органичной основой языка, образной системы и поэтики романа в целом.

Литература

1. Акунин Б. Азазель. Роман. Москва : Захаров, 2002. 237 с.
2. Бобкова Н. Г. Романы Б. Акунина о Пелагии в контексте постмодернизма. *Филологическое образование: проблемы и перспективы*: материалы всерос. науч.-практ. конф. (17 мая 2007). Улан-Удэ : Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2007. С. 91–93.
3. Гамали О. И., Каневская О. Б. Особенности исторического колорита в романе В. Пикуля «Фаворит». *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*: зб. наук. пр. / редкол.: Ю. О. Шепель (відп.ред.) та ін. Дніпро : Роял Принт, 2017. Т. 11. С. 224–237.

**СТРАТЕГІЯ НАРАТУВАННЯ ВІЙНИ Й ГОЛОКОСТУ
В ОПОВІДАННІ В. ЧЕРЕДНИЧЕНКО
«Я – ЩАСЛИВА ВАЛЕНТИНА»**

Тривала відлученість України від європейського нарративу подій 1939–1945 років, поширення радянського офіційного мілітарного дискурсу при одночасному витісненні та ігноруванні національного досвіду переживання тих подій, активне просування міфів про «Велику вітчизняну» і сьогодні спричиняє дражливість теми Другої світової війни. Важливим у таких умовах є формування власної стратегії показу воєнних подій на території нашої країни, зокрема, укладання літературного канону без спричиненого тоталітарною ідеологією викривлення.

За словами І. Захарчук, яка досліджувала художню прозу про Другу світову війну, «завдання полягає в тому, щоб ці канони розмежувати, описати та витворити нову шкалу ціннісних орієнтацій» [1, с. 24].

У зв'язку з цим доречною бачиться наша увага до оповідання В. Чередниченко «Я – щаслива Валентина» (1946) із точки зору реалізованого в ньому наратування війни. Хоча нині різні аспекти доробку авторки почали досліджуватися Т. Бледних, М. Сулимою (історико-біографічна проза), О. Вісич (драматургія), О. Галичем (щоденники), Н. Зайдлер (твори для дітей), Н. Ковальчук (жанрово-стильові модифікації прози), Л. Коломієць, О. Костенко (художні переклади), назване оповідання лише принагідно згадувалося в контексті біографії і творчості письменниці.

Попри те, що показ війни та повоєнного часу в ньому певною мірою відповідає радянському мілітарному нарративу, патернами якого є, з одного боку, єдність фронту і тилу, підкреслення багатонаціональності радянського війська, романтизований пафос, що виявляється в гаслах на кшталт «За наших сталінських командирів», «За переможну Червону Армію» тощо, твір демонструє й невідповідність офіційним стратегіям.

По-перше, на себе звертає увагу україноцентричність твору, хоч його головна героїня лікарка Валентина знаходиться за тисячі кілометрів від рідної землі, перебуваючи окупацію десь у сибірському шпиталі. Походження своїх персонажів авторка виводить то від реального історичного роду київських міщан Балик, то від гетьмана Многогрішного, то робить їх нащадками старовинного козацького роду. В. Чередниченко, як znana на той час авторка художніх творів на історичну тематику, і своїх героїв наділяє любов'ю до минулого, актуалізуючи в пам'яті історичний та літературно-етнографічний журнал к. XIX – поч. XX ст. «Київська старовина» та його засновника В. Антоновича, або показує їх хранителями локальних родинних історій.

По-друге, невід'ємним складником Другої світової війни в оповіданні «Я – щаслива Валентина» є показ Голокосту без замовчування його етно-національної зумовленості та травматичного впливу. Дружина Валентинового брата Рахіль втрачає в Бабиному Яру п'ятнадцять членів своєї родини, а сама від переживання позбувається здатності говорити й розуміти будь-яку мову, крім рідної єврейської. Сумнозвісне урочище на околиці Києва хоч і було чи не єдиним легалізованим радянською владою місцем пам'яті, але в українській прозі повоєнного часу твір В. Чередниченко майже чотири десятиліття залишатиметься єдиним, де про нього згадуватиметься.

Третьою ознакою, що виділяє аналізоване оповідання, є показ війни з евакуаційної перспективи, яка в радянській літературі не була поширеною, оскільки болючою була сама тема евакуації. Через відсутність спланованих дій влади, байдужість до долі пересічних громадян, вибіркоче вивезення кваліфікованих спеціалістів та стратегічних об'єктів, матеріальних і культурних цінностей, нищення інфраструктури, яка могла дістатися ворогові, та інші проблеми розмова про евакуацію тривалий час була небажаною не лише в художньому, але й науковому чи суспільному дискурсах. В оповіданні В. Чередниченко, з одного боку, через злагоджену роботу шпиталю показано «наближення перемоги» працівниками тилу, а з іншого, доля київських євреїв унаочнює больові точки цього процесу. Імовірно, вибір такого

ракурсу подій війни зумовлений власним евакуаційний досвідом письменниці, яка працювала в шпиталі та на радіостанції ім. Т. Шевченка Українського радіокомітету, що тоді перебував у Саратові.

Жіночий досвід переживання війни, представлений в оповіданні, – це ще одна його відмітна риса. З одного боку, виснажлива праця Валентини в шпиталі, обмеженість побутових умов, одноосібна відповідальність за дітей та батьків, поки чоловік-хірург знаходиться на фронті, є узвичаєною практикою показу війни, коли тягар життя лягав на жіночі плечі. Проте В. Чередниченко акцентує в образі Валентини не лише роль трудівниці тилу, а й коханої, дружини: «Яка ж справді я щаслива, бо можу працювати і любити, бо я – жива» [2, с. 127]. Шість фрагментів щоденникових записів, – з вересня 1941 року по червень 1945 року, накреслюють образ жінки, котрий не вкладається в його соцреалістичні виміри передусім гіпертрофованістю внутрішнього переживання подій, сентиментальністю, екзальтованістю, меланхолійністю.

Оповідання В. Чередниченко «Я – щаслива Валентина», піддане критиці в період «ждановщини» за патріархальщину, перебільшення інтересу до старовини, націоналістичний флер та ігнорування справжніх інтересів радянської людини [див.: 3], демонструє закладання стратегії зображення Другої світової війни і Голокосту, відмінної від офіційного мілітарного наративу, який буде сформовано в радянській літературі. Сьогодні воно є цікавим у контексті формування вітчизняної політики пам'яті про суспільно-політичні та воєнні катаклізми минулого.

Література

1. Захарчук І. Друга світова війна: досвід історії – досвід літератури. *Слово і Час*. 2007. № 6. С. 15–24.
2. Чередниченко В. Я – щаслива Валентина. *Вітчизна*. 1946. № 2. С. 110–127.
3. Кисла Ю. Сталінські спектаклі віри, або як дисциплінували українських письменників у повоєнні роки. *Дивослово*. 2020. № 6. С. 46–56.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-7>

С. ДОРОЖКИНА
КЗ «Дніпрорудненська гімназія «Софія»
Т. ХЕЙЛИК
Запорізький національний університет

«ДЕТСКИЕ СЛОВА» В СТРУКТУРЕ ОЙКОЛЕКТА (НА МАТЕРИАЛЕ «ДОМАШНЕГО ЯЗЫКА» УЧАЩИХСЯ КЗ «ДНЕПРОРУДНЕНСКАЯ ГИМНАЗИЯ «СОФИЯ»)

Антропоцентризм, присущий современной научной парадигме, позволил сосредоточить внимание ученых на языках малых групп: возрастных, социальных. Изучение камерных языков всегда представляло определенную проблему из-за закрытости группы, небольшого числа пользователей и разговорной формы бытования. К малым социальным группам относят прежде всего семью. Так как именно в семье происходит формирование языковой личности, навыков речевого общения, «семейный», или «домашний», язык вызывает особый научный интерес.

Профессор Б. Я. Шарифуллин предложил именовать данный вариант языка «ойколектом» (от греч. oikos «дом»). Р. Чайковский [2] считает, что изучение семейного, или фамильного варианта языка является «белым пятном» в современной лингвистике. В работах ученых, помимо термина «ойколект», встречаются и другие названия: «фамилиолект», «домашний язык», «семейный диалект», «семейный язык» [3]. К функциям ойколекта часто относят игровую и в некоторой степени функцию «тайного языка».

Основу ойколекта составляют специальные названия, которые не употребляются за пределами семьи или употребляются, но в других значениях. К ойколекту также относятся искусственно созданные или искаженные названия каких-либо предметов или явлений и слова, получившие «особые» значения в кругу семьи. Формируется также своя система имен и прозвищ.

Как отмечают респонденты (учащиеся старших классов КЗ «Днепрорудненская гимназия «София»), большинство слов, составляющих основу ойколекта в их семьях, были придуманы детьми, когда они учились говорить. Именно дети создавали или

переделявали слова на свой лад. Эти слова умиляли членов семьи, запомнились, их продолжали употреблять тогда, когда дети выросли. Большинство «детских слов» представляют собой номинации предметов окружающего мира и домашней обстановки.

«Детские заимствования» в большей мере затрагивают область фонетики. В выявленных единицах речи встречаются различные способы трансформации общеупотребительных слов. Довольно часто имеет место метатеза, т.е. изменение очередности звуков или слогов: *сямо – мясо; капетик – пакетик; гебемот – бегемот; варенички с шарфом (фаршем) – пельмени; мозаИка-африметика – мозаика-арифметика*. Весьма распространены такие явления, как редукция слогов (*зя* создание антонима к слову – *нельзя*), замена сочетаний звуков (*мермишель – вермишель; ходобильник – холодильник; радио «Самсон» – радио «Шансон»*); выпадение звуков или их усечение (*ружки бо, ножки бо – ручки болят, ножки болят; басей – большой; жигалку жажигивал, не жажигивается – зажигалку зажигал, не зажигается*). Иногда наблюдается деонимизация имен собственных. При этом происходит искажение имени собственного, которое впоследствии приобретает новое значение: *Вадим* (имя старшего брата) – *Вадя – Адя – адя*. После этого слово «*адя*» становится нарицательным и используется всеми членами семьи в нарицательном значении «брат вообще».

Среди зафиксированных «детских словечек» особую группу представляют «детские неологизмы» – слова, придуманные детьми самостоятельно. У каждого слова или словосочетания, появляющегося в семейном языке, своя история. Так, новая речевая единица «*камасеба*» употребляется в значении «берегись» и представляет собой своеобразный голофразис. *Мама с маленькой дочкой гуляли в парке. Над ними с шумом пронеслась стая птиц, и птичий помет попал на голову матери. Дочка вздрогнула и закричала: «Камасеба!», т.е. «камни с неба».*

Неологизм «*абасоты*» также возник из слияния слов «обо что ты», употребляется в значении «сочувствую». *Брат и сестра носились по дому, играли. Вдруг девочка упала, больно ударилась и заплакала. Не зная, как выразить сочувствие и поддержать*

плачущую сестру, мальчик жалостливо произнес: «Абасоты», т.е. «обо что ты ударилась».

В «детских словечках» представлены также звуковые ассоциации, предречевая вокализация, лепет (*гога – голова; аба – банан; кика – конфета*); неправильное использование аффиксов, нарушение словообразовательной модели (*трусатый – трусливый; загорадежено – загорожено*); неверная производящая основа, вызванная ложной этимологией (*автоматный – томатный; ангельский язык – английский*).

Язык каждой семьи уникален и представляет собой открытую систему, которая постоянно пополняется новыми речевыми единицами, понятными лишь для представителей этой семьи. Ойколект отличается экспрессивной окраской, фонетическими, лексическими и грамматическими особенностями, которые в полной мере не изучены. «Семейный язык» отражает специфику общения представителей разных поколений. Изучение особенностей общения людей разного возраста также является новым перспективным направлением в языкознании.

Литература

1. Замыслова В. Н., Майорова Е. А. Особенности функционирования ойколлекта как языка малой социальной группы. *Ученые записки молодых филологов КГПУ им. В.П. Астафьева*. Сер. 1: *Русистика* / отв. ред.: д-р филол. наук, профессор О.В. Фельде. Красноярск: КГПУ им. В.П. Астафьева, 2008. С. 20–25.
2. Чайковский Р. Р. Язык в семье как разновидность социолекта. *Вариативность как свойство языковой системы*. Тез. докладов. Ч. 2. Москва, 1982. С. 110–113.
3. Шарифуллин Б. Я. Язык современного сибирского города. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения*. Вып. 5. Красноярск, 1997. С. 8–26.

ОБРАЗ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА «ЧИГИРИНСЬКИЙ СОТНИК»

Роман Л. Кононовича «Чигиринський сотник» характеризується складним багатовимірним хронотопом, у якому важливу роль відіграє Запорозька Січ – відправна та кінцева точка подорожі протагоніста Михася. Із огляду на це метою розвідки є спроба аналізу художнього образу Запорозької Січі в романі «Чигиринський сотник».

Насамперед слід зазначити, що в «Чигиринському сотникові» йдеться про історичну Микитинську Січ, яка змальована неоднозначно. З одного боку, автор ідеалізує козацьку фортецю та її мешканців, що властиво для лицарських романів, але водночас акцентує увагу на аскетичному побуті козаків: «Хата, що в ній козаки вечеряли, така була вбога, що хоч плюнь. Недарма й куренем звалася – стіни облуплені, замість долівки земля втолочена, а крізь стелю бовдур видно і зірки на небі» [1, с. 68].

Контраст проявляється і в описі характерів та звичок січового козацтва. Л. Кононович оточує запорожців романтичним флером, акцентуючи увагу на перевагах козакування над будь-яким іншим видом діяльності: «Гречкосієм чи крамарем, чи писакою нікчемним і дурень може стати... а щоб лицарем, то не кожному те дано» [1, с. 188], і наголошуючи на їхній винятковості, адже «живуть за порогами лише ті, хто з кременю та заліза» [1, с. 187], але водночас часто січовики в романі постають у непривабливому світлі, зокрема, виявляючи жорстокість, як у випадку з покаранням киями боржника: «От ставлю золотого, що як загилю зараз, то й киші йому полізуть!» [1, с. 135]. Неодноразово автор описує випадки козацького свавілля, неорганізованості, схильності до анархії й судів Лінча: «Як сказиться козацтво, то розбиратися не буде – заб'ють киями та й квіт» [1, с. 176], «Залога стоятиме. Як передніше козаки не розвалють [...] Наш брат козак любить усе валяти. А щоб збудувати щось, то не дуже...» [1, с. 511]. Така поведінка запорожців не схвалюється, й не засуджується.

Художній світ роману «Чигиринський сотник» біполярний, чітко розділений на «світло» й «темряву», тому, попри всі згадані вище недоліки, січовики позиціонуються як «абсолютне добро», лицарі та захисники України, а польська шляхта – як «абсолютне зло», кривдники й зрадники: «Пани да магнати завладіли нашим краєм, унію кляту запровадили, щоб віру Дажбожу внівеч звести!» [1, с. 518], «городових козаків у наймитів своїх обертають [...] ще гіршими були од них недоляшки, оті Потоцькі, Жовковські та Вишневецькі, що в католицтво перекинулися та хотіли увесь люд хрещений своїми кріпаками вчинити» [1, с. 26]. Відтак, актуалізується проблема колабораціонізму й зречення своїх віри та роду: у просторі роману зрадники своєї землі втрачають людські якості, дегуманізуються й позбавляються права на прощення.

Стан речей, за якого всі керівні посади належать іноземцям і ренегатам, не залишає українцям можливостей захистити свої права законним шляхом, тож запорожці, організовані сильним лідером-державником – Богданом Хмельницьким – є останнім шансом для України повернути втрачену незалежність.

Із цього твердження постає друге трактування образу Запорозької Січі як проєкції всієї України, її «серця», храму лицарства, адже завжди «залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові» [1, с. 518], а для самих козаків «немає нічого святішого, ніж матер Божа і земля Троянова» [1, с. 470].

Тяглість історичної спадщини Запорозької Січі відображена в подорожі протагоніста Михася. Так, четверта душа, яку має звільнити Троянів ключ, розповідає про Січ часів Володимира Великого: «Як записавсь я до коша, то була Січ на Хортиці [...] Стояла там величезна кріпость, що таких і не будують уже зараз. Запорожці звалися тоді полянами, бо в Дикому Полі козакували...» [1, с. 303], а від наставника хлопчика характерника Обуха дізнаємося, що Січ існувала ще за скіфської доби (переказана ним легенда спрямовує читача до оповіді про амазонку, викладеної в «Історіях» Геродота): «Давно-давно [...] жили за Дніпром оружнії діви, [...] Не було в них чоловіків, але раз на рік, на Купала, зустрічалися вони з козаками із Запорозької Січі і народжували від того дітей...» [1, с. 83]. Саме від такого шлюбу й народився Михась.

Подорож протагоніста окреслює одну за одною важливі віхи історії України, у кожній із яких Запорозька Січ – духовний символ українського народу, а отже, ця мандрівка в просторі роману легітимізує право українців на свою землю як спадщину скіфських часів, на чому наголошує у промові Богдан Хмельницький: «Одколи уділив нам Господь сеї землі святої, що по обидва боки Дніпра лежить, і став сей край зватися Україною, що значить Богом Украяна, а люд Дажбожий став зватися українцями, що значить обраний народ, звідтоді стоїть і Січ Запорозька [...] ніхто Січу Запорозьку не зміг звоювати, залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові» [1, с. 518]. Зазначаємо, що на міфологізованому образі Запорозької Січі ґрунтується міф про богообраність українців, реалізований автором у романі. У класифікації національних міфів Е. Сміта міф про богообраність посідає одне з чільних місць, адже виконує об'єднувчу функцію, культивує гордість, і, відповідно, повагу до своєї держави [див. 2, с. 63–68].

Отже, Запорозька Січ у романі існує у двох площинах: як історична Микитинська Січ і як міфологізований образ, «серце» України.

Література

1. Кононович Л. Чигиринський сотник. Харків : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2016. 528 с.
2. Smith A. D. Myths and memories of the nation. Oxford : Oxford University Press, 1999. 233 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-9>

Н. Костусяк

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

ВТОРИННІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Сучасну лінгвістичну парадигму вирізняє зорієнтованість на комплексне студювання мовних одиниць з акцентом на їхню категорійну специфіку, функційний вияв, когнітивні, комунікативно-прагматичні, стилістичні та ін. параметри, що слугує вагомим підґрунтям для формулювання об'єктивних і науково вмотивованих висновків. Зазначені орієнтири вважаємо пріоритетними для опису транспозиційних засобів вираження спонукальної семантики, яку прийнято пов'язувати з дієслівною категорією способу. За мету обираємо дослідження граматичного значення спонукальності в контексті графемного членування способу дієслова та виявів, що, засвідчуючи асиметрію в українській мові, віддзеркалюють міжкатегорійні та міжчастиномовні зміщення.

У сучасній лінгвістиці семантику спонукальності зазвичай розглядають у межах одного (наказового) [1, с. 95; 4, с. 263] чи двох (наказового та спонукального) [5, с. 387–391, 395–397; 2, с. 387–392] граматичних значень категорії способу дієслова, яка, виявляючи стосунок до морфологічного й синтаксичного ярусів мови, має міжрівневий характер [3]. Зорієнтованість на специфіку вираження узагальненого значення спонукальності та його різновидів дає змогу, крім спеціалізованих, виділити неспеціалізовані, почасти недієслівні засоби моделювання способової семантики. Групу вторинних маркерів спонукального значення структурують інфінітиви, часові форми дієслова, недієслівні одиниці. Уживання транспонованих засобів зумовлене ситуацією спілкування та комунікативними завданнями адресанта.

Задля вияскравлення необхідності, нагальності, невідкладності якоїсь дії й водночас посилення категоричності висловленого послуговуються інфінітивами, що, як відомо, перебувають поза

способовою парадигмою. У такому разі, крім інформативної, вони реалізують виразну образно-експресивну функцію, напр.: *Ось мій наказ: військо не розпускати!* (В. Малик). За деяких контекстуальних умов неозначена форма дієслова здатна дещо послаблювати категоричність, хоч у таких контекстах вона підкреслює обов'язковість виконання дії, напр.: – *Жданку, пуги! Жданку, де ж ти? Пуги, пуги!..* (В. Малик).

До вторинних дієслівних засобів експлікації семантики волевиявлення належать часові форми, функційний потенціал яких вияскравлює їхнє вживання в поєднанні з іншими маркерами спонукального значення, пор.: – *Дружино, за мною! Виручимо князя! Вперед!* (В. Малик) і – *Дружино, за мною! Виручимо князя! Вперед!*

Комунікативно-прагматичний намір мовця швидко й сконденсовано висловити думку реалізують спонукальні номінативні речення. Уживання таких побудов практикують тоді, коли треба інформувати не тільки про якийсь предмет, факт буття, а й за допомогою спонукальної інтонації попередити про щось, застерегти та ін., напр.: – *Княже, вставай! <...> – Що? Пора вже? – Половці!* (В. Малик). На семантико-синтаксичному рівні представлені графемою називного субстантиву нерозчленовано виражають суб'єктно-предикатне значення.

До сфери недієслівних маркерів волевиявлення належать іменники, що дають змогу зосередити увагу на певних предметах і мають конденсоване об'єктно-предикатне, інструментально-предикатне та локативно-предикатне значення, напр.: *Води! Води!* (В. Малик); – *Ждане! Соколів! Підскакавши до князя, молодий сокольничий передав йому ловчу птицю* (В. Малик); – *Коня мені!* (В. Малик); – *По конях!* – гукнув Кончак (В. Малик); – *За мною!* – шепнув Овлур (В. Малик); – *На той бік! В очерети! До лісу!* (В. Малик). Із метою скерувати співрозмовника до руху мовець почасти використовує прислівники, напр.: *Врешті Байток з досадою махнув рукою і різко вигукнув: – Вперед!* (В. Малик); *Овлур оглянувся. <...> – Сюди!* (В. Малик). Схарактеризовані субстантиви та прислівники з локативним значенням можуть указувати на місцеперебування, пункт призначення чи напрям

руху, напр.: – *Хлопці, у воду!* – *радісно усміхнувся Ігор* (В. Малик); – *Уперед, браття!* (В. Малик).

За допомогою компонентів адвербіального різновиду адресант, виражаючи спонукання, скеровує співрозмовника / співрозмовників до виконання наказу й водночас наголошує на різних внутрішніх чи зовнішніх вторинних ознаках реалізації прогнозованої дії: *Швидше! Швидше! Тільки там можна сховатися від хижих людоловів!* (В. Малик); – *Та швидше! Кожна хвилина дорога!* (В. Малик).

Особливий вияв спонукання й експресивності репрезентують марковані інтер'єктивами квазі-речення (нечленовані речення), які за змістовими параметрами перебувають у тісному зв'язку з попереднім контекстом. Напр.: *Янь скочив на ноги, та Ігор устиг схопити його за рукав. – Тс-с-с!* (В. Малик); *Трат заверещав: – Геть! Відпусти мене!* (В. Малик); – *Геть! Щоб і духу вашого тут не було!* (В. Малик).

Отже, у сучасній українській мові семантику спонукання реалізують висловлення, модельовані, крім спеціалізованих, вторинними засобами, зокрема позбавленими способової парадигми інфінітивами та часовими формами дієслів. До недієслівних маркерів належать відмінкові та прийменниково-відмінкові форми іменників, прислівники й вигуки.

Література

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Костусяк Н. М. Категорія способу як міжрівнева комунікативна категорія. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2008. № 10. С. 47–54.
4. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. 2–е вид., доповн. Київ : Вид. дім «Слово», 2010. 328 с.
5. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. 583 с.

КОДИФІКАЦІЯ ОБРАЗУ КОЗАКА У СПІВОМОВКАХ ПЕТРА РЕБРА

«Козацькі жарти» П. Ребра – це презентація життя Запорозької Січі.

Творчість письменника була об'єктом аналізу О. Абліцова, Н. Віннікової, А. Козлова, І. Купріянова, І. Немченка, А. Рекубращього, О. Стадніченко, Ф. Турченка, П. Юрика, В. Шевченка, В. Чабаненка та багатьох інших.

Обізнаність П. Ребра з історією Козацькою доби, сутністю козака, позначеного національною ідентичністю, специфікою мислення, своєрідними морально-етичними якостями, демонструють п'ять циклів співомовок, об'єднані влучною назвою «Козацькі жарти»: «Порохівниця», «Весела Січ», «Залицявся козак», «Срібна креш», «Козацькі жарти». «Козацькі жарти» – це «...енциклопедія сміху січового козацтва» [1, с. 76]. П. Ребро стверджував: «Ці жарти і рідні, і любі мені / (Тим паче, що й сам я з козацького роду)» [1, с. 11].

Мета нашої розвідки – охарактеризувати цикли співомовок П. Ребра.

Співомовки П. Ребра унікальні, бо він вклав їх в уста козаків, тобто «Козацькі жарти» – це не зібрані письменником перекази, що побутували в усному мовленні чи зафіксовані в усній народній творчості, а самостійні твори. З'явилися вони на основі глибокого вивчення фольклору. П. Ребро знав козацьку звичку й вірив, що «співомовка, притча, байка – / України цвіт ... Дотеп наші множить сили, / Освіжа думки – / Так нас прадіди учили – / Славні козаки» [2, с. 9].

Співомовки П. Ребра – це невеликі віршовані твори, об'єднані об'єктом і предметом зображення, способами художнього втілення в чуттєво-образній формі. У їх основі – трагічний чи комічний випадок, відтворений у динаміці. Коло дійових осіб обмежене, твір завершується гострим дотепом чи ствердженням. У співомовках розкрито характер козака як національно маркованого типу:

ідеалізований персонаж, викликає захоплення, бо знаходив вихід із будь-яких життєвих обставин. Майстерно володіючи засобами комічного (гумор, іронія, сатира, сарказм, гротеск), як способами викриття людських вад, персонажі П. Ребра не сміються, а регочуть. Діюча особа – переважно розумний козак-гречкосій, вражаюча дотепність якого ґрунтується на життєвому досвіді. Він спілкується з козацькою старшиною, шляхтою, паном, царицею та ін. Автор стверджує, що козаки-запорожці були відважні й дужі, «...могли втопити й чорта в ложці, / А турка – у калюжі!» [2, с. 10], і навіть коли йшли на страту – щедро сіяли жарти. П. Ребро змодельовав збірний образ позитивного героя – козака-запорожця, розуміючи, що «козацтво – то серйозна річ» [1, с. 126].

У співомовках циклу «Порохівниця» йдеться про те, що народився той турок, який би козака вбив («Козак і паша»); хвалькуватого шляхтича («Злий шляхтич»); розумного Івана («Дешиці бракує»); звідки походить назва «Україна», бо «...і лях, і турок, і москаль / Її украсти мріють» [1, с. 19]; тупого пана («Дорога шуба», «На сповіді», «Золота ціна», «Жупан»); козака-«мудрагелю» («Грізний указ», «Хто за що воює», «Не той озвався»). Назви співомовок розкривають сутність багатія: «Верблюдо», «Віслок», «А баран знає». У циклі «Весела Січ» утверджено думку, що козаки дивилися на світ крізь призму сміху, і в цьому ж дусі фігурують вигадливі козацькі прізвиська – Пийвода, Гармаш, Бульба, Давимуха, Которийгепнувсязконя, Книш, Манюня, Кібець, Засядько, Кнур, Небога, Непийвода, Нетудихата, Синьопуп, Хтознахто, Дипідтриторти, Вернидуб, Пришийкобиліхвіст, Вирвизуб, Заброта, у яких закодована вичерпна характеристика: «Від нього й чорт тіка чимдуж... , бо в «запорожця дев'ять душ» [1, с. 79]; у козаків «сіль – у кожному ... жарті!» [1, с. 80]. «Булава» – співомовка-повчання джурам: «Приходить булава сама / Лише до тих... , / У кого совість не дріма / І варить казанок!» [1, с. 82]. У співомовках на найпідступніше запитання маємо відповідь («Погані очі», «Втрата», «Гнат-лікар», «Козак і Богомаз», «Секрети», «ТС», «Бідний сват»). Автор ідеалізує козака: він жартом зустрічав лихо й злих людей, а тому завжди був переможцем. Про козака, у якого «коник – брат, сестра ... – шаблюка, / Люлечка – дружина» [1, с. 187], і його взаємини з жінками йдеться у

циклі «Залицявся козак». П. Ребро відповів, чому жінок не пускали на Січ («Не жіноче діло», «Чом нема жінок на Січі»), як потерпали козаки через дівчат («Застукали», «Не турбуйтеся», «Після баталії», «Найвище начальство»), про дівчачі хитрощі («Терен»), хто потрапить у рай («рай – це для тих нагорода, / Хто постраждав од жінок!» [1, с. 237]), як жінка могла врятувати козака («Злодій на палі»), чим завершується козацьке кохання («Козацьке кохання», «Залицявся козак», «Наука кохання»). У циклі співомовок «Срібна креш» автор намагається розвіяти міф про пияцтво козаків («Наклеп», «Не з лякливих», «У шинку»), констатує їхню мудрість («Резон дяка Івана», «Кара», «Пощо жити», «Як пана звати?»).

Оригінальність творів П. Ребра – у побудові творів: нанизуванні риторичних запитань-відповідей, що стверджують істину («Козацька молитва»); емоційно маркованих рядів дієслівних форм, які допомагають зрозуміти стан козака («вип’ємо», «хильнемо», «приголубить», «перехилим», «осушімо», «клюкнемо», «хряпнемо», «гухнемо», «грякнемо», «дерболизнем» («Козацька лічилка»). У співомовках – соковита мова. Слова-новотвори («баболобець», «імператриця-упириця», «граф-вереда», «прудивус», «страхополох», «приминдрюлилось цариці», «карамболі», «крючоктвір», «дурноголовий», «дьюгтевари», «горлодер», «жеримовчки», «дурноляп», «дженжуриться», «скапустилась скакалка») та зменшено-пестливі форми («матінка», «люлечка», «шабелька», «козаченьки», «тютюнець») надають співомовкам ліризму.

Отже, П. Ребро козацькими співомовками утвердив засадничі принципи народної моралі й етики. Дослідження жанру співомовок П. Ребра у контексті історії української літератури є перспективним.

Література

1. Ребро П. Вибрані твори : у 5 т. Т. 3 : Козацькі жарти. Запоріжжя : Хортиця, 2000. 396 с.
2. Ребро П. Вибрані твори : у 4 т. Т. 4 : Вибрані твори. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2006. 500 с.

Ю. КУРИЛОВА

Запорізький національний університет

**КРАЄЗНАВЧА ДОКУМЕНТАЛЬНА ПРОЗА «У ЗГОНАХ»
І «ТІЛЬКИ Б НЕ ВМИРАЛА БАБИНА...» К. СУШКА:
МЕТАТЕКСТУАЛЬНІ, ЖАНРОВІ ТА ПРОБЛЕМНО-
ТЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ**

Масштабні економічні, політичні та соціокультурні трансформації, які спостерігаємо протягом ХХ століття, – передумова формування певних моделей світу в мистецьких проєкціях. Усвідомлення невідворотності глобалізаційних процесів у світовій науці набуло активної фази у 80–х рр. [2, с. 24]. В українській літературознавчій науці обговорення цієї проблематики розпочалося в контексті постколоніальних студій унаслідок потреби ревізії усталених канонів, розробці альтернативної методології тощо.

Одним із провідних аспектів інтерпретації проблемно-тематичних параметрів української літератури другої половини ХХ століття стала опозиція «місто-село», функціонал якої визначає специфіку формування індивідуальних моделей творчості й давав можливість визначити роль окремих постатей у контексті літературного процесу: наприклад, І. Захарчук здійснила масштабне дослідження культурологічної моделі творчості Гр. Тютюнника, заглибившись у специфіку змін ідентичності (ментальних параметрів) мешканців села (провідні персонажі прози автора) [3]. Письменник одним із перших заглибився у проблематику занепаду села (як наслідок – посилення процесів денационалізації) й формування міської культури. Поступово ракурс її осмислення зміщується в напрямку топографії «малих Батьківщин», «сільської Атлантиди» [1; 4] або ж проблеми творення універсальних художніх цінностей в межах національних культур [2, с. 28]. Краєзнавча проза відомого запорізького автора К. Сушка знову актуалізує таку тенденцію в ситуації формування альтернативної картини світу сучасною літературою.

Констатація остаточного перетворення села «на зону соціального, культурного та економічного відчуження» – один із провідних мотивів різножанрових праць, які вже не апелюють до патерналізму чи інших інтерпретаційних концепцій (антеїзм, наприклад) [7]. Проблема руйнації сільського світу наразі інтегрується в контекст ментальної трансформації в умовах нестабільності й невизначеності формування світоглядної перспективи сучасного світу.

Дихотомія буденного й позачасового, матеріального й ідеального у зв'язку з означеною перспективою, структурує проблемно-тематичний спектр і наратив документальної діалогії про херсонське село К. Сушка. Спогади про дитинство, юність – фоновий зміст, на тлі якого розгортається світоглядна концепція автора й цілісна модель екзистенції локального простору Бабини. Обидва тексти пов'язані метатекстуальними зв'язками: автор постійно цитує самого себе, звертаючись до попереднього тексту про степове село Бабину, намагаючись поглибити тези, сформульовані в ньому. Така стратегія спрямована на реалізацію авторського «надзавдання» – актуалізація міфу «таврійської Атлантиди» як складової української ідентичності, яку ми втрачаємо. Метатекстуальність присутня, коли автор водночас і веде оповідь про предмет, і аналізує специфіку цієї оповіді.

Особливістю другої книги («Тільки б не вмирала Бабина...») діалогії К. Сушка є акцент на ментальних змінах (побутовізація, русифікація, знищення матеріальної культури), метафізичному контексті (апеляція до язичництва як універсальної системи взаємодії людини і сушого), – тобто, ця частина увиразнює фактологічну складову першої книги (історіографічні подробиці виникнення стародавнього поселення, історію розбудови краю, долі його мешканців тощо) й формує простір для історіософських міркувань автора: драматизм людських взаємин, усвідомлення невідворотних цивілізаційних змін (які сприймаються представниками різних поколінь відповідно до індивідуальної світоглядної перспективи), проблеми родоводу, руйнації патріархальної сім'ї, самоідентифікації.

Провідний мотив діалогії – топографічна складова ідентичності – варіюється на різних рівнях поетики діалогії: авторський емоційний комплекс (рефлексії з приводу зруйнованих і покинутих будівель), образна парадигма (батьківська хата, дерева, шпаківня, яку намагається зруйнувати полоз тощо), часопростір (ментальний і сюжетний: дитинство й зрілість), жанрова типологія (елементи щоденникових записів, які переривають есеїстичні практики письма й покликані деталізувати враження й відчуття з метою впливу на читача й розбудови асоціативного простору сприйняття аналізованого явища чи факту). В такий спосіб автор досягає стереоскопічного ефекту: щоденник фіксує враження, настрої й візуалізує буття невеличкого містечка протягом доволі тривалого періоду (50–ті рр. ХХ ст. – сьогодні); складові інших жанрових матриць (есе, мемуари, красназвничий нарис) глобалізують локальну проблематику й дають можливість відтворити системні зв'язки й онтологічні параметри.

Погляд із сучасного у минуле й навпаки розкриває необмежений потенціал самоусвідомлення й розбудови нової світоглядної перспективи в межах опозиції культури й цивілізації, автентичності й штучності, лінійності й циклічності. Усе це дає підстави інтегрувати діалогію К. Сушка в систему його авторського міфу на основі синтезу провідних мотивів його творчої спадщини. Бабина в такій перспективі стає інструментом виявлення людської сутності (перевірка на «вошивість», за висловом автора) й не просто географічним локусом, а певним світоглядним концептом, який сполучається із універсальним поняттям Дому й основою фізичного існування людини: «... бо переконаний, що в кожного з вас, дорогі читачі, знайдеться що схоже на мій міст, мої ясла...» [6, с. 44].

Література

1. Васьків М. Літературний подзвін за культурою Сільської Атлантиди *Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea*. 2019. VII, 1. С. 240–255.
2. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури. *Слово і час*. 2008. № 9. С. 23–30.

3. Захарчук І. «Передмістя» як культурологічна модель творчості Григора Тютюнника. Слово і час. 1988. № 8. С. 79–82.

4. Романенко О. Архетип села у високій та масовій літературі (на матеріалі творів Г. Пагутяк, В. Медвідя, Люко Дашвар). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 22. С. 15–19.

5. Сушко К. «Тільки б не вмирала Бабина...». Київ : Український письменник, 2021. 153 с.

6. Сушко К.І. У згонах. Начерки життєпису одного села у контексті історії Таврії. Нікополь: ТОВ «Принтхаус «Римм», 2014. 380 с.

7. Швець Г. Село і люди : Як конає українське село. 24 травня 2016 р. URL : https://zaxid.net/selo_i_lyudi_n1392760.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-12>

Г. ЛАПКО

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

**ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ ЛИЦЕ
У «СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI – ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ XVII СТ.»: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА,
ПОХОДЖЕННЯ**

Фразеологія є надійною схованкою культури, звичаїв, світогляду народу. Це одне з найголовніших джерел для дослідження його минулого життя і вірувань.

Особливо цікавою, на наш погляд, є група фразеологізмів з компонентами-соматизмами. Про це говорять багато дослідників, зокрема Марина Богданова стверджує, що соматична лексика – це універсальний і найдавніший інструмент вираження людської думки, властивий всім народам, вивчення якого дозволяє виявити як загальні, так і національні особливості культурного розвитку людства [1, 85]. Тобто дослідження цієї групи лексики не залишається лише в площині мовознавства, воно екстралінгвістичне.

Об'єкт нашого дослідження – фразеологізми з компонентом *лице* у «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.», а предметом стали їхні структурні, семантичні та етимологічні особливості.

«Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.» подає 6 значень лексеми *лице*. Серед них бачимо соматичні: ‘лице, обличчя’, ‘щока’ і не соматичні: ‘особа’, ‘зовнішній вигляд, зовнішність’, ‘свідок’, ‘речовий доказ вини’ [4, 68–70]. До обох груп значень подані фразеологізми. Усього в словнику зафіксовано 18 фразем з компонентом *лице*.

Значну групу складають фразеологізми біблійного походження. Ці вирази мають особливу образність, піднесеність. Саме в Біблії часто лексема *лице* набуває значення ‘конкретна особа’. Зокрема, коли йдеться про Бога, бачимо поряд з особовим займенником ще й зазначену лексему: «*І сказав Каїн до Господа: Більший мій гріх, аніж можна знести. Ось Ти виганяєш мене сьогодні з цієї землі, і я буду ховатись від лиця Твого*» (Бут 4, 13–14) (тут і далі – переклад І. Огієнка).

У словнику зафіксовано вираз *передъ (предъ) лицемъ (лицемъ)* ‘у присутності (кого, чого)’ [4, 69], що неодноразово вживається в Біблії. Щоправда, в цьому значенні він стосується переважно лише Бога: «*Тремти, земле, перед Господнім лицем, перед лицем Бога Якова*» (Пс. 114, 7). Словник же засвідчує його вживання в різних ситуаціях: «*собо(р)не пре(д) лице(м) всєа це(р)кви проче(т)ше ро(з)судите*» [4, 69].

Синонімічні фрази *лицемъ в лице* та *лицемъ къ (к) лицу (лицю)* ‘віч-на-віч’ [4, 69] доволі часто трапляються в Біблії, що ми можемо побачити в збірнику «Лепта библейской мудрости» [3, 77–79], і в народному мовленні, про що свідчить велика кількість контекстів з аналізованого словника.

Фразеологізм *лице земли (земль)* має значення ‘земля, земна поверхня’ [4, 70]. Хоч більшість ситуацій вживання фрази старозавітні, цікавий контекст бачимо в Новому Завіті: «*Лицеміри, лице неба й землі розпізнати ви вмієте, чому ж не розпізнаєте часу цього?*» (Лк. 12, 56). Очевидно, що в цьому випадку йдеться про погоду, що робить цей контекст більш образним.

У наш час маємо схожу фразу, але вже з дієсловом: *стерти (змести) з лиця землі*, що означає ‘жорстоко розправитися з кимось, погубити когось; повністю знищити щось’ [3, 76–77].

Лаконічна фраза *в лице* ‘явно, очевидно’ [4, 68] в охопленій у словнику період могла вживатися самостійно, без конкретних дієслів. У наш час вона змінила своє значення і вживається поруч з певними дієсловами (напр. *говорити в лице* ‘говорити прямо, відверто’ [5, 339]).

Фразеологізм *зм’янути лице* ‘лицемірити’ [4, 69] за лексичним складом є фактично поясненням поняття *лицемірство*. У словнику зафіксований і його синонім *лицемірія употребляти* ‘лицемірити’ [4, 71].

Синонімічна пара *любезнымъ лицемъ* та *тихимъ лицемъ* має значення ‘лагідно, приязно’ [4, 69]. Тут ми бачимо ототожнення виразу обличчя, міміки з емоціями: «*Восприимъте и(х) тихимъ лице(м) любезнъ и дадите и(м) подобающую млі(с)тиню*» [4, 69].

Значення ‘особа’ доволі прозоро ілюструють фрази *отъ лица ‘від імені’* [4, 69] та *лицо отъ лица* ‘особисто’ [4, 70].

У виразі *при лицы дознати* ‘спіймати на гарячому’ [4, 70] лексема *лице* має значення ‘речовий доказ вини’. Тут уже зовсім не йдеться про обличчя як соматизм.

Отже, лексема *лице* у фразеологізмах переважно вказує на конкретну особу або емоцію. Тобто образ людини загалом ототожнюється з обличчям. Це підтверджує той факт, що фразеологія захує в собі світогляд народу, концепції його мислення.

Література

1. Богданова М. А. Концепт человеческой телесности: междисциплинарный синтез : монография. Южный федеральный университет. Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета, 2018. 108 с.

2. Коцар О. Фразеологізми з антропоцентричним компонентом: особливості опрацювання. *Дивослово*. 2020. № 7–8. С. 45–49.

3. Лепта библейской мудрости : библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и

українском языках / авторы-составители: Д. Балакова [и др.]. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. 208 с.

4. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28–ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. Вип 16. 200 с.

5. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2003. 786 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-13>

Ю. ЛАСКАВА

Запорізький національний університет

ОБРАЗ ОСТАННЬОГО КОШОВОГО ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО В ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

Петро Калнишевський – видатний син українського народу, символ нездоланності людини, яка все своє життя відстоювала інтереси Запорізької Січі. Його ім'я повертається до нас із забуття і займає належне місце в українській історії та літературі.

Публіцистично-художнє висвітлення життєвого шляху останнього кошового отамана Запорізької Січі на тлі надзвичайно складних реалій епохи, в якій він жив і діяв, стало предметом документального дослідження й художнього осмислення у творах різних жанрів, часів, авторських позицій.

Детальну інформацію з біографії П. Калнишевського, особливо щодо Соловецького періоду, знаходимо у збірнику документів і матеріалів «Петро Калнишевський та його доба» [2], у якому опубліковано джерела для вивчення життя та діяльності останнього кошового отамана Запорізької Січі, що зберігаються в архівах та музеях України, Росії і Польщі. У працях сучасних істориків, дослідників про життя та діяльності останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського Д. Кулиняка «Останній кошовий Петро Калнишевський», «Соловецький в'язень. Останній

кошовий Запорізької Січі», А. Коцура та В. Коцура «Шлях на Голгофу. Від кошового Петра Калнишевського до СВУ», В. Грибовського «Петро Калнишевський» та інших.

Докладний опис, на основі аналізу архівних та історіографічних джерел, складних умов перебування отамана в період Соловецького ув'язнення та його канонізацію знаходимо у періодичних виданнях. Це статті А. Сокур «Останній кошовий отаман» («Индустриальное Запорожье»), О. Вертіль «Благодать від Великого Українця : [нинішнього року минає 320 літ від дня народження легендарного отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського]» («Урядовий кур'єр») [1], С. Чорної «Останній кошовий і на Соловках у свої 112 років розмовляв українською : [останній отаман Запорозької Січі Петро Калнишевський (1691–1803)]» («Голос України») [4], Н. Позняк-Хоменко «Таки святий козак: останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського канонізувала і УПЦ МП» («Україна молода») [3].

Окреме місце в історіографічній базі стосовно передумов канонізації та православного способу життя кошового отамана займають матеріали з сучасної періодики – статті православного журналу «Фома в Украине» за 2015 р., а саме: архієпископа Запорізького та Мелітопольського Луки (Коваленка) «Петр Калнышевский явил подвиг любви», дослідника афонської спадщини в Україні С. Шумила «Как казаки на Афоне молились», архімандрита Леоніда (Шеремета) «На Соловки и обратно за 11 суток», працівників Нікопольського державного краєзнавчого музею Л. Вариводи та М. Жуковського «Последний кошевой», а також інформаційне повідомлення «Последнего кошевого атамана Войска Запорожского Петра Калнышевского торжественно прославили в лике праведных» [5, с. 78].

З'ясовано, що православна віра була основою життя останнього кошового: Петро Калнишевський любив православне Богослужіння і розбирався в його тонкощах. На посадах військового судді й особливо кошового отамана він прославився як щедрий благодійник монастирів і будівельник храмів, які зводив часто виключно за власний рахунок. З його ім'ям пов'язано не лише зведення храмів на Гетьманщині, але й облаштування християнських храмів у степовій

зоні Запоріжжя, яку заселяли завдяки його старанням православним народом. Петро Іванович був одним із небагатьох в'язнів, які удостоїлися бути похороненими на почесному місці монастиря – біля стін Спасо-Преображенського собору, бо саме саме на Соловках він ще більше укріпився у вірі та не відвернувся від Бога.

Отже, статті у періодичних виданнях, присвячені постаті останньому кошовому П. Калнишевському, досить активно розробляють період його життя, яке стосується перш за все ув'язненню на Соловках та процес зарахування його до лику святих угодників Божих у світлі останніх подій.

Література

1. Вергіль О. Благодать від Великого Українця : нинішнього року минає 320 літ від дня народження легендарного отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 191. С. 17.
2. Петро Калнишевський та його доба. Зб. док. та матеріалів / упор. : В. В. Грабовський, В. І. Мільчев, І. Л. Синяк. Київ, 2009. 432 с.
3. Позняк-Хоменко Н. Таки святий козак : останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського канонізувала і УПЦ МП. *Україна молода*. 2015. № 1. С. 3.
4. Чорна С. Останній кошовий і на Соловках у свої 112 років розмовляв українською. *Голос України*. 2013. № 191. С. 12.
5. Білоцерківська А. Петро Калнишевський: шлях до святості. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bilotserkivska_Alla/Petro_Kalnyshevskiy_16911803_shliakh_do_sviatosti/

М. ЛЕНОК

Запорізький національний університет

**«КЛАПТИКОВІ» ІСТОРІЇ В ХУДОЖНЬОМУ РЕПОРТАЖІ
М. БЕСПАЛОВА «ЛІХІЄ ДЕВ'ЯНОСТІ : КУЗНЯ КАДРІВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬК»**

Українська література початку третього тисячоліття актуалізує інтерес до драматичних і сповнених несподіванок 90–х рр. Книга М. Беспалова стала третьою в репортажній серії видавництва «Темпора» про суспільні зміни в різних містечках України. У художньому репортажі закладено визначальні риси документальної літератури, яка, за твердженням Т. Черкашиної, є «... літературою пам'яті, пам'яті історичної, культурної, особистої» [4, с. 38].

Максим Беспалов – письменник, журналіст, лауреат літературного конкурсу видавництва «Смолоскип». У «Ліхих дев'яностих...» прагнув відтворити культурну та політичну моделі життя шляхом усного способу передачі спогадів (за А. Ассман) і «... розповісти історію міста в той бурхливий період передусім через приватні історії людей» [1, с. 2]. Кардинальні зміни в героїв книги розпочалися з 1986 р., апогею досягли в 1990–1999–х рр. На думку письменника, епоха 90–х закінчилася «... у нашій країні з революційними подіями 2014 року, адже "дев'яності – це тенденції, персоналії, закони, поняття"» [1, с. 5].

Книга «Ліхих дев'яності...» композиційно складається з дванадцяти розділів. Цикл репортажів підпорядковується фрагментарному та хаотичному принципам побудови оповіді. Перші розділи («я цілих чотири глави відвів розповідям про дніпропетровців» [1, с. 2]) присвячені відомим уродженцям Дніпропетровська, які досягли чималих успіхів у політичній кар'єрі в Україні – І. Коломойський, Л. Кучма, П. Лазаренко, Ю. Тимошенко, С. Тігіпко, а «... серед моїх знайомих обов'язково знаходились люди, які знали їх особисто чи через когось зі своїх» [3] і доповнювались архівними матеріалами з новин, газет попередніх років.

М. Беспалов народився і виріс у Дніпропетровську (тепер Дніпро). Автор частково використовує «біографічну форму оповіді як художній прийом» [2, с. 17]: «...у дев'яностому мені виповнилось сім років, я пішов у школу, ще радянську, з Леніним над дошкою у навчальному класі» [1, с. 6]. Письменницький інтерес до теми 90-х проглядається крізь спогади з літнього відпочинку в таборі, де було «...мілке і тепле Азовське море, хмари з комарів, газові вишки на горизонті, солоний-солоний Сиваш» [1, с. 209].

У зображенні нестабільної економічної ситуації в країні автор думками повертається до школи, де класний керівник вголос розмірковує: «Дивно, що не всі здали гроші у фонд класу, адже сьогодні вже сьоме число: зарплати на підприємствах видані» [1, с. 60]. З ранніх років головний герой допомагав батькам-інженерам продавати товари, які вони шили власноруч: «Час від часу я ходив на базар працювати разом із батьком» [1, с. 40]. Місто в роки незалежності «...мало ті самі проблеми, що й більшість пострадянських міст» [1, с. 57]. Очевидно, що розпад СРСР наклав відбиток невпевненості в подальший самостійний розвиток країни, тому населенню доводилось вигадувати різні способи заробітку грошей.

Письменник спорадично вкраплює спогади героїв-респондентів у текстову тканину. Мати головного героя – Інна Беспалова, в 90-х рр. працювала інженером-конструктором у Спеціальному конструкторському бюро автоматизованого проектування. Сімейні підробітки стали основним фінансовим ресурсом, адже «...дев'яності роки вигнали всіх торгувати, нічого ганебного в тому не було, бо всі мались щось їсти і якось утримувати родину» [1, с. 119].

У 90-х роках місцем для становлення міжособистісних стосунків була легендарна дніпропетровська «Книжка» (книжковий ринок). Жителі міста відвідували її з єдиною метою: «...роздивитися друковані товари, компакт-диски з музикою і комп'ютерними іграми, перекинутися кількома словами зі знайомими...» [1, с. 44].

За словами В. Данді-Борщенка, дев'яності роки стали «...нашим надбанням, головною цінністю, яку ми винесли з того важкого десятиліття» [1, с. 199]. Особисті історії респондентів подано як автономні розповіді, але вони невіддільні від ідейно-тематичної лінії

книги. Друга частина назви твору «...кузня кадрів Дніпропетровськ» пояснює реципієнтам, що в місті готували спеціалістів для різних сфер: військових заводів, металургійної та гірничої справи.

Отже, кожен із персонажів книги був причетний до нестабільної епохи 90–х рр. Розповіді про 90–і еkleктично поєднані з інформаційними матеріалами зі шпальт газет, новин і здебільшого спогадів (письменника, матері, друзів, колег і знайомих). У тексті автор дозволяє наблизитися до розуміння специфіки колективної пам'яті з індивідуального ракурсу. Художній репортаж «Ліхіє дев'яності: кузня кадрів Дніпропетровськ» може бути об'єктом ґрунтовних досліджень.

Література

1. Беспалов М. Ліхіє дев'яності : кузня кадрів Дніпропетровськ. Київ : Темпора, 2016. 260 с.

2. Левчук Т. Критерії художності літератури : дихотомія змісту і форми в контекстах епох : автореф. дис. ... д-ра. філол. н. : 10.01.06, 10.01.01. Київ, 2019. 43 с.

3. Москалюк К. Ліхіє дев'яності : українські репортажі про трансформацію. URL : <https://medialab.online/news/lihiye-dev-yanosti-ukrayins-ki-reportazhi-pro-transformatsiyu/>

4. Черкашина Т. Система документальної літератури : внутрішня організація. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 19 (230). Луганськ : ЛНУ, 2011. С. 37–45.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-15>

Г. Липинг

Запорізький національний університет

ГАСТРОНИМЫ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЯЗЫКА: СТРУКТУРА И СЕМАНТИКА

Еда (пицца) – основа бытия человека. Тема «пицца» всегда связана с политикой, экономикой и культурой общества. В связи с этим проблематика, связанная с темой «пицца», входит в исследования

разных областей науки, в том числе и лингвистики. В этой статье используется слово «еда», которое синонимично слову «пища». А. В. Занадворова, М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова в концептосфере «Еда» видят последовательность сменяющих друг друга пяти коммуникативных ситуаций: добыча и производство сырьевых продуктов (рыба, мясо, зерно, молоко и др.); переработка сырья – производство продуктов питания; торговля продуктами питания; приготовление пищи; прием пищи (собственно «еда») [2, с. 367–368]. Слова в последних трёх ситуациях, связанные с едой, могут стать объектом исследования лексики семантического поля «еда». Концепты, относящиеся к сфере «еда», называются «гастронимами». Гастронимы транслируют понимание носителями русского языка целого ряда ключевых культурных феноменов.

Развитие общества приводит к изменению языка, что в первую очередь проявляется в лексике. Гастронимы как результат коммуникации между людьми разных стран и разных наций могут показать принятие и познание других культур, отразить изменения жизненных привычек. Значительным и очевидным изменением в русской лексике еды является появление неологизмов. В последние десятилетия состав русской лексики еды существенно пополнился за счет заимствования из разных, в том числе и «экзотических» языков. Из трех словарей иностранных слов последних изданий (1995, 2006, 2009) извлечены 175 кулинарных слов, среди них 26 слов повторяются [1, с. 34], в Словаре иностранных слов 1982 года насчитывает 179 слов, связанных с едой. Количество таких слов растет, они чаще всего встречаются в меню кафе и ресторанов. Сопоставление заимствованных слов в разные периоды развития языка и их дифференцирование помогает заметить реальную жизнь под влиянием иностранных пищевых культур. Сквозь призму заимствованной лексики еды можно наблюдать изменения пищевых пристрастий и образа жизни носителей русского языка. Например, распространение уличной пищи или фаст-фуда, мода на определенную еду, отношение к культуре еды.

Если разделить семантическое поле «еда» на микрополя, то можно заметить пополнение заимствованиями в следующих подгруппах: блюда (*окстейл суп, бройлер, франкфуртер*), напитки

(*дарджелінг, джус, кока-кола*), фрукти (*киви, грейпфрут*), десерт (*лоллон, баунти, эпл-пай*), быстрая еда (*биг-мак, гамбургер, хот дог*), приправы и соусы (*кетчуп*), сырье пищевого продукта (*базилик*), образ приема пищи (*инстант, суперет, фаст-фуд*), еда для досуга (*крекер, попкорн, чипсы*), действия по приготовлению еды (*пассеровать*), помещения приема пищи (*гарден парти, паб, пати*), кухонные приборы (*миксер, тостер, шейкер, блендер*).

В кулинарных словарях и книгах, в составе рецептов, бытующих в большом количестве в интернете, многие названия продуктовых понятий представлены в форме словосочетаний. Среди таких гастронимов выделяются следующие структурные типы:

1) Adj+N: *огуречный сок, пшеничная каша, грибной суп, тыквенный суп, рыбные супы, битый пирог, дикий мед, житный хлеб, известковое молочко, мускатный орех, наливная уха, неаполитанский торт, овсяное печенье, огуречная приправа, ячневая крупа; итальянские креспелле (Crespelle), китайский суп, пекинская капуста, восточные сладости;*

2) N+Adj: *бобы сухие, бодяк огородный, борщевик сибирский, варенье сухое (киевское), взвары русские, духи сухие, жиры твердые, заяц фальшивый, ламанци соленые, меды питные, молоко тверское;*

3) N1+P+N: *суп с мясом, суп в мультиварке, суп из кабачков, суп для похудения, суп без мяса, суп для детей;*

4) N+Adv: *суп минестроне, суп гаспачо, утка по-пекински;*

5) N1+N (Adj): *сок рябины, блинчики сюзетт, креп бретон, суп гуляш.*

Исходя из вышесказанного, сделаем вывод о том, что лексика еды современного русского языка представляется богатым источником материала для разноаспектных исследований. К.В. Пьянкова считает, что лексика, обозначающая категориальные признаки пищи, обладает яркой культурной символикой [7, с. 6].

Литература

1. Генг Липинг, Заимствования в русской лексике еды (по данным словарей новых иностранных слов). *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*. Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції, Дніпро, 2019. С. 33–35.

2. Занадворова А. В., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Тема пищи в повседневном общении. Еда по-русски в зеркале языка : монография. Москва : РГГУ, 2013. С. 367–368.

3. Занадворова А. В. Языковые стереотипы, характеризующие представления о питании (по материалам анкеты). *Московский лингвистический журнал*. 2003. Т. 6. № 2. С. 49–64.

4. Комлев Н. Г. Словарь новых иностранных слов (с переводом, этимологией и толкованием). Москва : Изд-во Московского университета, 1995. 141 с.

5. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов. Москва : Эксмо, 2006. 672 с.

6. Крысин Л. П. 1000 новых иностранных слов. Москва : АСТ-ПРЕСС, 2009. 319 с.

7. Пьянкова К. В. Лексика, обозначающая категориальные признаки пищи, в русской языковой традиции: этнолингвистический аспект: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Екатеринбург. 2008.

8. Словарь иностранных слов. 9–е изд. испр. Москва : Русский язык, 1982. 608 с.

9. Теганова Т. А. Гастрономы современного английского языка: структурные и семантические особенности. *Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки»*. 7(1) 2016. С. 38–41. https://www.isuct.ru/e-publ/gum/sites/ru.e-publ.gum/files/2016/Correct/humscience_2016_t07n01-38.pdf.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-16>

Ю. ЛИХО, В. КРАВЧЕНКО

Запорізький національний університет

ХУДОЖНЯ РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗУ МІХАЛА ЧАЙКОВСЬКОГО В РОМАНІ І. КОРСАКА «ОТАМАН ЧАЙКА»

Маловідомі постаті в історії України продовжують поставати на сторінках романів І. Корсака. Цього разу письменник втілює задум розповісти історію унікальної особистості, авантюриста-отамана – Михайла (Міхала) Чайковського.

Роман «Отаман Чайка» побачив світ у 2010 р. І. Корсак виявляв невпинний інтерес до української історії, її поступу та творців. Протягом п'яти років І. Корсак скрупульозно вивчав біографічні факти, опрацьовував іноземні джерела про М. Чайковського. Роман «Отаман Чайка» був об'єктом вивчення М. Слабошпицького і Н. Токар.

Михайло (Міхал) Чайковський – неординарна постать в історії України XIX ст., за висловом М. Слабошпицького, він був людиною «потрійної лояльності» [1, с. 169]: «поляк з неіснуючої держави, пошматованої і розчавленої вкотре чужинським чоботом, не раз забризканим кров'ю своїх родаків <...> козак з українського краю, до якого прикипів усією душею, і вже тепер не відірватись довіку...» [1, с. 6], позбавлений французького громадянства, вирішує «...прийняти турецьке підданство і...мусульманство» [1, с. 62], і нове ім'я – Садик-паша.

У романі Чайковського зображено освіченим, вихованим, гідним нащадком предків (прадід Іван Брюховецький). Міхал із повагою ставився до козацьких традицій і свято дотримувався їх: «...мовою війська була українська, в поході пісні козачі кріпили дух – і те вважав ти властивим і закономірним» [1, с. 12]. Він був «...справжньою знахідкою і для дипломатичних, і для воєнних справ...» [1, с. 178], як і козакофільство у планах визвольної війни Адама Чарторийського.

Його талант не лише військового стратега («...спершу рисю, а потім вскач пішов ескадрон Чайковського, джмелями злими гуділи кулі» [1, с. 11]), але й партизанського тактика виявився в битві з російськими військами («...рухливі підрозділи завдавали клопоту ворогам з усіх боків, намети розбивав вигадливо, аби разом з різнобарвною козачою формою створити враження великої армійської сили» [1, с. 81]).

Дотримуючись біографічної лінії, І. Корсак розповів про письменницький хист Міхала, підтримуваний А. Міцкевичем. Всесвітнього визнання здобули його твори: «...швидко книги здолали межі Франції і пішли гуляти світами, а пошта приносила немало відгуків» [1, с. 45]. Міхал виявляв неабияке милосердя у справі з православними старовірами, допомагав тим, хто зазнавав

гонінь з боку російського царя: «...некрасовці [полк отамана Некраса у Стамбулі – Ю. Л.] направили до вас, бо ви, нам казали, завше раду-пораду і поміч людям даєте» [1, с. 76].

Міхал Чайковський підтримував ідею єднання українців і поляків. Опинившись у Франції, став входити до Отелю Лямбер, у якому зосереджувався штаб польської еміграції середини ХІХ ст. Згодом було вирішено, що Міхал має очолити стамбульську агенцію, адже «...опріч пана Чайки не маємо людини для перемовин і підтримування стосунків з турками» [1, с. 61]. Отаман Чайка (Міхал Чайковський) зумів зібрати єдине козацьке військо, з яким обійшов чимало країв, аби на схилі літ зрозуміти, що не для себе виборюють волю. У прагненні зобразити сильного й хороброго героя письменник не забував про силу непокірного характеру, непідвладну ні рокам, ні обставинам. Образ Міхала Чайковського подано динамічно й наближено до достовірності в історичному контексті.

Література

1. Корсак І. Отаман Чайка. Київ : Ярославів вал, 2010. 192 с.
2. Слабошпицький М. Про поляка з українською групою крові. Кілька зауваг про Міхала Чайковського й про «Отамана Чайку» Івана Корсака. *Отаман Чайка*. Київ : Ярославів вал, 2010. С. 168–188.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-17>

Т. МАНДИЧ

Херсонський державний університет

АСОЦІАТИВНА ОСНОВА МОВНОЇ ГРИ У СПОРТИВНИХ КОМЕНТАРЯХ

Мовлення спортивних коментаторів є одним із найбільш творчих у сучасному медійному просторі. Завдяки досвіду роботи в ефірі, загальній обізнаності, асоціативному мисленню коментатор здатен сповнити спортивний репортаж найрізноманітнішими

образами. О. Глущенко акцентує на тому, що «комунікативна поведінка коментатора характеризується <...> модальною модеративністю, наявністю когнітивної та аксіологічної компетентності, дескриптивністю та презентаційністю, що проявляються в обов'язковій оцінності / образності висловлювання» [2, с. 61].

Образність висловлювання, за нашими спостереженнями, досягається вживанням засобів вторинної номінації чи використанням прийомів мовної гри, основу якої становить подібність понять або схожість формального вираження. На думку І. Сніховської, «мовна гра (МГ) вирізняється установкою на формально-змістове варіювання лінгвальних одиниць на основі їхнього асоціативного потенціалу» [3]. Продемонструємо реалізацію мовної гри в мовленні українських спортивних коментаторів.

Словосполучення *Охрана, отмена* з ознаками суржику набуло активного вжитку в мовленні касирів, розповсюдилося в інтернет-просторі в якості мемів, а також стало назвою однойменної пісні сучасної виконавиці Jerry Neil. У спортивних коментарях розмовний вислів використано на позначення нереалізованої можливості, скасованого ігрового задуму, зокрема відтермінування заміни на футбольному полі. Напр.: «*Охрана, отмена*» зараз відбулося у виконанні Гарета Саутгейта [7]. Ще одна пісенна асоціація виникла в коментарях боксерського поединку, в ефірі якого коментатор процитував рядок із українськомовного хіта «Плакала» гурту «КАЗКА» на позначення епізодичної невдачі суперника. Напр.: *Перший нокдаун – бере коліно Люк Кемпбелл. Що ж, поплакала і знов фіалка розцвіла* [1].

Ім'я мультиплікаційного персонажа Петрика П'яточкіна доцільно використано у коментуванні епізоду, пов'язаного з боротьбою кількох футболістів, наслідком чого став фізичний контакт одного з гравців із п'ятами суперника. Спільнокореневі соматизм і власна назва створюють ефект мовної гри. Напр.: *Нащо ці п'яти? Нащо цей Петрик П'яточкін?* [6].

Окрім мультиплікаційних, простежуємо використання кінематографічних образів. Індивідуальну мовотворчість

коментатори виявляють, доцільно добираючи назви кінострічок або імена персонажів. Так, ім'я спортсменки та країна, яку вона представляє, асоціювались у коментатора із популярним серіалом. Напр.: *Не так давно на одному з українських телеканалів йшов фільм «Анна з Молдаванки», а тут Анна з Молдови* [8], а в обнадійливому епізоді з відбитим голкіпером пенальті вжито імена *Астерікса* та *Обелікса*, які є популярними героями у фільмах, мультфільмах і коміксах. Напр.: *Не те, щоб еліксир Астерікса та Обелікса, але живильна водичка* [6].

Ще один віртуальний персонаж *Супер Маріо* дуже популярний серед прихильників комп'ютерних ігор. Ця власна назва завдяки своїм складовим дала підстави коментаторові наголосити на перевагах гравця на ім'я Маріо. Напр.: *Маріо забиває другий гол – ось і джокер, Супер Маріо* [4].

Попри те, що більшість прикладів свідчать про асоціативні перетини спорту та мистецтва, основу мовної гри становлять й інші царини. Зокрема, ідеться про наукові досягнення та винаходи. Так, прізвище австрійського футболіста Саші Калайджича співзвучне з адронним колайдером. У реченні *Адронний Калайджич не зумів пройти суперника* [5] реалізовано саме цю звукову подібність. Можемо припустити, що коментаторський задум передбачав і зіставлення високих швидкостей футболіста й згаданого приладу.

Отже, прийоми мовної гри досить часто можна зафіксувати у спортивних коментарях. Такі асоціативні перетини виконують естетичну, гумористичну та змістотвірну функції в аналізованому жанрі українського медіапростору.

Література

1. Бокс. Василь Ломаченко–Люк Кемпбелл. Інтер, 01.09.2019 р.
2. Глушенко О. Конститутивні характеристики спортивного коментаря як жанру спортивного дискурсу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки : зб. наук. праць*. Одеса: Астропринт, 2020. № 31. С. 51–65.
3. Сніховська І. Е. Мовна гра як ментальний експеримент. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора*

філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича (12 травня 2017 р.), Житомир. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/28006>

4. Футбол. ЧС–2020. Уельс–Швейцарія. ТРК «Україна», 12.06.2021 р.
5. Футбол. ЧС–2020. Нідерланди–Австрія. ТРК «Україна», 17.06.2021 р.
6. Футбол. ЧС–2020. Франція–Швейцарія. ТРК «Україна», 28.06.2021 р.
7. Футбол. ЧС–2020. Італія–Англія. ТРК «Україна», 11.07.2021 р.
8. LIVE MMA PRO 19. Битва у фортеці-IV, XSport, 25.05.2019 р.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-18>

А. МАНЬКО

*ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)*

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА «ЗУКРАЇНІЗОВАНИХ ТАНКА» І. НИЗОВОГО

Талановитий український літератор із Луганщини І. Низовий у своїй поезії любив експериментувати з жанрами, зокрема часто звертаючись до класичної японської поезії, творчо переосмислюючи та уміло трансформуючи її. Загалом поетичні мініатюри І. Низового – це приклад унікальних художніх варіацій, які містять у собі ключові аспекти письменницьких шукань.

У ранніх дослідженнях ми вже звертали увагу на специфіку малих форм у поетичному арсеналі письменника, зокрема на жанрові особливості, ідейно-змістове та проблемно-тематичне спрямування «українізованих хайку» І. Низового [8, с. 142–148]. Метою цього дослідження є розкриття художньої трансформації класичного японського жанру танка у творчості І. Низового.

Танка – це провідний поетичний жанр японської класичної поезії, який за своєю структурою є коротким п'ятирядковим віршем, побудованим за принципом: 5–7–5–7–7 складів у кожному рядку [6, с. 6]. Головна особливість найдавніших описових, досить наївних, на думку сучасного читача, віршів-танка полягає в тому, що вони не були повністю самостійними, тобто композиційно й тематично

завершеними творами. Це були, головним чином, контекстуально зумовлені ліричні відступи, які, будучи вирваними з загального контексту, стають незрозумілими й потребують докладного тлумачення; своєрідні поетичні вкраплення до прозаїчного тексту епічного характеру, покликані передати емоційний стан героя, про якого йшла мова [1, с. 7]. В інших джерелах знаходимо інформацію про те, що насамперед танка як один із найдавніших жанрів японської національної поезії мав надзвичайно великий вплив на формування усіх провідних прозових жанрів давньої японської літератури, які своїм народженням по суті завдячують саме поезії танка [7, с. 7].

Такий жанровий синкретизм, синкретизм художньої образності, злютованість проблемно-тематичних та ідейно-змістових компонентів поезії та прози спостерігається й у творчості І. Низового. Автор варіює ритмічну структуру класичного японського жанру, суворо не дотримуючись правил складоподілу заявленого силабічного вірша (5–7–5–7–7), однак працюючи в рамках канонізованої п'ятирядкової класичної форми. Три цикли авторської поезії «Зукраїнізована танка», «На мотив японських танка» та «Українізована танка», а також окремі поезії з циклу «П'ятипелюстник», «Коли до мене рима не приходить», «Подорожні нотатки», «Мінівірші», «Дай, боже, днини погожої», «Осінні варіації», «Епітафія», які сам автор визначає не як танка, а як мініатюри, мінівірші, нотатки чи взагалі утримується від коментування обраного жанру, гармонійно вписуються в загальну авторську композицію, демонструючи екзистенційну кризу письменника, спричинену тодішніми українськими реаліями, глобальними проблемами людства та невиліковною хворобою. Його танка, подібно до найдавніших японських поезій тотожного жанру, вповні розкриваються в цілокупності його прозового та поетичного спадку і є контекстуально залежними, на відміну від тих же авторських хайку (хоку), яким І. Низовий явно віддавав перевагу та які завдяки своєму значному обсягу в авторській поетичній спадщині здатні самотійно, у відриві від решти творів, достатньою для розуміння мірою презентувати індивідуально-авторську картину світу.

Канва проблематики та ідейно-тематичного змісту пов'язана з ключовими художніми образами танка – України та образу самого

І. Низового, які здебільшого відображені в дотичній площині. Найчастіше Україна постає в характерних для творчості письменника *концептуальних образах*:

– *позитивному* – *ріднокрай* (такі танка по своїй суті найближчі до класичного японського жанру через зображення пантеїстичного злиття, таємні смисли і філософські узагальнення, закладені автором між рядками): «Світ за очі... А що там, / за овидом далеким, / за церквою старою? / Квітухий сад? Гречане біле поле / чи поле бурякове?» («Українізована танка») [3, с. 287]; «Засліплений сонцем, / Пірнаю в життєву глибіню, / Аби пригадати, / Як плавати вчився / В дитинстві» («На мотив японських танка») [5, с. 29];

– *негативному* – *держава* (такі поезії громадського звучання є характерною творчою візиткою поета-публіциста): «В критичному віці / я втратив не лише здоров'я – / у мене забрали єдину мою Україну! / Живу в регіоні, / де хочеться скорше померти...» («Епітафія») [4, с. 87]; «Прем'єрський бас / Атлантику долає. / Верховна Рада / вдячно реваншує. / А де ж подівся наш гарант самотній?» («Зукраїнізована танка») [2, с. 59].

Отже, у своїй творчості І. Низовий уміло перекодує тексти класичного японського жанру танка відповідно до сучасних йому реалій, його картини світу та індивідуальної стильової манери.

Література

1. Антологія японської класичної поезії. Танка. Ренга (VIII – XV ст.) / переклад з японської, коментарі, упорядкування, передмова І. Бондаренка. Київ: Факт, 2004. 912 с.
2. Низовий І. Д. Біла вежа – рідний Вавілон: поезії, переклади, суржикомовна лірика. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2007. 116 с.
3. Низовий І. Д. Найвище право – жить відверто: поезії, проза, переклади. Луганськ: ЧП Сувальдо В. Р., 2010. 328 с.
4. Низовий І. Д. Самопізнання: поезії. Луганськ: ПП Афанасьєва В. І., 2006. 100 с.
5. Низовий І. Д. Сум'яття: лірика та антилірика. Луганськ: Луга-принт, 2003. 56 с.
6. Японська класична поезія / передмова та переклад з яп. І. П. Бондаренка. Харків: Фоліо, 2008. 415 с.
7. Японська література: Хрестоматія. Том II (XIV–XIX ст.) / упоряд. І. П. Бондаренко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 696 с.

8. Pinchuck T. S., Manko A. M. Literary portrait of Ivan Nyzovyi. The features of “transplantation” of Japanese poetic tradition in the plane of Ukrainian lyrics (on the example of haiku). *Actual problems of philological sciences and methods of teaching: collective monograph* / O. Goroshkina, I. Hlukhovtseva, K. Hlukhovtseva, V. Kyzlyova, etc.; edited by Professor V. V. Kyzlyova. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2021. pp. 134–151.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-19>

I. МАЦЕГОРА

Запорізький національний університет

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Складне слово є особливим феноменом у системі лексики й словотвору. В сучасній лінгвістиці давно точаться дискусії стосовно до необхідності виокремлення особливого розділу словотвору – композитології, тобто вчення про утворення похідних складних слів [6; 7].

Проблема дослідження складених слів відображена в працях багатьох лінгвістів. Мовознавці досліджують різні аспекти проблеми складених слів: вивчається семантика словоскладання [цит. за: 7, с. 5], його стилістичні можливості [1] і дистрибутивно-валентні особливості, структурно-семантична класифікація [цит. за: 6] і моделі [7]. Словоскладання розглядається в аспекті неології [6], а також з огляду на фонетику й орфографію [7], учені аналізують складні слова в порівнянні зі словосполученнями, а також досліджують комбінації різної структури [цит. за: 3, с. 12].

Мета цього дослідження – на матеріалі даних перекладної лексикиграфії [8; 9] простежити специфіку перекладу складних іменників, з’ясувавши основні способи їх передачі в українській та російській мовах.

Складне слово – особлива одиниця лексичної й словотворчої систем російської мови, що є одним із основних об'єктів словотвору так само, як складне речення – одним із основних об'єктів синтаксису [7, с. 6].

На словотвірному рівні спостерігається значна кількість типологічних рис, які є загальними для всіх слов'янських мов. Це пояснюється, з одного боку, значною стійкістю словотворчих засобів та прийомів, що сягають праслов'янської мови та зберігаються протягом тривалого часу; з іншого боку, тим, що в інтенсивному міжслов'янському процесі запозичення слів і калькування слова запозичуються з мови в мову або калькуються всі властиві відповідним лексемам словотворчі особливості.

Компоненти складних слів у російській та українській мовах поєднуються за допомогою сурядного або підрядного зв'язку. При сурядному способі зв'язку основи, з яких утворюються складні слова, з'єднуються як рівноправні, і між ними можна поставити сполучник і: (укр.: *прем'єр-міністр, фізико-математичний*; рос.: *премьер-министр, физико-математический*) [9, с. 541; с. 874].

При підрядному зв'язку одна основа синтаксично залежить від іншої: *електрозварка* (зварювання електрикою), *короточасний* (короткий час), *красномовний* (красно мовити), *рукописний* (писати рукою).

Словоскладання є одним із найпродуктивніших способів словотворення в російській та українській мовах, і найчастіше складні слова у цих мовах представлені іменниками. Це відбувається не в останню чергу через появу нових понять у різних галузях знання, які найчастіше виражаються саме складними іменниками. Тому особливий інтерес становлять можливі способи перекладу нових понять, які виникають у різних галузях науки.

Складні іменники широко представлені в академічній перекладній лексикографії [8; 9], яка є джерельною базою для цього дослідження.

Неважко помітити, що складні іменники підпорядковуються тим самим граматичним правилам, що й прості односкладні

іменники, попри те, що деякі іменники можуть складатися з більш ніж трьох основ.

Перш ніж проаналізувати специфіку перекладу складних іменників, розглянемо особливості їх формування. Складене слово складається мінімум з двох частин і може утворюватися шляхом: з'єднання вільних основ, які можуть траплятися й поза цим складним словом як слово або група слів; з'єднанням основи й напівافیкса; з'єднанням напівافیксів [4, с. 210].

Напівافیксація є таким способом словотвору, при якому до кореня приєднується напівзнаменна морфема. Для такого способу словотворення характерне використання морфем, котрі частково (а іноді й значною мірою) втратили вихідне речовинне значення, десемантизувалися й, отже, знайшли певний ступінь граматикалізації. Що стосується фонетичних змін, то напівافیксальні морфеми здебільшого частково нейтралізують тон, не редукуючи звучання. Напівافیкс, будучи дериватом первинної кореневої морфемі, перебуває з останньою у генетично споріднених взаємозв'язках і зберігає з нею значеннєвий зв'язок. У такий спосіб напівافیкс і корінь утворюють етимологічно співвідносну, корелятивну пару словотворчих морфем [7, с. 11].

Напівافیкси зазвичай відносять похідні слова до певної частини мови. Рідше трапляються напівافیкси, які створюють слова з різною категоріальною належністю. Однак спірним залишається питання, чи відносити слова з напівافیксами до складних або похідних. Г. Шейдеман так само підрозділяє складні слова на три типи за типом зв'язку між їхніми компонентами, а саме складні іменники:

– з означальним зв'язком між компонентами. До означальних комбінацій належать ті, у яких перший компонент підпорядкований останньому, як у словосполученні залежний член підпорядкований головному;

– підрядним зв'язком.

– сурядним зв'язком [7, с. 13].

Комбінації сурядного типу складаються із семантично рівноправних компонентів. Залежно від наведених вище типів зв'язку, в складному іменнику підбирається й спосіб перекладу

російською / українською мовою. Ми виокремили такі основні різновиди перекладу:

1. **Переклад за допомогою складного або односкладного іменника.** Таким способом найчастіше **перекладаються** іменники із сурядним зв'язком між компонентами. Наприклад: *авиабаза* – *авиабаза* [8, с. 25]; *авиаконструктор* – *авиаконструктор* [с. 32]; *авіалінія* – *авіалінія* [с. 38]; *авіапромисловість* – *авіапромышленность* [с. 44]; *автовокзал* – *автовокзал* [с. 45]; *автозавод* – *автозавод* [с. 47]; *авіаметеостанція* – *авіаметеостанция* [с. 52]; *автоінспекція* – *автоинспекция* [с. 54]; *автомобілебудівник* – *автомобилестроитель* [с. 58]; *агроіндустрія* – *агроиндустрия* [с. 63]; *бензоколонка* – *бензоколонка* [с. 125]; *бронепоезд* – *бронепоезд* [с. 128]; *землетрус* – *землетрясение* [с. 342]; *кінофестиваль* – *кинофестиваль* [с. 675].

2. **Переклад словосполученням, що складаються із прикметника, як правило, відносного, та іменника.** Іноді замість прикметника може використовуватися дісприкметник. Зв'язок між компонентами такого іменника, як правило, означальна, наприклад: *кораблекрушение* – *аварія корабля* [9, с. 542]. Такий спосіб перекладу складних імен іменників є малопродуктивним

3. **Переклад словосполученням з родовим безприйменниковим відмінком.** Цим способом перекладаються іменники з підрядним зв'язком між компонентами наприклад: *времяпровождение* – *проведення часу* [9, с. 250].

4. **Еквівалентний переклад** – це «переклад, здійснюваний на рівні, необхідному й достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм перекладної мови, є перекладом еквівалентним» [2, с. 186]. На думку дослідників, перекладом може вважатися тільки такий текст, який еквівалентно або адекватно передає на ПМ (в усному або письмовому виді) ту інформацію (зміст), які були виражені у вихідному тексті на ВМ [5, с. 110]. Як підстави для принципової можливості еквівалентного перекладу перекладознавці наводять такі чинники. По-перше, об'єктивне існування міжмовних перекладацьких відповідностей. Значення мовних одиниць у різних мовах не збігаються, як і умови життя мовних колективів та їх досвід. Однак у чомусь дійсність для всіх залишається загальною так

само, як і базові значення. По-друге, будь-яка людська мова містить у собі потенціал до опису нових, незнайомих ситуацій, тому що кожна мова має здатність бути знаряддям пізнання. По-третє, відмінності між мовами в семантичному й структурному плані можуть бути компенсовані в тексті. Здійснити еквівалентний переклад також допомагає розуміння перекладачем необхідної в конкретній ситуації черговості передачі значень, а саме того, які зі значень є пріоритетними, а якими можна «жертвувати», щоб звести втрати до мінімуму.

Розглядаючи вид перекладу ми зафіксували як найбільш частотний у лексикографічних виданнях, звідки проводилася вибірка матеріалу. Наприклад: *серцебиття* – *сердцебиение* [8, с. 349]; *снігопад* – *снегопад* [с.351]; *фотоапарат* – *фотоаппарат* [с. 874]; *холоднокровність* – *хладнокровие* [с. 587]; *електроенергія* – *электроэнергия* [с. 285]; *юрисконсульт* – *юрисконсульт* [с.801]; *хмарочос* – *небоскреб* [с. 410]; *нафтопровід* – *нефтепровод* [с.452]; *гуртожиток* – *общежитие* [с. 562]; *блокпост* – *блокпост* [с. 154].

Отже, здійснивши аналіз специфіки перекладу складних іменників, зафіксованих у російсько-українській лексикографії другої половини ХХ в., ми переконуємося в тому, що одним із найбільш продуктивних способів словотвору в сучасних російській й українській мовах є морфологічний. Спосіб перекладу прямо залежить від типу зв'язку між компонентами складного іменника. Найбільш продуктивним способом перекладу складних іменників є еквівалентний переклад. Поширеним способом перекладу є також переклад складних слів словосполученнями.

Результати нашого дослідження мають подальшу перспективу в контексті зіставного вивчення морфологічних систем слов'янських мов, що може стати базою для створення новітніх перекладних лексикографічних посібників.

Література

1. Алимов В. В. Теория перевода. Москва : Академия, 2004. 157 с.

2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Коржова С. Теория перевода. Тюмень : Арты, 2007. 114 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. Теория и методы перевода. Москва : Московский лицей, 2006. 296 с.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва : Флинта-наука 2009. 421 с.
6. Мамонтова В.В. Словообразовательная семантика сложносоставных слов: структурный и когнитивный подходы. *Материалы II международной конференции «Современные направления в лингвистике и преподавании языков»*. Москва : МНЭПУ, 2008. 113–117.
7. Шейдеман Г.И. Перевод идиоматических и неидиоматических сложных существительных и сложных прилагательных с русского языка на английский. *Наука. Искусство. Культура*. Т.11 № 5. Москва : Флинта-наука, 2018. С. 4–18.
8. Російсько-український словник у 4-х томах / за ред. С. Головащука. Київ : Наукова думка, 1969.
9. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український і українсько-російський словник. Київ : Політвидав України, 1990. 560 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-20>

О. МЕЖОВ

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

ПРАКТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗВО

Відповідно до сучасних викликів на ринку праці освітньо-професійні програми й навчальні плани підготовки бакалаврів філології мають повною мірою забезпечувати принцип практичної спрямованості навчання [2, с. 6–8]. Цьому слугує насамперед навчальна дисципліна «Практичний курс української мови», яка закладає міцні основи лінгвістичної підготовки майбутніх

філологів, сприяє підвищенню рівня культури усного та писемного мовлення, формує фахівця з високим рівнем мовної свідомості.

Комплекс різноаспектних завдань курсу зумовлює його модульно-тематичне структурування й належне забезпечення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. Удосконалювати орфографічні компетентності майбутніх філологів покликаний змістовий модуль «Українська орфографія», більшість тем якого повинні вивчатися у тісному взаємозв'язку з фонетикою та орфоєпією, щоб одночасно з правописними виробити вміння й навички правильної вимови звуків і звукосполук, нормативного наголошування слів, дотримання закономірностей милозвучності української мови. Поглибити, узагальнити й систематизувати набуті в шкільному курсі української мови знання здобувачів освіти з граматики української мови допоможуть змістові модулі «Морфеміка, словотвір, морфологія української мови» та «Синтаксис української мови», кінцева мета яких навчити здобувачів освіти правильної словозміни, словотворення, побудови словосполучень і різнотипних речень. Ці питання потрібно розглядати невіддільно від правописних норм – орфографічних і пунктуаційних відповідно. Опрацювання граматичних ознак різних частин мови потрібно поєднувати не лише із закріпленням правопису їх відмінкових чи особових закінчень, а й навичок слововживання. Для цього, безперечно, знадобляться внутрішньопредметні зв'язки із лексикологією та фразеологією (добір до різних лексико-граматичних класів слів синонімічних рядів, антонімів, паронімів, омонімів, фразеологізмів тощо). Активізації й збагаченню словникового запасу бакалаврів філології сприятиме їх скерування до лексикографічних джерел, зокрема й онлайн-словників із постійним нагадуванням вислову відомого поета «Не бійтесь заглядати у словник...».

Вивчаючи різні типи простих і складних речень у практичному курсі української мови, студенти засвоюють пунктуаційні норми паралельно із синтаксичними. Викладач на конкретних прикладах має постійно пояснювати, як структура речення, його зміст та інтонація впливають на розстановку розділових знаків, а отже, приділити значну увагу видам інтонації та змістових відношень

При цьому не слід забувати про інтонаційний принцип, який тісно пов'язаний зі структурним і смисловим, оскільки інтонація є наслідком семантико-синтаксичного членування речення [3, с. 403–404]. Тут у нагоді може стати запропоноване викладачем авдіювання висловлень із різними видами інтонації й пунктуації та наочне відображення відповідних інтонаційних малюнків, щоб студенти відчули різницю в паузах, темпі мовлення, логічному наголошенні різнотипних речень із комою, тире, двокрапкою, крапкою з комою. Варто пам'ятати, що синонімія властива не тільки словам і словосполученням, а й реченням, тому у вивченні синтаксису з метою урізноманітнити вживання синтаксичних конструкцій слід акцентувати на синтаксичній синонімії й доцільності вживання в конкретних мовленнєвих ситуаціях односкладних / двоскладних, повних / неповних, активних / пасивних, сурядних / підрядних / безсполучникових структур, відокремлених зворотів / підрядних частин тощо. Цій меті має бути підпорядковане вивчення виражальних можливостей лексичних, граматичних одиниць і категорій у різностильових текстах сучасної української мови.

Проте мовна змістова лінія недостатня для повноцінного формування майбутніх фахівців високої кваліфікації, тому необхідно неупинно розвивати їхню усну та письмову мовленнєву (мовнокомунікативну) компетентність у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування, комунікативних ситуаціях, а також загальнолюдські орієнтири, цілісні світоглядні уявлення, багатий духовний світ, національну свідомість (соціокультурні компетентності). Цьому сприятиме постійна робота з текстами різних стилів і жанрів, їхній лінгвостилістичний аналіз, оцінювання, редагування, переклад, а також завдання щодо створення власних висловлень, діалогів, есеїв на різну соціокультурну тематику, що забезпечить міжпредметні зв'язки з літературою та іншими суспільними галузями знань.

Звичайно, практичний курс української мови як пропедевтична дисципліна на філологічних факультетах не претендує на вичерпне висвітлення усього мовного матеріалу. Компетентності, отримані студентами відділення україністики під час опрацювання курсу,

закладуть надійне підґрунтя для вивчення циклу таких нормативних дисциплін, як «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика української мови», «Культура мовлення й риторика», «Теорія і практика редагування» тощо. Проте на деяких нових освітніх програмах (порівняно з попередніми), зокрема відділення полоністики, це, на жаль, єдина дисципліна. Отож, подбаймо, щоб студенти до закінчення бакалаврату й магістратури не забули рідну мову, а для цього формувати їхні вміння й навички постійного самонавчання й самовдосконалення не лише іншомовних, а й передовсім українськомовних компетентностей упродовж життя.

Література

1. Кульбабська О. В., Кардашук О. В. Крок у професію. Методика викладання української мови : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. 256 с.

2. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

3. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. М. Я. Плющ. 7–е вид., стер. Київ: Вища школа, 2009. 430 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-21>

I. МЕНСІТОВ

Запорізький національний університет

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПОЕМИ «УКРАЇНА КОЗАЦЬКА» В. СЕВЕРИНЮКА

Поема є одним із найдавніших жанрів літератури, бо виникла вона ще за тих часів, коли літературні тексти заучували напам'ять, і вже значно пізніше фіксували на письмі. Тому епічні поеми вважають історично першими, адже вони нерозривно пов'язані з фольклором і виконують функції національних епосів, –

«Махабхарата» і «Рамаяна», «Іліада» й «Одісея», «Пісня про Нібелунгів» тощо. «Поема, – зазначає С. Коваленко, – праматір нинішньої письмової літератури і найбільш стародавній літературний жанр, первісно володіє повною універсальністю у пізнавальному і художньому смислах» [2, с. 13].

Залежно від літературного напрямку, в межах якого виконана поема, від часу її створення можна визначити її специфіку як жанру. Поему характеризують як один з видів ліро-епічного жанру. Ліро-епічній поемі притаманна обов'язкова наявність образу ліричного героя, що активно взаємодіє, разом з сюжетом, ніби бере участь у подіях. Таке поняття є відносно звуженим, бо канонізує саму наявність ліричного героя як стовідсотково наявного персонажа у ліро-епічній поемі. Але не можна обмежувати характеристику поеми як жанру тільки визначенням однієї з її базових форм – ліро-епічної поеми з обов'язковою присутністю ліричного героя. Інакше кажучи, не можна канонізувати якісь достатньо розвинені у минулому жанрові види, зокрема, ліро-епічну поему, тому що відбуваються процеси розхитування канону у тому числі й за рахунок повернення до начебто витіснених з літературного вжитку жанрових форм, наприклад, епічних поем минулого, у яких якраз відсутнє ліричне начало, натомість виразно присутнє епічне узагальнення величних історичних подій.

Тому поеми про Запорозжя, про козацтво мають особливий потяг до більшого чи меншого переважання епічного струменю, суб'єктивізація ліро-епіки тут може бути замінена об'єктивізацією героїчного епосу. Так, поема В. Северинюка «Україна козацька»[4] наслідує традиції епічної поеми минулого, у ній акцентована манера поетичного викладу масштабних епічних полотен. На рівні жанрової специфіки це реалізується за рахунок відсутності ліричного героя.

Опоетизована історія козацтва, подана В. Северинюком у стислому (зважаючи на охоплений автором період) вигляді, розкриває економіко-політичне положення України на світовій арені загалом. Так автор неодноразово окреслює ситуацію, у якій розвивалася наша країна: «Так велося: різна віра – / всяк свого тримався, / а стерпіти, зупинитись – / навіть не старався. / Одні

одних ображали / (приводу шукали), / для сусіда завжди камінь / в пазусі тримали» [с. 95]. Тут можна говорити про включення публіцистичних елементів до поеми. Характеристика поеми як твору публіцистичного також можливе завдяки тому, що зберігається провідна ознака: «конкретні явища дійсності відображаються в публіцистичному творі у такій образно-логічній формі, що твір здатний впливати як на розум, так і на емоції, на почуття читача...» [1с. 8]. Це питання розкривається ширше завдяки декларативності, використанню дошкульного сарказму що вплітається тут в основу змісту, адже поет демонструє тут у більшій мірі ораторську промову, а не філософське художнє полотно, не цурається вдаватися до інвектив («гострий, викривальний виступ, гостре звинувачення, випад» [3, с. 344]), та філіппіки (гнівна викривальна промова, «виступи проти кого-небудь, чого-небудь» [3, с. 877]), і широкого спектру паремій (прислів'я, приказки, фразеологізми) та елементів народних пісень: «Ой, Богдане, / треба стайню / вчасно замикати – / не тоді, як коней вкрали, – / де тепер шукати?» [с. 179] – в'їдливо дорікає автор гетьманові.

Проблема занадто контрастного протиставлення добра і зла, що породжує однобічне тлумачення історичної дійсності у поемі В. Северинюка не виникає через те, що автор засуджує дії, що чинили іноземні правителі проти українського народу і водночас вчинки окремих представників козацтва, що привело нашу країну до нинішнього стану: «Знову доля визначала / вибір наш подальший: / тут – хомут – «шляхетська воля», / там – «батіг монарший» [с. 173].

Отже, поема – це такий же за своєю суттю «метажанр», як і ліричний вірш-переживання, їй властиве розмаїття жанрових видів і підвидів, комбінування епічного й ліричного начал, публіцистичної форми викладу й історичної декларативності. Класифікація поеми «Україна козацька» В. Северинюка як історичної зумовлена беззаперечною епічністю описуваних подій, увагою автора до детальної портретної характеристики реальних діячів, із уведенням символічних картин, що розкривають дух історичної епохи.

Література

1. Здоровега В. Мистецтво публіциста : Літературно-критичний нарис. Київ : Радянський письменник, 1966. 175 с.

2. Коваленко С. А. Поэма как жанр литературы. Москва : Знание, 1987. 112 с.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука 2–е вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 967 с.
4. Северинюк В. *Україна козацька*. Львів : Каменярь, 2015. 479 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-22>

Н. МИРОНОВА

Запорізький національний університет

**АЙРИС МЕРДОК И ЛЮДВИГ ВИТГЕНШТЕЙН :
К ВОПРОСУ О ФИЛОСОФСКИХ ИСТОКАХ РОМАНА
«ПОД СЕТЬЮ»**

Принято считать, что роман Айрис Мёрдок «Под сетью» написан в русле экзистенциализма и является своеобразным диалогом с Жаном-Полем Сартром. Устоявшееся утверждение можно дополнить, поскольку в первой половине 1950–х годов писательница увлекалась работами одного из представителей аналитической философии – Людвига Витгенштейна.

На тот факт, что роман «Под сетью» связан с идеями Ж.-П. Сартра и Л. Витгенштейна, указывали Н. Михальская [8, с. 441] и Е. Осипенко [9, с. 9], но в их работах больше внимания уделено влиянию экзистенциалистской теории Сартра и его романа «Тошнота». Вопрос о характере художественной интерпретации в романе философских концепций Л. Витгенштейна и об аллюзивных отсылках к личности самого философа поднимается крайне редко, чем и обусловлена новизна предлагаемого исследования.

В своём дебютном романе А. Мёрдок постоянно апеллирует к идеям Л. Витгенштейна, что проявилось уже в названии – «Под сетью». Как правило, его трактуют как сеть экзистенциального кризиса, по Сартру, или ловушку абсурдной повседневности. По Витгенштейну же, сеть – это лимит языка. Философ утверждал,

что язык ограничивает мышление: «Границы моего языка означают границы моего мира» [2, с. 174].

Биографическая личность и философская система стали отправной точкой для создания образов двух персонажей – Дэйва Гелмана и Хьюго Белфаундера. Дэйв – прототип Витгенштейна, «настоящий философ, как Платон или Кант» [7, с. 36]. И он так же, как и Витгенштейн, отваживает молодых людей от философии. Известно, что австрийский философ во время Второй мировой войны работал в госпитале санитаром и своим последователям рекомендовал предпочесть философии физический труд. По сюжету романа рассказчик также устраивается на работу в больницу.

Другой персонаж – предприниматель Хьюго Белфаундер – является своеобразным «рупором идей» Л. Витгенштейна. Представитель аналитической философии считал, что язык не отображает истину в полной мере, поэтому лучшим вариантом было бы предпочтение молчание и конкретные действия. «О чём невозможно говорить, о том следует молчать» [2, с. 218]. Известные философы и ранее писали о невыразимом. Например, И. Кант в «Критике чистого разума» [5, с. 484].

Философские аспекты витгенштейновского анализа языка обрели в романе «Под сетью» различные воплощения. Рассуждая об очерчивании границ мира предельными возможностями языка, философ обращался к метафоре сети или клетки. На страницах романа А. Мёрдок иронизирует, помещая в клетки животных – таков, к примеру, комичный эпизод с похищением немецкой овчарки, звезды кинематографа, а также создаёт метафорический образ золотой клетки (театр для Анны; «заточение» Джейка в квартире Сэди).

Через весь роман красной нитью проходит мотив молчания. С тишиной и поисками истины связана и деятельность Белфаундера, и его размышления. Он производит фейерверки, что является своеобразной метафорой истины («это что-то очень честное» [7, с. 65]), а также владеет киностудией, выпускающей немые фильмы. Хьюго сетует, что язык не способен на точное описание, утверждает, что правдивы лишь поступки человека. На основе диалогов с ним рассказчик, Джейк Донагью, издаёт книгу

«Молчальник», герои которой полемизируют о том, что каждая ситуация своеобразна и невозможно к ним «подойти вплотную, сколько бы ни пробовали описать это словами, сколько бы ни старались забраться под эту сеть» [7, с. 90].

Подаренный Хьюго Белфаундером певице Анне Квентин театр пантомимы должен был символизировать настоящее искусство в отличие от пения. В нём всюду царит тишина, а актёры беззвучно передвигаются по сцене.

Множество эпизодов романа являются художественным отображением витгенштейновских «языковых игр». Философ определяет языковую игру как «целое: язык и действия, с которыми он переплетён» [3, с. 21]. В пределах определённого типа деятельности мы играем словами. Для консенсуса необходима общая успешная практическая деятельность. К примеру, «поле» для футболиста, комбайнера и физика имеет различное значение.

Витгенштейн занимался анализом языка, который в чём-то перекликается с герменевтикой. Х.-Г. Гадамер также использовал образ игры. Точнее, игры во взаимосвязи с культурой. «Языковые игры и были ведь тем, в чём мы ... возвышались до понимания мира» [4, с. 565]. Но в герменевтике игра более пристально анализируется.

В романе «Под сетью» два персонажа стали носителями идей и взглядов Людвиг Витгенштейна, а также определённые моменты биографии философа повторились в судьбе героя-рассказчика. Таким образом, влияние его личности и философии на Айрис Мёрдок в начале её писательской карьеры и её первый роман «Под сетью» оказалось не менее значимым, чем воздействие экзистенциализма Ж.-П. Сартра.

Литература

1. Витгенштейн Л. Культура и ценность. О достоверности. Москва : Астрель, 2010. 250 с.
2. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. Москва : Канон +, 2017. 288 с.
3. Витгенштейн Л. Философские исследования. Москва : АСТ, 2018. 352 с.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Москва : Прогресс, 1988. 704 с.

5. Кант И. Критика чистого разума. Москва : Наука, 1999. 655 с.
6. Медведев Н. Идеи Людвига Витгенштейна в романе Айрис Мёрдок «Под сетью» URL : <https://vggu.academia.edu/NikitaMedvedev>
7. Мёрдок А. Собр. соч. : в 3-х т. Москва : Радуга, 1991. Т. 1. Под сетью. Колокол. 512 с.
8. Михальская Н. П. История английской литературы. Москва : Академия, 2007. 480 с.
9. Осипенко Е. А. Принципы игровой поэтики в романах А. Мёрдок 50–80-х годов : автореферат диссертации. СПб : Русь, 2004. 20 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-23>

В. МОЛОЦЬКИЙ, Р. ХРИСТІАНІНОВА
Запорізький національний університет

ЧАСТКИ ЯК УСКЛАДНЮВАЧІ СЕМАНТИКИ ПРЕДИКАТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

В українській граматиці сьогодення актуальним залишається питання ролі часток у мові і мовленні. У традиційній граматиці часткам було надано статусу службових слів, натомість у сучасних мовознавчих студіях, базованих на принципах функційно-категорійної граматики, їх виведено за межі власне-слів та надано службового слівно-морфемного статусу й уналежнено до службових слів-морфем особливого типу, які спеціалізовані на вираженні двох комунікативних функцій – вирізненні теми і реми в актуальному членуванні речення та формуванні комунікативних типів речення за метою висловлення, а також наголошено на суто синтаксичному призначенні часток – обслуговувати сферу синтаксичного слова та сферу синтаксичної одиниці-конструкції – речення [1, с. 707]. Такий підхід до потрактування часток вважаємо загалом науково обґрунтованим і виваженим, але певний сумнів викликає обмеження функцій часток лише двома названими комунікативними функціями. Ці функції, на нашу думку, притаманні часткам, що обслуговують речення загалом. Ускладнення частками різних формально-

граматичних типів присудків [4, с. 186, 189, 191–192, 197] дає підстави передбачити, що обслуговуючи сферу синтаксичного слова, позбавлені самостійного лексичного значення частки не тільки ускладнюють його структуру, але й модифікують його семантику, так само як можуть модифікувати значення слова нові морфеми в його структурі (пор.: *рука* – *ручка* – *рученька*). Наукових праць, присвячених аналізу зміни семантики предиката за його ускладнення частками, ми не виявили, що й зумовлює актуальність пропонованої розвідки, метою якої є дослідження впливу часток, які формально ускладнюють прості дієслівні присудки, на зміну семантики відповідного предиката.

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу виокремити кілька напрямів впливу часток-ускладнювачів простих дієслівних присудків у формально-граматичній структурі речення на семантику співвідносного з ними предиката: 1) породжують значення певної невідповідності поняття, вираженого предикатом загалом, і того, що позначає власне-дієслово; 2) диференціюють фази дії, вираженої власне-дієсловом; 3) указують на повторення дії, її типовість; 4) надають модального значення гіпотетичності.

Невідповідність поняття, вираженого предикатом, і того, що позначає власне-дієслово, спостерігаємо за ускладнення відповідного присудка частками *трохи не*, *мало не*, *ледве не*, *майже*: *Дружина мало не провалилася від сорому* (Л. Костенко); *Глядачі спершу не зрозуміли, мало не заплодували такій ефектній мізансцені* (Л. Костенко); *Її душа вже майже кричить від образи*.

Указівку на фазу дії відзначаємо в предикатах за ускладнення їх частками *ну*, *давай*, *все*, *знай*, *знай собі*. Частки *ну*, *давай*, уживані при інфінітивах, актуалізують у відповідних предикатах значення початку дії, інколи раптові, несподівані, що поєднується, як відзначав Л. А. Булаховський, з уявленням про її тривалість, велику інтенсивність і наполегливість [3, с. 36]: *А вони тим часом загарбали міські хутори, зігнали з них удів міщанських – і ну хазяйнувати* (З. Тулуб); *Я до неї, а вона давай кричати*. На незмінність дії протягом тривалого часу, її тривання всупереч очікуваному вказують предикати, співвідносні з присудками, ускладненими частками *все*, *знай*, *знай собі*: *Вже й діти школярчата, а вона все викрасовується*

перед своїм Іваном, як дівчина (О. Гончар); Машина зірвалася, помчала геть, а пес усе гарчав їй услід (Люко Дашвар); А ти, дівчатка з першого класу, знай просити учителя, щоб знову була така екскурсія (В. Сухомлинський); Музика затихла, а вона знай собі танцює.

Частка як поєднується з дієсловом у формі доконаного виду майбутнього часу. Співвідносний з таким присудком предикат позначає “несподівану дію в минулому” [2, с. 37]: *Коли як вискочить з двору дві собаки (І. Нечуй-Левицький).*

Уживання частки *аж* у препозиції до присудка ускладнює його та надає співвідносному з ним предикату семантичного відтінку нетиповості, надзвичайності дії: *Я запалу аж підскочив на траві (Л. Куліш).*

На неодноразове повторення дії, її звичність для виконавця вказують предикати, співвідносні з простими дієслівними присудками, ускладненими частками *бувало, собі*: *Іван сидить бувало під яблунею та малює собі.*

Вірогідні частки, ускладнюючи присудки, реалізують модальне значення гіпотетичності з його семантичними відтінками припущення, сумніву, можливості, ймовірності та недостатньої ймовірності дії чи ознаки: *Влада ніби натякає, що може їх стерти з лиця землі (Л. Костенко); Якийсь перебіжчик з Іраку повідомив у Штатах, що Ірак уже має дві ядерні бомби і нібито матиме ще... (Л. Костенко).*

Зафіксовано також ускладнення присудка одночасно двома частками: *Батько ніби аж поздоровшав, навіть мова повернулася (Л. Костенко).* Співвідносні з такими присудками предикати підкреслюють недостатню ймовірність нетипової дії, процесу чи стану.

Отже, частки, крім вираження двох комунікативних функцій – вирізнення теми і реми та формування комунікативних типів речення за метою висловлення, ослужуючи сферу синтаксичного слова, здатні модифікувати його значення.

Література

1. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

2. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Частина II: Синтаксис. Київ: Радянська школа, 1965. 284 с.

3. Курс сучасної української літературної мови / за ред. Л. А. Булаховського. Т. II : Синтаксис. Київ : Рад. школа, 1951. 408 с.

4. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. 2016. № 1 (5). С. 182–201.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-24>

В. НІКОЛАЄНКО

Запорізький національний університет

НАРАТИВНА СИСТЕМА РОМАНУ А. КОКОТЮХИ «ЧЕРВОНИЙ»: КІЛЬКА ЗАУВАГ

Роман А. Кокотюхи «Червоний» презентує авторську художню версію повоєнної історії Волині в нестандартному архітектонічному рішенні: життя Данила Червоного розкривається через спогади мільціонера Михайла Середи, кадебіста Лева Доброхотова й танкіста Віктора Гурова, занотовані Григорієм Титаренком і донесені до реципієнта Климом Рогозним. Три автономні розповіді другорядних персонажів, будучи тематично пов'язаними й стилістично суголосними, формують цілісну картину роману.

Твір починається передмовою розповідача, який проливає світло на історію Григорія Титаренка, котрий поплатився шістьма роками життя, проведеними в психіатричній лікарні, за інтерес до особи Данила Червоного, і свою роль у цій історії: завершив справу дядька, знайшовши три зошити із записами про командира летючої групи УПА «Остапа».

Назва передмови («Три зошити») проектується на основну частину тексту, розділи котрої також називаються «зошитами», кожен із яких пронумерований відповідно до логіки розвитку історії Червоного, а не послідовності спілкування Григорія Титаренка з респондентами. Там же, у передмові, Клим Рогозний коментує загальні жанрово-стильові особливості твору, наголошуючи на тому,

що «герої говоритимуть від себе, тобто прямою мовою», й «що з дядьком спілкувалися живі люди» [1, с. 26]. Це пояснює особливості нарації твору.

Так, у першому й третьому зошитах маємо гомодієгетичних нараторів у екстрадієгетичних ситуаціях (Михайла Середу й танкіста Віктора Гурова, котрі є репрезантами персонажної розповіді другого рівня), які ніби аналізують історію власного життя, надаючи цим частинам твору схожості з «потокем свідомості», тим паче, що в інтерв'ю вони мали можливість сказати все, на їхню думку, важливе. Тож, колишній міліціонер розказує про свої професійні й життєві дороги, які були тісно переплетені з боротьбою проти упівців і крахом політичних переконань, після знайомства з Данилом Червоним. А танкіст у минулому, подібно до перебігу кадрів кінофільму, прокручує в розповіді-спогаді власну історію «“ворога народу”, в'язня, засудженого за зраду батьківщини, котрий сидів у одному таборі з Данилом Червоним» [1, с. 21] й знає про події 1948–1949 рр., що відбулися у виправному таборі неподалік Воркути, як активний учасник.

Персонажна розповідь першого рівня представлена в другому зошиті, де Лев Доброхотов ділиться своїм баченням волинських подій весни 1948 року. Як колишній начальник МГБ Волинської області (маємо справу з гомодієгетичним наратором в екстрадієгетичній ситуації), він постає справжнім кадебіст, адептом системи, після інтерв'ю котрого, за інформацією Кліма Рогозного, Григорія Титаренка було заарештовано, визнано, що в нього «не все гаразд з головою» [1, с. 16] й піддано репресивному психіатричному лікуванню.

Його спогади найлаконічніші, проте рясніють зносками й уточненнями, які перемережуюються «Примітками Кліма Рогозного», що пояснюють деякі реалії минулого сучасним читачам (наприклад, сталінське розуміння «зрадників народу», питання журналістики як однієї з найідеологічніших професій, прийняття юдеєм Доброхотовим-батьком православ'я задля кар'єрних перспектив, «Розстріляне Відродження» тощо).

Подібні зноски надають зображенню масштабності, сприяють глибшому розумінню читачем історичного процесу ХХ століття,

підсилюють достовірність роману. Отже, враховуючи особливості твору, про які йшлося вище, стверджуємо, що роман має складну наративну систему, в котрій існує кілька різних точок зору на спільну проблему, постає чи явище.

Література

1. Кокотюха А. Червоний : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб імейного Дозвілля», 2018. 320 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-25>

О. НІКОЛОВА

Запорізький національний університет

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОМАН («ЛЮТЕЦЯ» Ю. ВИННИЧУКА, «ЗАЛІЗНА ВОДА» М. ЛАЮКА) У КОНТЕКСТІ ТРАДЦІЙ BIOFICTION

Українська література ХХІ ст. стрімко збагачується новими жанровими різновидами, які заслуговують на увагу науковців, оскільки органічно вписуються в контекст європейської культурної традиції. Нашу увагу привернули романи українських письменників, які виразно репрезентують подібності із таким привабливим для сучасних літературознавців феноменом як biofiction в англomовному поствікторіанському художньому дискурсі ХХ-ХХІ ст. Питання про детермінанти виникнення та популяризації феномену, основні його різновиди детально висвітлене в працях О. Тупахіної [1 – 2]. Biofiction не можна ототожнювати з класичною літературною біографією, біографічною белетристикою, адже це дуже вільні авторські версії історії життя відомих вікторіанських письменників, які не мають настанови на «правдоподібність», не претендують на «об’єктивність».

Застосування типологічного підходу дозволяє провести паралелі між англomовними biofiction та романами українській літературі ХХІ ст. Йдеться про художні твори, головними

персонажами яких стають відомі українські письменники XIX ст., і які пропонують незвичну для загалу репрезентацію біографічного матеріалу – таку, що змушує сумніватися або й повністю заперечувати можливість (і доцільність?) створення у реципієнта максимально правдоподібної картини життя, наближених до об'єктивних уявлень про того чи того митця, однозначної інтерпретації особистостей «хрестоматійних класиків» («Лютесія» Ю. Винничука, «Залізна вода» М. Лаюка). Перший твір опубліковано у 2017 р., другий – у 2021 р. В першому випадку автор звертається до зображення життя українського письменника Івана Вагілевича (1811–1866 рр.), в другому – української письменниці Лесі Українки (1871–1913 рр.).

У романі «Лютесія» Ю. Винничук пропонує власну версію життя І. Вагілевича, що є типологічно подібною до такого різновиду *biofiction*, у якому здійснюється «актуалізація «негативного міфу» й експлікація прихованого: сімейної драми У. Теккеря («*Memoirs of Victorian Gentleman*» М. Форстер, 1979), гомосексуалізму Оскара Уайльда («*The Last Testament of Oscar Wilde*» П. Акройда, 1983), сексуальних девіацій Томаса Гарді («*Peeping Tom*» Г. Якобсона, 1984; «*Tess*» Е. Теннант, 1993)... тощо» [2, 227]: тобто змальовуються «гріхи» відомих особистостей. Іван Вагілевич зображений як такий собі «дон Жуан», охочий до любовних пригод, численні сексуальні зв'язки якого добре відомі його сучасникам та призводять до захворювання на трипер. Наратив має певне еротичне забарвлення.

У романі «Залізна вода» М. Лаюка теж можна простежити схожість з розглянутою вище моделлю *biofiction*: автор звертається до історії стосунків Лесі Українки та іншої відомої української письменниці – Ольги Кобилянської. Ніжна дружба двох жінок, історію почуттів яких демонструють їхні приватні листи, не одноразово привертала увагу як серйозних дослідників, так і просто охочих до провокаційних, «відверто скандальних» нарисів оглядачів. У цьому творі, на відміну від розглянутого вище, немає еротичних сцен та прямих відповідей, лише питання щодо природи цих стосунків та натяки, які читач може інтерпретувати на власний розсуд.

При цьому у творах Ю. Винничука та М. Лаюка поєднуються різні часові пласти, а життя відомих письменників перетинається з життям оповідачів («точкою перетину», «ланцюгом» між двома світами стають документи, листи, спогади, щоденникові записи, які тим чи іншим чином пов'язані із біографією Івана Вагілевича та Лесі Українки). У романі «Лютеція» одна сюжетна лінія – любовні пригоди Івана Вагілевича в XIX ст., а друга – самого автора, молодого Юрка Винничука в XX ст. Обидва письменника бачать дивні, фантастичні сни: в такий спосіб «біографія» Вагілевича поєднується із «автобіографією» Винничука та фентезі. У романі «Залізна вода» центром, який організовує наратив, стає майже детективна історія пошуків оповідачем таємничого листа Ольги Кобилянської до Лесі Українки: час від часу зображення подій сучасності переривається екскурсами в минуле – згадками про подорож Лесі Українки Карпатами. Обом українським романам притаманна така характерна ознака biofiction, як свідомо відмова від настанови на достовірність, «об'єктивність» зображуваних подій минулого, постмодерністський релятивізм, з його недовірою до «факту» та прагненням до руйнування «канонічних біографій».

Отже, дані романи є експериментальними формами, подібними до тих, що набувають поширення в англомовному поствікторіанському художньому дискурсі XX-XXI ст. «Лютеція» Ю. Винничука та «Залізна вода» М. Лаюка органічно вписуються в контекст biofiction: їхні автори пропонують вільний погляд на інтимний бік життя відомих письменників (еротичні пригоди Івана Вагілевича, неоднозначні стосунки Лесі Українки та Ольги Кобилянської), доповнюють наратив елементами фентезі та детективу, зрікаються традиційного для біографічного роману прагнення до «об'єктивності».

Література

1. Тупахіна О. В. «Повернення автора»: автороцентризм у поствікторіанському романі порубіжжя XX – XXI ст. URL : <https://zarlit.dp.ua/index.php/BP/article/view/143/143>

2. Тупахіна Олена. Вікторіанський метанаратив у дискурсі постсучасності: літературний вимір. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 508 с.

**«ЧИ БУЛА ТИ ЩАСЛИВА, СКАЖИ, ПЕНЕЛОПО...»
(МОТИВ ЧЕКАННЯ У ЗБІРЦІ М. БРАЦИЛО
«ШОВКОВА ДЕРЖАВА»)**

Життєвий і творчий шлях М. Брацило, «першої україномовної ластівки зросійщеного Запоріжжя» [2, с. 209], дедалі частіше привертає увагу літературознавців. Широкому загальному доступні дослідження О. Стадніченко, Ф. Штейнбрука, П. Юрика, В. Жилінського, А. Рекубрацького. Здебільшого це рецензії, відгуки та критичні статті на окремі видання, однак лірика М. Брацило потребує детальнішого та ґрунтовнішого вивчення у контексті аналізу літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Дослідниця О. Стадніченко стверджує: «До української, зокрема запорізької жіночої поезії (а вона, навіть проживаючи в Києві, не поривала з рідним Запоріжжям і вважала себе запоріжанкою), з Марининою лірикою були привнесені нотки не просто жіночого споглядання життя й очікування жіночого щастя, а свіжого, ніби незайманого жіночого начала, коли жінка, незважаючи на свою слабкість, є сильною, і свою сильну позицію викладає у поезії» [4, с. 79–80].

Особливо виразно сильна жіноча позиція втілена у вірші «Степовичка», який авторка присвятила своїй матері, Людмилі Федорівні Брацило. Лірична героїня цієї поезії зображена волелюбною, впевненою та сміливою: «Дочка степовика – од віку степовичка», «...не спинила хата / Тебе, дочку орла, як не крути, крилату», «Тій, що пила вітри, як не стриножуй, – воля» [1, с. 41].

Разом із тим у ліриці М. Брацило наявний мотив чекання. «От чого навчилася – чекати!» – констатує лірична героїня вірша «Постнезалежне» [1, с. 17].

Виразним прикладом є також вірш «Софія», до якого авторка лишила таку присвяту: «Прабабі моїй Софії, яка до останку вірила, що прадід таки повернеться». Лірична героїня болісно переживає вимушену розлуку з коханим чоловіком та страждає через

зневажливе ставлення суспільства: «Боляче – тілу. І боляче – через сміх / Тих, хто не вірить. Хто знає уже напевне: / Бути – самій» [1, с. 39]. У той же час жінці вдається зберегти добре серце. Приймавши свою гірку долю, вона молиться про те, щоб інших жінок минула така участь: «І молитва щоденна ревна: / Господи, іншим подай – не те. / Господи, іншим – щасливі зорі» [1, с. 39]. Лірична героїня поезії «Софія» – жінка сильна й мудра. Вона, попри тугу й біль, зберігає своє серце чистим від заздрості й зла. Вона вірить і чекає, навіть коли всі навколо втратили віру. Цим лірична героїня М. Брацило подібна до міфічної Пенелопи. Як визначає О. Добринчук: «Для древніх греків образ Пенелопи був зразком для наслідування, який був створений Гомером з метою навчити людей, зокрема, жінок правильної поведінки. Проте в літературі ХХ ст. відбуваються якісні зміни морально-психологічних характеристик класичного зразка в контексті аналізу образів Пенелопи та Одиссея» [3, с. 347]. Найвизначніший у збірці М. Брацило «Шовкова держава» і вірш під назвою «Пенелопа». Лірична героїня порівнює себе з дружиною Одиссея та питає: «Чи була ти щаслива, скажи, Пенелопо, / Тим, що мала надію. Хоча би – надію» [1, с. 304]. В інтерпретації авторки саме надія на зустріч із коханим сповнює чекання сенсу. Підтвердження цієї думки знаходимо у вірші «Знаю, скільки іще не буде...». Лірична героїня зізнається: «Сподіваюсь, ти теж рахуєш / По одному до мене кроки» [1, с. 47].

Мотив чекання в творчій інтерпретації М. Брацило завжди осяяний вірою та надією на зустріч. У вірші «Зневіра» авторка використовує прийом персоніфікації, описуючи емоційний стан ліричної героїні: «Я маю неприборканого звіра / Зі мною котрий день живе зневіра» [1, с. 129]. Поетеса наділяє героїню силою боротися із сумнівами й тиском, вона вірить, що коханий звільнить її від звіра-зневіри: «Та сподіваюсь попри самоту я, / Що прийдеши – і від неї порятуєш» [1, с. 129]. Сама собі жінка зізнається у власній довірливості, але не зрікається надії: «Наївна і довірлива... Така я. / Я ще чекаю. Все іще чекаю» [1, с. 129].

Окрім віри та надії, лірична героїня інтимної лірики збірки М. Брацило «Шовкова держава» визначає для себе життєствердним орієнтиром також любов – всеохопне та самоцінне почуття. «Що з

того, що немає – «нас»? – питає лірична героїня вірша «Не спиш... Який кумедний збіг...» і далі стверджує: – «Я є. Люблю. І тим багата» [1, с. 126]. Любов, навіть без взаємності, сповнює героїню сили. У протиставленні «МИ» – «Я» перемагає особистість: «Без жодного «якби», «або», / Без майбуття, мети і мрії / Живу. Співаю. І любов, / Мов дитинча, під серцем грию» [1, с. 126].

Отже, відображення мотиву чекання у ліриці М. Брацило має такі характерні особливості: оптимізм (впевнена віра та надія на зустріч), самоцінність особистості жінки та сильна жіноча позиція.

Література

1. Брацило М. Шовкова держава : лірика. Київ : Наш формат, 2014. 336 с.
2. Брацило М. Я зроду тут живу... : рання лірика, спогади сучасників. Запоріжжя : Дике поле, 2018. 248 с.
3. Добринчук О. Сучасний погляд на міфологічну Пенелопу (на матеріалі п'єси А. Б. Вальєхо «Вона ткала свої мрії»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*. 2011. Вип. 20. С. 346–352.
4. Стадніченко О. У свічаді слова: література, письменник, час: збірник статей. Запоріжжя : Дике поле, 2017. 182 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-27>

Г. ОНУФРІЄНКО
*Національний університет
«Запорізька політехніка»*

МОВНО-КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО- РИТОРИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТЕКСТУ ЯК ТРАНСЛЯТОРА РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОДУКТИВНОЇ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Сучасна комунікація на всіх локаціях і в усіх жанрових форматах наукового дискурсу (НД) як гетерогенного поняття найскладнішої продуктивної інтелектуальної діяльності індивіда/професійного колективу в соціумі відбувається у світовому просторі в умовах

активізації процесів глобалізації завдяки масштабній та інтенсивній інформатизації. Це мотивує вітчизняних і зарубіжних дослідників щонайбільше фокусувати наукову увагу на складній проблематиці, яка перебуває на перетині когнітивного, мовного й риторичного вимірів [2].

Науковий інтерес до аналізу текстів у цих вимірах набував і різної мотивації, і різних стратегій пошуку, і різних цілей та різних масштабів у різних групах слов'янських мов індоєвропейської мовної сім'ї.

Серед сучасних найбільш відомих зарубіжних дослідників різних аспектів тексту в різних стилях мови – О. Зарецька, М. Гош, В. Маслова, О. Мат'яш, Л. Мільнер, В. Шаховський, Т. Baker, В. Busse, А. Chesteman, М. Garner, М. Holyday, А. Stibbe та інші. Особливості тексту в контексті сучасної національно маркованої комунікативної парадигми системно досліджують в Україні такі університетські науковці, як Ф. Бацевич, В. Паращук, З. Партико, В. Пасинок, Г. Сагач, О. Семенюк, О. Яшенкова та ін. Український науковий текст в різних галузях системно аналізують на всіх діяхронії та синхронії у своїх різножанрових працях мовознавці Н. Зелінська, А. Коваль, Ж. Колоїз, Н. Непийвода, Г. Онуфрієнко, П. Селігей, О. Семеног та інші.

У текстах як вищій в НД комунікативній одиниці, які є цілісними й структурованими когнітивно-комунікативними утвореннями та характеризуються структурно-семантичною, композиційно-стилістичною і функційною єдністю та набором константних текстових категорій (інформативність, корельована з термінованістю поняттєвості, доцільність, комунікативна повноцінність, когерентність, завершеність, цілісність, інтертекстуальність) в межах локації НД, подається автором/авторським колективом різноманітній діапазон операцій з вербальним інформуванням та самою інформацією як інструментом мовної комунікації.

Транслюючи адресатові інформацію, автори наукових текстів мають підтверджувати пріоритетність мовно-когнітивного (новизна наукової інформації де-факто, обґрунтованість стратегії презентації сутності понять і відповідних термінів, у тому числі термінів-неонімів) та комунікативно-риторичного (достовірність

аргументувальної/доказової бази, комунікативна повноцінність, достатність ресурсу використаних чесних/істинних засобів переконування, вмотивований зв'язок тексту з попереднім та наступним контекстами) рівнів наукового тексту.

Відтак головним текстотвірним чинником розглядаємо в НД термінологічні знаки – вербальні символи/етикетки спеціальних понять, носії (номінативні одиниці) насамперед когнітивного потенціалу, інформаційної насиченості, оптимально адекватної мовної форми [1, с. 21]. Оскільки інформаційна потужність будь-якої теорії, концепції, парадигми в текстах НД зосереджена в точних і повних дефініціях термінів, визначеннях, тлумаченнях, описах, то має відповідати низці обов'язкових вимог: бути коректною, обґрунтованою, повноцінною, репрезентативно достатньою в суто науковому вимірі. Недопустимі до використання в наукових текстах неповні, неточні, дифузні, нечіткі і застарілі дефініції як псевдоінформаційні, дезінформаційні, а тому такі, що, спотворюючи трансляцію результатів наукової творчості, заважають достовірності, ефективності, переконливості і продуктивності комунікації в НД.

Координати зазначених вище рівнів наукового тексту залежать від комплексу об'єктивних чинників, якими і забезпечуються якість, ефективність та переконливість інформування: загальна ерудованість та предметно-тематична теоретична підготовленість автора/авторів; інформаційна гігієна вербальної презентації; загальнофахова компетентність; критичність і самокритичність, аналітичність й аргументованість мислення; авторська доброчесність в усіх видах і формах роботи з пошуку, оброблення (і в разі потреби компресії й перекладу іншими мовами), аналізу, порівняння, використання, висновкування та трансляції інформації.

Квінтесенція структурно-логічного рівня в науковому творі – повна скоординованість чотирьох його обов'язкових концептів: заголовку/теми, мети, послідовно викладеного власного аналізу за принципом причинно-наслідкових зв'язків, логічного зі здійсненого аналізу висновкування. При цьому і сам заголовок, і самі висновки задля забезпечення самостійності твору як провідного критерію його якості і значущості в науковому сенсі та практичній перспективі мають структуруватися на засадах тема-рематичного принципу їх

організації в контексті теорії актуального членування речення, розробленої чеським лінгвістом Вітером Матезіусом ще 1947 р. Саме рема і є в науковій роботі когнітивно та комунікативно значущою, науково цінною. Тільки рема засвідчує в науковій роботі досягнутий в процесі самостійно виконаного аналітичного дослідження новий результат, його когнітивну вагу, інтелектуальний сенс висновків, перспективи впровадження спродукованих наукових ідей та практичних рекомендацій.

Мовно-термінологічний рівень наукових текстів у контексті вимог до «чистоти» продукту наукової творчості у відповідності до світових стандартів – це абсолютно точне послуговування кодифікованими вузькоспеціальними та загальнонауковими термінами, їх повними і точними дефініціями, різними групами нетермінологічної лексики; коректна вербалізація наукових результатів, досягнутих іншими дослідниками і викладених ними у своїх публікаціях у вітчизняній та зарубіжній науковій періодиці; недопустимість фактів ігнорування визнаних науковою спільнотою ґрунтовних академічних праць, у яких запроваджено в науковий обіг дефініції понять і терміни; неприпустимість підтвердження висновків недостовірними фактами. З іншого боку, це й обов'язкова культура наукового мовлення автора/авторів (нормативність, етикетність, багатий словниковий запас, індивідуальна стильова досконалість, мовна стислість і майстерність [5]).

Сучасний стандарт наукової творчості індивіда неможливо навіть уявити без мовнокомунікативної та риторичної компетентностей як обов'язкових складників його професіоналізму та інтелектуалізму [3]. Проте поширеною є в останні десятиліття і негативна практика використання загальних фраз, які нібито посвідчують результат авторського мислення і самостійного дослідницького пошуку, за допомогою вставних конструкцій на кшталт «на нашу думку», «на наш погляд» або ж конструкції «відомо, що...» без бібліографічного покликання в ній на першоджерело і взагалі переказ відомого навіть із підручникових джерел.

Отже, вмотивоване визначення і критерії вимірювання пріоритетів тексту у сучасному НД ґрунтуються на інтегративній платформі теоретико-методологічних засад вербального

інформування, на комунікативній інтенції автора стимулювати когнітивну діяльність адресата, на апелюванні автора до інтелекту адресата з метою створення комунікативної ситуації в атмосфері солідарності адресанта й адресата, на продуктивній взаємодії їх компетентностей. Ця платформа спирається насамперед на такі ресурси, як інформаційна гігієна автора/колективу авторів; неприпустимість дезінформування, псевдоінформування, маніпулятивності в усіх їх проявах та взаємодіях; аналітичність, критичність, логічність й аргументованість змісту викладеної інформації; вмотивованість змісту інформування скоординованими між собою темою і метою та повній узгодженості їх із самостійно спродукованими автором прогнозами, рекомендаціями, висновками; академічна добросесність й наукова етичність автора; досконала мовно-термінологічна компетентність автора / авторського колективу в презентаційному усному (на конференціях офлайн та онлайн) й письмовому (в жанрах тез доповіді, статті тощо) форматах наукового інформування.

Література

1. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. Київ : ЦУЛ, 2016. 426 с.
2. Онуфрієнко Г. С. Науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. Випуск 1. С. 334–339.
3. Онуфрієнко Г. С. Риторична компетентність державних службовців як чинник становлення комунікативної культури елітарного типу. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія і практика*. Одеса: ОРІДУ НАДУ при Президентові України, 2017. С. 281–283.
4. Онуфрієнко Г. С. Термінологічна компетентність як обов'язковий інструмент комунікації в публічному управлінні. *Публічне управління в Україні : стан, виклики та перспективи розвитку*. Київ: НАДУ при Президентові України, 2018. С. 95–96.
5. Селігей П. О. *Світло і тіні наукового стилю* : монографія. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.

МІФ ПРО МІСТО В РОМАНІ Й. КОЗЛЕНКА «ТАНЖЕР»

Кожне місто має свою історію, однак не менш важливі уявлення про нього, тобто міф, який лежить в основі рецепції простору і його впливу на людину.

Одним із творів, у котрих персонажі осмислюють та свідомо трансформують міф про топос, є роман Й. Козленка «Танжер», дія якого відбувається в Одесі на початку ХХІ ст. Головний герой Орест, пізнаючи місто в усіх його виявах, дорослішає, переживає перші поразки й розчарування. Південна Пальміра традиційно асоціюється з єврейською або російською культурою, тоді як український культурний код свідомо чи несвідомо витісняється.

У післямові «Нерв Танжера» Й. Козленко описує досвід формування в рідному місті на початку 2000–их українського культурного простору: «Ми щиро вірили, що в Одесі, місті, яке на зламі століть болісно переживало кризу культурної ідентичності, ми... можемо запропонувати реальну альтернативу стагнації локальної культури» [1, с. 187]. Однак усвідомлення, що «старий літературний міф... вже не мав нічого спільного з реальним образом міста» [1, с. 189], зіштовхується з небажанням інтелектуальної еліти міняти орієнтири й брати до уваги багату українську історію Одеси. Творення нового міфу через це ускладнюється й затримується в часі, через що покоління митців не може виробити власну ідентичність.

Друг та однодумець Ореста Славко чітко формулює спільні світоглядно-естетичні принципи, прагнення вписати локальний топос у загальноукраїнський контекст: «От чим, наприклад, не фреш – одеський міф: чи здатна українська культура його перетравити, вбудувати у своє тіло?» [2, с. 28]. Спробою включити рідне місто до загальнонаціонального контексту є Славків проєкт української книгарні та Орестові оповідання, хоча обидва хлопці не надто впевнені в успіху своїх дітищ.

На початку роману, обговорюючи теоретичну роль Одеси у вітчизняній історії, хлопці обирають роль спостережливих філософів, частково протиставляючи себе загалові, – через те «новий міф» вкрай рафінований та нежиттєздатний. Зрештою, сам головний герой занурений у внутрішній світ, у власні видіння й переживання. Про це свідчать марення Ореста, пов'язані з сюжетом його оповідання або зі станом зміненої свідомості: *«Він чітко бачив: фаєтон мчить бруком нічного міста. Він – молодий командант порту – заплює очі... О це місто! Ти приймаєш кожного щиро, як блудного сина»* [2, с. 160]. Хлопець асоціює себе то з отаманом Григор'євим, то з Ю. Яновським, аж доки через болочий досвід не віднаходить власний шлях. Його спроба створити власний міф зазнає поразки, однак образи Ореста, Славка, Марти – уособлення свідомої молоді, яка прагне відновити український культурний код в Одесі.

Сюжетна лінія головного героя залежна від його сприйняття рідного міста, яке спочатку досить схематичне й звернене до минулого. Трансформація (і певним чином – ініціація) відбувається через повне розчинення себе в «сценарії» – історії «кохання на трьох». Ці стосунки спонукають Ореста досліджувати сутність міста, пізнавати її на власному досвіді. Важливим етапом є Севина екскурсія до контейнера на Сьомому кілометрі: саме тоді, спостерігаючи за «внутрішнім» життям Одеси, Орест відчуває не історичне, а побутове місто в усій його життєствердній багатоманітності. Символічний план зрештою стає другорядним, наперед виступають почуття та відчуття – головний герой починає жити у своїх вчинках.

Відповідно змінюється і його бачення Одеси: від романтично-символічних марень про історичні події до осягнення реальної побутової краси. Ця невідповідність «міста-в-уявленні» та «міста-в-очах» творить певний дисонанс.

Розбіжність у сприйнятті топосу й протистоянні його літературних міфів викликана відірваністю від реального стану речей та є уособленням протиріч української культури. Славко говорить: «спершу ми мусимо вратати в українську традицію, яка майже вимерла, задля того, аби заперечити її й прискорити її

конання. Отже, ми приречені проживати не власні життя, а реалізовувати місію» [2, с. 150].

Ще на початку роману вустами Ореста автор проговорює важливу проблему: «це місто – українське. І завжди було таким. Треба розкрити це як очевидність, як незаперечність... Коли один міф помирає, його має заступити інший, але в усій тяглоті хронологічної вісі» [2, с. 32]. Однак, окрім філософського сенсу, концепт смерті старого міфу відбивається на долі Ореста: він заперечує усталені наративи, але й обрані повинен зруйнувати. Рецепція Яновського – так само старий міф, котрий необхідно знищити для створення нового. Зрештою, саме життя вривається в рафінований світ головного героя, і він на власному досвіді переконується: історії створюються не завдяки ідеям, а радше навпаки.

Отже, усвідомленість належності до певного місця, часу, етносу, спільноти та, найістотніше, культури в результаті стають кістяком, навколо якого формується особистість головного героя. В результаті руйнації індивідуального міфу, який полягає у співвіднесеності своєї історії зі сценарієм кохання Гео, Сашка та Іти, герой неминуче створює персональну реальність. Однак для цього необхідний матеріал власного життя, власна, а не перебрана від кумирів, ідентичність. Відповідно, рафінований «одеський міф», який не відповідає життєвим реаліям, не може бути заміненим і на романтичний міф Яновського й Довженка, вибудований на початку ХХ ст., адже сучасність не вписується в заявлені межі.

Література

1. Козленко Й. Нерв Танжера. *Козленко Й. Танжер* : роман. Київ : ВД «Комора», 2018. С. 185–197.
2. Козленко Й. Танжер. Київ : ВД «Комора», 2018. 252 с.

І. ПАВЛЕНКО

Запорізький національний університет

ГУСТАТИВНИЙ КОД СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ: ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Їжа – одна з первинних вітальних цінностей. Вона входить до сфери повсякденного життя людини, яку Е. Гуссерль назвав «світом життя», («життєсвітом» «Lebenswelt») [5], а тому довгий час не приваблювала увагу дослідників мистецтва. Зараз їжа стала об'єктом міждисциплінарних досліджень, видаються журнали, у яких розглядаються пов'язані з виробництвом та споживанням їжі питання біології, медицини, економіки, рідше культурології та інших гуманітарних дисциплін, водночас проблема густативного коду літературних творів не отримала достатнього висвітлення.

Література звертається до людини духовної, тому акцентує ціннісні смисли повсякденних, звичайних речей. У художньому світі твору їжа може набирати екзистенційних, соціальних, культурних значень, бути знаком епохи, нації, людини, засобом міжкультурної та міжособистісної комунікації. Наприклад, у повісті Ю. Винничука «Танго смерті» герої-друзі «... залюбки гостювали одні в одних, ласуючи то червоним козацьким борщем, у якому плавали вушка з грибами, а на поверхні золотіла підсмажена цибулька, то – надіваною рибою, яку Голда прикрашала тертим хроном і дивовижними витинанками з варених буряків та моркви, то — пирогами з квашеною капустою, то кислими голубцями з тертою бульбою, то ковбасками по-баварськи, то фантазійними перекладенцями, пляцками, струдями і прецями, чий запах по вінця виповнював помешкання і лоскотав ніздрі» [2, с. 17], а у творі М. Дупешка «Історія, варта цілого яблунового саду» герой «... пам'ятав те місто, де кінотеатр «Жовтень» був синагогою, де румунські няньки співали німецьким дітям українських колискових... пахло мацою, мамалигою, червоним борщем, бігосом та баварськими сосисками. Й здавалося, що так буде завжди, що ніщо не здатне порушити гармонію цього міста» [6, с. 29]. І за цими

ностальгічними згадками – певна ідеалізація довоєнного життя, дитинства, безтурботності та миру й дружби, приязні, безконфліктного співжиття та порозуміння представників різних національностей, «інших», але «своїх» водночас.

Мета розвідки – аналіз густативного коду творів сучасної української прози про події 30-40-х років на землях, які Тімоті Снайдер назвав «кривавими» [14]. І всі ці твори [1–4, 6–14] не про те, як люди ідять, а про те, як живуть. Фокус дослідницької уваги змушує максимально звузити предмет дослідження.

Такий підхід дає змогу стверджувати, що у аналізованих творах є відтворення кулінарної культури великого міста (Київ, Чернівці, Львів та ін.), маленьких міст та містечок (напр., Винова гора), маленьких українських сіл. Є згадки про те, що їли бідні й багаті; вдома, у звичайних міських кнайпах та в ресторанах. Виявляються й національні особливості кухні українців, поляків, євреїв, німців, росіян тощо. Згадується, яким було харчування за мирних часів та під час війни, їжа військових, в'язнів та катів у гетто та концтаборах. Аналіз творів дозволяє говорити про динаміку кулінарної культури та змін у споживанні від тридцятих років минулого століття до сьогодення.

Згадки про їжу як складову національної побутової культури, традиції зумовлені постколоніальним та посттоталітарним дискурсом української літератури, бажанням нагадати про власну ідентичність та намагання знищити її через сферу громадського харчування, уніфікацію у сталінські і пізніші часи, прагненням відновлення та поширення культурної спадщини.

Саме цим зумовлено а) звернення до традиційних українських національних страв, що не заперечує увагу до національних страв представників інших народів; б) часті згадки про зміну товарів у продуктових крамницях та меню у закладах громадського харчування; в) акцентування уваги на близькості кулінарної культури тих народів, які багато століть мирно (або більш-менш мирно, оскільки далеко не всі ідеалізують міжнаціональні стосунки довоєнного часу, як, наприклад, у творах В. Івченко [8]).

Якщо йдеться про мирні та відносно заможні часи, то уваге звертається на культуру споживання, у зверненні до часів голоду

та/або війни йдеться про культуру виживання, про можливість якось пристосуватися і звернутися до того, що в інший час не розглядається як пожива [12; 13]. Справжня людяність виявляється у бажанні поділитися останнім або навчити виживати іншого, навіть коли будеш голодувати сам.

Аналіз названих творів дозволяє зробити узагальнення, яке стосується не лише сучасної української літератури про події минулого століття: їжа в літературі може бути маркером національним, регіональним, часовим, культурним, сезонним, сакральним тощо. Через густативний код значною мірою реалізуються опозиції природне/штучне; національне/регіональне/глобальне; сакральне/профанне; повсякденне/святкове; місто/село; бідність/багатство; своє/інше/чуже.

Література

1. Андрухович С. Амадока. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 832 с.
2. Винничук Ю. Танго смерті. Харків : Фоліо, 2013. 379 с.
3. Винничук Ю. Цензор снів: роман. Харків : Фоліо, 2016. 319 с.
4. Гриценко Н. Місто пахло корицею та кремом Nivea. Чернівецький вінтажний альбом. Чернівці : Книги – ХХІ, 2017. 112 с.
5. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука / пер. с нем. Минск : Харвест ; Москва : АСТ, 2000. 752 с.
6. Дупешко М. Історія, варта цілого яблуневого саду. Чернівці: Книги – ХХІ, 2017. 160 с.
7. Забужко О. Музей покинутих секретів. Київ : Факт, 2009. 832 с.
8. Івченко В. Два пасинки митрополита. Львів : *Discursus*, 2017. 464 с.
9. Матіос М. Черевички Божої Матері: вирвана сторінка з буковинської саги: повість. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.
10. Матіос М. Букова земля. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2019. 928 с.
11. Мориквас Н. Винова гора: роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 224 с.
12. Пахомова Т. Я. Ти і наш мальований і немальований Бог. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 192 с.
13. Плотнікова Р. В яру згасаючих зірок. Київ : Дух і літера, 2007. 117 с.
14. Снайдер Т. Криваві землі / пер. з англ. М. Климчук, П. Грицак. Київ : Грані-Т, 2011. 448 с.

О. ПАНЧЕНКО

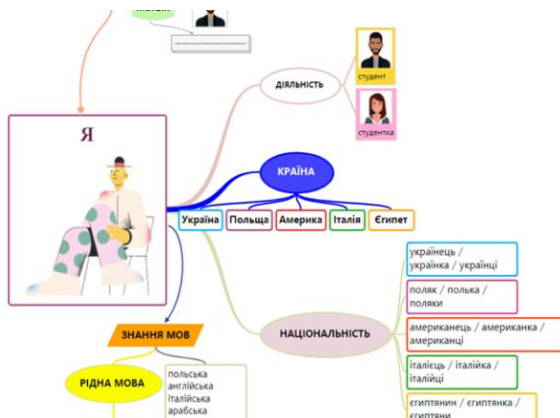
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ЗАСОБИ КРЕОЛІЗАЦІЇ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Креолізований текст стає при нагоді у випадку, коли користувач не розуміє змісту тексту з вербальної частини, тоді потрібно звернутись до невербальної, або для привернення особливої уваги користувача, зацікавлення учня тощо. За О. Анісімовою, креолізація – це «комбінування засобів різних семіотичних систем в комплексі, що відповідає умові текстуальності» [1, с. 30]. До засобів креолізації вербальних текстів належать образотворчі компоненти, що знаходяться поряд з вербальними і справляють істотний вплив на інтерпретацію тексту, а також усі технічні моменти оформлення тексту, які впливають на його зміст.

Розглянемо деякі найтипівіші варіанти креолізації тексту підручника. Можлива наявність лише візуального компонента, вербальна частина представлена лише в запитанні, додаткових компонентів не використано. Іншим варіантом є повна креолізація, коли вербальна частина не може існувати без образотворчої, малюнок не є просто допоміжним засобом вправи, це її основна інформативна частина.

У разі використання часткової креолізації завдання до вправи або вербальна частина може існувати самостійно без образотворчого компонента. Прикладом може бути фрагмент підручника української мови як іноземної.

Важливою може бути взаємодія тексту та малюнку, які допомагають та доповнюють один одного. Часто спостерігаємо такий випадок креолізації, коли малюнок не просто доповнює сенс речення, він містить головну інформацію, в такому контексті (слова, які потрібно з'єднати між собою), подача інформації у вигляді пазлу пробуджує зацікавленість і бажання для виконання завдання. Дослідивши та проаналізувавши засоби креолізації у поширених підручниках української мови як іноземної, ми визначили, що текст з нульовою креолізацією трапляється в 25 % випадків, часткова креолізація, як і нульова також має відсоток 25. Текст з повною креолізацією – 50 %.

Кількісна характеристика засобів креолізації у підручниках української мови як іноземної

Аналіз підручників демонструє, що найчастіше в них спостерігаємо повну та часткову креолізацію, невербальний

елемент та текст тісно зв'язані між собою, що полегшує для читача сприймання інформації.

Література

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 128 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-31>

В. ПОГРЕБНАЯ

*Національний університет
«Запорізька політехніка»*

БИБЛЕЙСКИЙ ФОН РОМАНА М.А. БУЛГАКОВА «БЕЛАЯ ГВАРДИЯ»

В булгаковедении до сих пор остаётся немало дискуссионных вопросов, среди которых существенным для понимания романа «Белая гвардия» нам представляется вопрос об отношении Михаила Булгакова к религии. Л. Яновская считает, что в романе «Белая гвардия» писатель говорит не о Высшем суде, а о людском [9, с. 112]. М. Каганская называет первый роман Булгакова «произведением атеистическим» [5, с. 97]. Менее категоричен В. Лакшин, который заявляет, что этику писателя можно считать «безрелигиозной, но сохраняющей черты христианской нравственной традиции» [6, с. 28]. Г.А. Лескис [7], М. Шнеерсон [8], напротив, говорят о глубокой религиозности Булгакова, отмечают черты христианского взгляда на мир в философской системе писателя. Цель нашего исследования заключается в изучении библейского фона романа «Белая гвардия», который позволил писателю конкретно-историческую ситуацию перевести в область вечных философско-этических проблем.

М. Булгаков вырос в религиозной семье. Его отец был профессором Духовной академии. Судя по юношеским дневникам

сестры писателя, Н. Булгаковой-Земской, Михаил Афанасьевич, будучи студентом-медиком, увлекался дарвинизмом и, отдавая дань времени, «окончательно, по-видимому, решил для себя вопрос о религии – неверие» [4, с. 69]. Но решение молодого медика в пользу атеизма не было окончательным. В годы гражданской войны он, скорее всего, все же вернулся к религиозному пониманию событий. Важными для нас являются дневники и письма Булгакова, позволяющие увидеть его религиозные взгляды. Уже само заглавие дневника «Под пятой» [3] говорит об отношении писателя к советской власти. 26 октября 1923 года он записывает в дневнике, что просматривал роман Ф. Купера «Последний из могикиан»: «там Давид, который все время распевает псалмы, и навел меня на мысль о Боге. Может быть, сильным и смелым он не нужен, но таким, как я, жить с мыслью о нем легче... вот почему я надеюсь на Бога» [3, с. 148]. В дневнике не раз попадаются такого рода записи: «Помоги мне, Господи!» [3, с. 149]; «доколе, Господи» [3, с. 156]; «Итак, будем надеяться на Бога и жить. Это единственный и лучший способ» [3, с. 148]; «Что будет с Россией, знает один Бог. Пусть он ей поможет!» [3, с. 150].

Характерная особенность художественной структуры «Белой гвардии» заключается в том, что роман пронизывает сложная система лейтмотивов и поэтических символов. Начало романа выдержано в торжественных, библейских тонах: «Велик был год и страшен по рождестве Христовом 1918, от начала же революции второй. Был он обилен летом солнцем, а зимою снегом, и особенно высоко в небе стояли две звезды: звезда пастушеская – вечерняя Венера и красный, дрожащий Марс» [2, с. 179]. Этот величественный зачин определяет тональность многочисленных лирических отступлений и подтекст всего произведения. Начало русской революции сопоставляется автором с Рождеством, т.е. с основополагающим событием всей европейско-христианской истории. Эти два события противопоставляются: Турбины хотят праздновать Рождество, несущее людям счастье («О, елочный дед наш, сверкающий снегом и счастьем!» [2, с. 179]), но революция отменяет праздник («им придется мучиться и умирать» [2, с. 181]).

Исследователи давно заметили, что символы в романе в большинстве своём являются сквозными. Это обнаруживается уже в эпиграфах к роману. Первый эпиграф взят из главы «Вожатый» «Капитанской дочки» А.С. Пушкина: «Пошел мелкий снег и вдруг повалил хлопьями. Ветер завыл; сделалась метель. В одно мгновение темное небо смешалось со снежным морем, все исчезло. – Ну, барин, – закричал ямщик, – беда: буран!» [2, с. 179]. Тема метели, вьюги, снежной бури лейтмотивом проходит через весь текст «Белой гвардии».

Второй эпиграф: «И судимы были мертвые по написанному в книгах сообразно с делами своими...» [2, с. 179] взят из главы двадцатой «Откровения Иоанна Богослова» [1, 20, 12]. М. Шнеерсон справедливо считает, что оба эпиграфа взаимосвязаны: «Вьюга в «Белой гвардии» – не только символ бунтарской стихии, но и эсхатологическое явление» [8, с. 140]. Представление, что русская революция является началом Страшного суда получило распространение задолго до написания Булгаковым «Белой гвардии» (стоит вспомнить хотя бы «Бесы» Ф.М. Достоевского).

Отец Александр цитирует Апокалипсис на первых же страницах романа. «...Испытания будут еще...», – сказал священник Турбину. И подняв некую книгу, прочитал: «Третий ангел вылил чашу свою в реки и источники вод; и сделалась кровь» [2, с. 182]. В главе шестнадцатой «Откровения» сказано: «Семь чаш гнева Божия вылиты на землю» [1, 16, 4]. Этот же стих из «Откровения...» приведен вторично в реплике Русакова [2, с. 416]. Размышления Русакова над Библией соотносимы с заключительными авторскими словами: «Всё пройдет. Страдания, муки, кровь, голод и мор. Меч исчезнет, а вот звезды останутся. <...> Так почему же мы не хотим обратить свой взгляд па них? Почему?» [2, с. 428]. «Белая гвардия» Булгакова посвящена именно этому вопросу: Почему люди нарушают Божественную заповедь «Не убий»?

Библейским символом в романе является и Город. Киев, вполне реальный город, получает в «Белой гвардии» обобщенное и многозначительное название. Это вызывает ассоциации с древним Римом, символом страны и мира. Торжественно звучащее в романе слово Город отсылает нас и к образам Апокалипсиса: «И все

кормчие, и все плывущие на кораблях ... стали вдали и, видя дым от пожара ее, возопили, говоря: какой город подобен городу великому! И посыпали пеплом главы свои, и вопили, плача и рыдая: горе, горе тебе, город великий...» [1, 18, 19].

Одновременно с темой Города звучит заявленная с первой же страницы тема семьи, дома, веры – как начала всех начал, источника жизни и культуры, залога сохранения лучших традиций и нравственных ценностей. В канун Рождества страстно верующая Елена, убедившись, что брат умирает, обращается с молитвой к Богоматери. Ее образ в первый и последний раз появляется на страницах романа. И именно в этой сцене – потому что Елена молит о сохранении семьи, о защите осиротевших детей. Существенны в контексте всего романа следующие её слова молитвы: «Все мы в крови повинны, но ты не карай. Не карай...» [2, с. 412]. Так возникает тема всеобщей вины и возмездия.

Христианство в романе – это не только дань прошлым векам, писатель много говорит о русской вере, называет церкви, соборы, иконы. В романе неоднократно упоминается памятник князю Владимиру, который в 988 г. принял христианство и сделал эту религию государственной; Золотые ворота; Софиевский собор и фрески на его стенах. В романе встречаются названия и описания христианских обрядов: всенощная (вечерняя церковная служба у православных христиан), глухая исповедь (церковный обряд, таинство покаяния применительно к больному (чаще всего к умирающему), лишённому дара речи), отпевание покойника, литургия. Действие в романе начинается во время Рождества.

Булгаков называет многочисленные предметы культа, подробно описывает одежду священников. Например: «...взмахивали орари» [2, с. 381] (орарь (греч.) – часть дьяконского облачения в виде ленты, перекидываемой через плечо); «фиолетовые камилавки...» (камилавка (греч.) – высокий головной убор православных священников, жалуемый за отличие); «Из придела выплывали стихари...» [2, с. 382] (придел – боковой (добавочный) алтарь в соборе; стихарь (греч.) – длинная, с широкими рукавами одежда (обычно из парчи) дьяконов и дьячков, надеваемая во время богослужения) и др. Вспоминает писатель и «слепцов-лирников» [2,

с. 384–385], которые были колоритной подробностью жизни старого Киева. Обычно они исполняли песню о Страшном суде. Встречаются в романе и библейские изречения «Царские врата» [2, с. 381], «Содом и Гоморра» [2, с. 415] и др. Они появляются именно тогда, когда необходима оценка событий и фактов, когда описываемое выше нужно обобщить, уложить в схему или сослаться на Библию как несомненный авторитет.

Таким образом, основной пафос романа М.А. Булгакова «Белая гвардия» выражается заповедью: «Не убий!» Писатель философски переосмысливает этот глубочайший постулат Библии. Весь роман обрамляют «Откровения Иоанна Богослова». Появившись в эпиграфе и на первых же его страницах, они в развернутом виде звучат в финале. Текст «Белой гвардии» пронизан скрытыми цитатами, мотивами и намеками, вызывающими ассоциации с Апокалипсисом.

Присутствие библейского начала в «Белой гвардии» проявляется очевидно и отчетливо на сюжетном уровне, также важен лейтмотив храма (начинается роман с отпевания, в середине подробно описана литургия, наделенная дьявольскими чертами и т.д.).

Цитаты, реминисценции, аллюзии на библейские сюжеты и образы в тексте «Белой гвардии» являются авторской «подсказкой» читателю. Они как бы «вводят» в художественный мир романа религиозно-нравственный и культурологический опыт самого читателя. «Вводящими» сигналами выступают: аллюзии на житийные сюжеты и образы, сюжетные мотивы, композиционные детали – эпиграфы к главам, образы-метафоры и знаки-символы, словесная иконография.

Литература

1. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Москва : Республика, 1990. 1230 с. В тексте даны ссылки с указанием главы, стиха.
2. Булгаков М. А. Белая гвардия. *Булгаков М. А. Собрание сочинений в пяти томах*. Москва : Художественная литература, 1989. Т. 1. С. 179–428.
3. Дневники М.А. Булгакова. Публикация и примечания К.Н. Кириленко и Г.С. Файмана. *Театр*. 1990. №2. С. 143–161.

4. Земская Е.А. Из семейного архива. *Воспоминания о Михаиле Булгакове*. Сост. Е. С. Булгакова, С. А. Ляндрес. Москва : Советский писатель, 1988. С. 41–92.

5. Каганская М. Белое и красное. *Литературное обозрение*. 1991. № 5. С. 93–99.

6. Лакшин В. Мир Михаила Булгакова. *Булгаков М. А. Собрание сочинений в пяти томах*. Москва : Художественная литература, 1989. Т.1. С. 4–68.

7. Лесскис Г. А. Триптих М.А. Булгакова о русской революции : «Белая гвардия», «Записки покойника», «Мастер и Маргарита». Комментарии. Москва : ОГИ, 1999. 427 с.

8. Шнеерсон М. «Я – писатель мистический» (К семидесятилетию «Белой гвардии»). *Грани*. 1993. №170. С. 127–159.

9. Яновская Л. М. Творческий путь Михаила Булгакова. Москва : Советский писатель, 1983. 319 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-32>

О. ПРОЦЕНКО

Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОПОЕТИЗАЦІЇ «КОЗАЦЬКОЇ ВОЛІ-ДОЛІ» В ІСТОРИЧНІЙ ПОЕМІ В. СЕВЕРИНЮКА «УКРАЇНА КОЗАЦЬКА»

Валентин Северинюк – запорізький письменник, член Національної спілки письменників України; автор науково-популярних видань із історії України, політології й інших суспільно-гуманітарних наук та художніх творів: збірки поезій «Березовий сік» (2018 р.), історичної поеми «Україна козацька» (2015 р.) і поеми-хроніки «Отак ми дружили з Москвою» (2020 р.).

Історична поема В. Северинюка «Україна козацька» – явище оригінальне і самобутнє; «поетична майстерність автора – філігранна» [3]. Рукопис твору було відзначено Міжнародною літературно-мистецькою премією імені Григорія Сковороди Українського фонду культури (2013 р.). Поема перебуває у центрі

уваги сучасних науковців О. Галича [1], М. Ільницького [2], З. Партико [3], А. Сокульського [5] та ін.

Авторська жанрова номінація «України козацької» – історична поема. За М. Ільницьким, – «поема-хроніка, поема-літопис, оскільки оповідь підпорядкована принципу. Жанрове окреслення поеми-хроніки, поеми-літопису, <...> підходить сюди ще й тому, що автор не пропонує у творі власної цілісної концепції. Автор не виводить літературних героїв як особистостей, які мають індивідуальне обличчя. Тут не стикаються між собою на шаблях чи у словесних двобоях вороги, кожен з яких обстоює свою правоту чи неправоту, не закохуються, не страждають» [2]. Усі події і персонажі у поемі реальні. Сюжет твору побудовано на історичних фактах у хронологічній послідовності (від часів перебування України в складі Польсько-Литовської держави і до знищення «останніх запорожців»). У тексті використано понад 60 джерел: наукові історичні та філософські праці українських та зарубіжних авторів, документальні та довідково-біографічні матеріали, літературно-художні твори.

Активне функціонування фактів, які відбувалися в Україні вже у ХХ ст., продемонстровано в епілозі з промовистою назвою «Нащадки». Автор згадує «волю і насилля», «дух козацької свободи» за часів «батька» Махна, «різні уряди українські» (Центральну Раду, Гетьманат, Директорію), об'єднання двох республік «Заходу» і «Сходу» (УНР та ЗУНР), утворення української національної самооборони «Карпатська Січ», ОУН-УПА тощо.

За вдалим переконанням М. Ільницького «така двоярусність не заважає сприйняттю поетичного ряду, а, навпаки, допомагає його глибше зрозуміти. Тут відбувається поєднання підкреслюваного ще ренесансними та бароковими поетиками, повчального та власне естетичного начал» [2].

В. Северинюк, як поет і науковець (кандидат історичних наук), на кожній сторінці художнього тексту наводить примітки – пояснює факти, терміни, подає розлогі наукові коментарі, біографічні довідки. Досить повноцінно представлені біографії багатьох українських діячів минулого, зокрема Юрія

Хмельницького, Михайла Ханенка, Костянтина Гордієнка, Северина Наливайка, Кирила Розумовського та багатьох інших. Прикметно, що йдеться не лише про українських діячів, а й про видатних італійського мислителя, політичного філософа та історика Максвеллі Нікколо, французького філософа-енциклопедиста і письменника Вольтера, російського полководця, теоретика, фельдмаршала Олександра Суворова тощо. Часом авторські коментарі переважають над текстом самої поеми, наприклад: на сторінці 69 спостерігаємо 13 рядків художнього тексту і 31 – коментар, на сторінці 253 відповідно: 15 і 35, чи то на сторінці 377 – 8 і 43.

Відповідно до правди історичної у творі осмислено роль козацького ватажка Северина Наливайка, гетьманів Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, кошових отаманів – Івана Сірка, Петра Калнишевського та багатьох інших. Образи справжніх діячів минулого змодельовано виразно, правдиво, без замовчування суперечливих моментів у їхніх біографіях. Автор не лише висвітлює історичні факти, а художньо моделює історичний погляд на життя.

Логічно вмотивовано і вдало заримовано в тексті твору такі документи як, листи Івана Мазепи до Мотрі Кочубеївни, уривки з «Конституції» Пилипа Орлика 1710 р., антиукраїнських секретних указів цариці Анни Іоанівни, маніфесту Катерини II 1775 р. про ліквідацію Запорозької Січі тощо. Крім того, «там, де це виправдано сюжетною лінією наведено українські прислів'я та приказки, а також тексти українських народних дум та історичних пісень (Народні думи. Пісні. Балади. – К.: Молодь, 1970. – 336 с.). Частина з них для підтримання ритміки поетичного тексту заримована автором зі збереженням автентичного смислу» [4, с. 11]. Саме в такий спосіб митець цитує уривки багатьох текстів історичних народних пісень, дум. У всіх випадках В. Северинюк конкретно вказує на прототекст використаного джерела. Крім того, автор залучає до тексту поеми в більшій мірі прислів'я, меншій – приказки, зрідка – українські чи то козацькі приповідки. Не менш важлива роль належить авторським римованим варіантам українських прислів'їв, цитованим латинським висловам.

Тож, в історичній поемі В. Северинюка «Україна козацька» в хронологічній послідовності із залученням низки документальних джерел, довідково-біографічних матеріалів, народних пісень, прислів'їв, приказок, приповідок тощо, опоетизовано минувшину України.

Література

1. Галич О. Тяжіння до епопеї: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії». Рівне: Київський університет права НАН України, 2017. С. 15–18.
2. Ільницький М. Поетичний літопис Козаччини. *Українська літературна газета*. 2017. № 20 (208). 6 жовтня.
3. Партико З. Козацька «Іліада». *День*. 2015. № 3–4. 16–17 січня.
4. Северинюк В. Україна козацька: історична поема. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 386 с.
5. Сокульський А. Україна козацька: філософія пізнання й естетика історичної поеми Валентина Северинюка. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал*. Серія: Гуманітарні науки. 2016. № 3/4 (46–47). С. 62–66.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-33>

В. РАДЧЕНКО

*Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ОБРАЗІВ У ГРОМАДЯНСЬКІЙ ЛІРИЦІ ЗБІРКИ «ПАСТУШКА КВІТІВ» Г. ГАЙВОРОНСЬКОЇ

«Пастушка квітів» – це одинадцята збірка, народжена у світ поетесою, членом національної спілки письменників України, Ганною Гайворонською. Її рідна земля – це Луганщина, на ній вона зростала. Ліричну душу авторки формувала задумлива аура лісів, які обгорнули зеленими м'якими обіймами рідне маленьке містечко – Кремінна.

Фундаментальним образом збірки є жінка, учасниця подій, у душі якої дисонує гостре почуття патріотизму і страх за життя синів своєї Батьківщини. Війна на Луганщині повністю змінила життя поетеси, її тексти пронизані болем, сумом, тугою та відчаєм. Г. Гайворонська ставить перед собою гостре риторичне запитання: чи здатна тендітна жінка допомогти своєму народові під час війни, якщо вона не може взяти до рук зброю, не може битись і вбивати?

Головним для поетеси є збереження духовності. Збірку розпочинає поезія з епіграфом Папи Римського Франциска: *«Відкиньте необхідність справляти враження: це безглуздо, бо цінність життя визначається не успіхом і не схваленням інших, а тим, що знаходиться всередині нас»* [1, с. 10]. У тексті лірична героїня доносить реципієнту просту думку: немає значення, які у нас статки чи фізичні особливості, бо *«Усе короткий зойк на цій землі», «Твоє надбання – це духовність на чолі / Й душі скарбниці, що ти візьмеш із собою»* [1, с. 11].

Тексти збірки є амбівалентними: з одного боку Г. Гайворонська хоче звільнити свою землю від загарбників, а з іншого – голосить за синами України і рідною Луганщиною. Молитва поетеси проникає туди, де не здатна дістатися фізична оболонка звичайної людини. Її слова набувають металевої гостроти, кривавлять та плачуть, але борються з ворогом.

Поезія «Пастушка квітів» є реквіємом Луганщині: *«Удар під дих – / І світ навколо плаче. / Зіщулився в траві калачик. / Удар під дих – / це від сліпих – для зрячих»* [1, с. 13]. Друга строфа поезії демонструє «калачик», як метафоричний символ Батьківщини. Цей образ зустрічається у фольклорі та творчості багатьох літераторів, зокрема Володимира Івасюка, Богдана Гури, Романа Іваничука. «Калачики» або мальви є справжніми королевами серед літніх рослин українського степу.

Знаковим у поезії є вислів *«Удар під дих»* – він характеризує значення війни на Донбасі для українського народу. Це важке горе, нещастя, яке доводиться переживати людям Луганщини.

Строфа *«А я лише пастушка квітів»* говорить про безсилля ліричної героїні тексту. Пастушка квітів – це символ тендітності, чистоти, жіночої слабкості; це берегиня українського степу, яка живиться *«сонцем і дощем. / Чистим днем»*. Сонце – це символ

самого життя, життєвої сили та відродження в природі. Дощ, у свою чергу, є протилежним явищем – символом смерті, туги та сліз. У творчості Г. Гайворонської образ дощу зустрічається дуже часто, він є амбівалентним явищем, що, в залежності від контексту поезії, символізує як відродження, так і смерть.

Пастушка квітів тяжіє до «чистого дня» – символу спокою, миру та безгріховності.

Останні три строфи поезії демонструють безсилля фізичної оболонки ліричної героїні твору: *«Не вмію бити й убивати. / Тож б'ють всіх нас / І б'ють мене»* [1, с. 13]. Вона не відокремлює себе від народу, а навпаки – є його частиною, розділяє смуток, страждання та негаразди.

П. Засенко зазначає, що у поетичній творчості Ганни Гайворонської почуття і свідомість рухаються до єдиного начала – від часткового до загального, від зримого до уявного, тобто від зовнішнього сприйняття до внутрішнього осмислення [1, с. 8]. Переживання поетеси за життя українських бійців знайшли своє відображення у поезії *«А соняхи цвіли...»*. Текст присвячено воїнам, яких підступно розстріляли російські найманці *«в квітучих соняшниках під Іловайськом»*.

Експозиція твору зображає мирну картину – цвіт соняхів на полі: *«А соняхи цвіли, як і завжди. / Вертіли голови за сонечком ласкавим. / Ніщо не віщувало їм біди – / Гойдали хвилі радісно-жовтаві»* [1, с. 16]. До образу соняшника зверталися у своїх творах Іван Драч, Олесь Гончар. Соняхи у тексті письменників існують як символ сонця, праці й достатку, сили і добробуту, любові до Батьківщини.

Ідилічна картина розвіюється у зав'язці тексту: *«Та раптом в тишу заміїлись танки – / знамено поля рвали молоде»* [1, с. 16]. Ці строфи метафорично описують російських загарбників, які рвуть «знамено поля», тобто Україну.

Поетеса змальовує жахіття війни: *«І жайвори, підпалені вогнем, / горіли й падали в прострелені лани. / Бродила Смерть з іржавою косою... / І падали... і падали... сини»* [1, с. 17], демонструє не тільки людські страждання, а й муки природи. Війна не оминає ліси та поля, птахів та тварин, вона знищує все, до чого торкається.

Незважаючи на всі жахіття, поетеса продовжує вірити в світле майбутнє: *«Але душа України молоді / Жовто-блакитну вибирає путь, / Ми соняхи насіємо з тобою / Й вони у мирі знову зацвітуть»* [1, с. 17]. Авторка переконана, що все оновлюється і нові покоління зможуть загоїти рани, які залишає після себе війна. Г. Гайворонська тужить, сумує за воїнами-захисниками: *«Але синів-синочків не вернути. / Голосить Українонька сумна»*, вона молиться за мирне майбутнє Батьківщини: *«Дай, Боже, розірвати нута, / під назвою «загарбницька війна»»* [1, с. 17].

Поезія своєю наповненістю переноситься на багатьох читачів, на тих, хто, здавалося б, далекий від внутрішньої активності. Сила поетичного сприйняття дійсності в тому, що авторка відчуває себе в тісній взаємодії з навколишнім світом, якому нині вороги чинять *«удар під дих»*.

Поетична збірка «Пастушка квітів» захоплює свідомість реципієнта своєю чистотою, оголеністю, відвертістю та безпосередністю. Світлість і мирність образів переплітається та контрастує із трагічністю, негараздами, втратами України у цій жахливій боротьбі із загарбником.

Література

1. Гайворонська Г. Пастушка квітів. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. 128 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-34>

К. РАХНО

*Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному*

АРХАЇЧНА КОЗАЦЬКА ЛЕКСЕМА НА ПОЗНАЧЕННЯ СМІХУ У ФОЛЬКЛОРІ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНИЩИНИ

Останнім часом у науці спостерігається цікавість до говірок степової України, де зберігаються слов'яно-іранські сепаратні

семантико-етимологічні тотожності на рівні формульних виразів, утворених за загальною для обох мов кліше, а також численні іранські запозичення до слов'янського словника. Вони завдячують своїм виникненням тривалим контактам слов'янських предків українців зі скіфами, сарматами та аланами, які мешкали в північно-причорноморських і приазовських степах [2, с. 94-99]. Уважний перегляд фольклорних матеріалів із Нижньої Наддніпряни дозволяє суттєво збільшити перелік такої лексики, важливої для розуміння того, як саме відбувався етногенез українського народу і що зумовило його відмінність од сусідів.

У легендах, переказах, піснях колишніх Вольностей Запорозьких, у тому числі присвячених козакам, зберігається чимало діалектних слів, успадкованих зі скіфо-сарматського субстрату. Зокрема, письменник, історик, етнограф і фольклорист Дмитро Яворницький у своїй книзі «По слідах запорожців» (1898) наводить наступну оповідь із села Капулівка Катеринославського повіту:

«Приїхав із Росії полковник з жінкою в Січ, щоб смирить запорожців. Увійшла та жінка у церкву та й давай поклони бить; а у неї було плаття з обручами; от вона стала навколюшки, а плаття і піднялось вгору. А один козак під плаття голову підклав, підняв жінку вгору, ходе по церкві та й кричить: «Кир-кир!» А другі запорожці собі: «Кир-кир!» От тоді цариця Катерина розсердилась, прислала військо та й розігнала запорожців» [8, с. 305].

Цей січовий вигук «Кир-кир!» виглядає незвичним для сучасного читача. Проте він, очевидно, побутував у першій половині XIX століття також на Слобожанщині і присутній, наприклад, у повісті Григорія Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» (1841): «А що пуще дівтора! Так ті, чувши усе від старших, так аж на вулицю вибігли, и за поли їй сіпають, і кричать, і вже й приложили: «Салдатка іде, байстря несе... кир, кир, кир, кир!» [3, с. 141]. Так само й у творі «Листи до любезних земляків (1839): «А тут дівтора за ним: «Кир, кир!» – біжать, та кричать, та регочуть з него» [3, с. 325]. Звідси можна зробити висновок, що «Кир-кир!» – то позначення сміху, аналогічне літературному «Ха-ха!»

Дійсно, в болгарській мові є кир-кир – розмовний вислів, що позначає сміх. Наприклад, у творі поета та прозаїка Петко Тодорова «За правда» (1898): «Еднъж сме седнали в механата около мангала, разправяме туй-онуй аз не зная какво бях се запънал: гледам из кьошето двама току ме погледнат и се спогледат като котове и кир-кир-кир: премират от смях смеят ми се, мисля си» [7, с. 187].

І саме тут простежується чітка лінгвістична спадкоємність зі стародавніми іраномовними кочовиками степу. Адже цілком аналогічно передається ‘сміх, хихотіння’ в архаїчній дигорській говірці осетинської мови – кир-кир, а кир-кир каѳун означає ‘сміятися’ [6, с. 326; 1, с. 611], а в іронській говірці на позначення заразливого сміху, реготу вживається чыр-чыр. Чыр-чыр каѳын – ‘заразливо сміятися, реготати’ [5, с. 525; 1, с. 611]. З осетинської запозичено грузинське *kirdva* ‘насміхатися’, *kirki* ‘насмішка’, ‘сміх’, можливо, й чуваське *кул-, кол-* ‘сміятися’. Явно споріднене з ним перське *karkara* ‘регит’ [1, с. 611; 4, с. 89]. Тому українська діалектна лексема кир-кир на позначення сміху є виразним і переконливим іранізмом.

Це не єдиний козацький іранізм, успадкований від скіфів і сармато-аланів у говірках півдня України й Кубані. До лексики іранського походження також належать південноукраїнські казді ‘газда, хазяїн’ [9, с. 330], баг ‘сад’ [9, с. 8] і багато інших, вже призабутих слів. Іранська мовна спадщина українців ще не повністю висвітлена в мовознавчих працях, однак її багатство і розмаїття корелює з великою кількістю фольклорних сюжетів північноіранського походження, що багато в чому перегукуються з осетинським нартівським епосом і широко побутують у Лівобережній та Південній Україні, часто будучи присвяченими саме козакам. Ця стародавня лексика також невіддільна від українсько-іранських паралелей у звичаєвості й обрядовості, в матеріальній культурі, теж рясно представлених на Нижній Наддніпрянщині.

Література

1. Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Москва-Ленинград : издательство АН СССР, 1958. Т. I. А–К’. 656 с.

2. Илиади А. И. Slavo-alanica. *Известия СОИГСИ*. Владикавказ, 2021. Вып. 39(78). С. 93-102.
3. Квитка-Основьяненко Г. Ф. Сочинения: Малороссийские повести рассказанные Грыцьком Основьяненком. Харьков : типография Каплана и Бирюкова, 1887. 238 с.
4. Корнилов Г. Е. Имитативы в чувашском языке. Чебоксары: Чувашское книжное издательство, 1984. 184 с.
5. Осетинско-русский словарь / сост. Б. Б. Бигулаев, К. Е. Гагкаев, Т. А. Гуриев, Н.Х. Кулаев, О. Н. Туаева. Владикавказ : Алания, 2004. 540 с.
6. Таказов Ф. М. Дигорско-русский словарь. Владикавказ : Алания, 2003. 736 с.
7. Годоров П. Ю. Събрани произведения в три тома. София : Български писател, 1958. Том 3: Ранни творби, статии, документи. 648 с.
8. Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. Санкт-Петербург: типография И. И. Бабкина, 1898. 324 с.
9. Яворницький Д. І. Словник української мови. Катеринослав: видання видавництва «Слово», 1920. Том І. А–К. 1, 411 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-35>

Н. САДИЛКО, О. МЕРКУЛОВА

Запорізький національний університет

СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ СПОСОБУ ДІЇ У СЛЕНГОВОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ЗНУ

Для з'ясування наявності в лексиконі респондентів сленгових прислівників способу дії ми поставили їм такі запитання:

Яке слово Ви вживаєте у значенні 'без складання іспитів'? Які слова Ви вживаєте у значенні 'відсторонено'? Чи використовуєте Ви слова зі значенням 'готівкою'? Які саме? Які слова Ви вживаєте у значенні 'непорядно'? Які слова Ви вживаєте у значенні 'абсолютно погано'? Оберіть рядок/рядки слів, у значенні 'нишком, таємно', який/які Ви використовуєте: А. На мишу; В. По-кротячому; С. Інкогніто; Інше.... Оберіть рядок/рядки слів, який/які Ви використовуєте при оцінці

сучасних технологій/засобів навчання? А. Бомбезно; В. По дефолту; С. Лампово; Інше.... Якими іншими словами Ви замінюєте вислів ‘по знайомству’? Які слова Ви вживаєте у значенні ‘пояснити умовно’? Які з наведених нижче слів Ви вживаєте у значенні ‘правильно’? (кількість варіантів відповідей не обмежена) А. По-другому; В. Грамотно; С. Цивільно; Інше.... Які слова Ви вживаєте у значенні ‘робити щось разом’, під час групового завдання, чи при виконанні якогось проекту? Якими словами Ви користуєтесь, коли йдеться про безвідповідальність у сенсі ‘роблячи щось, не замислюючись’? Які з наведених нижче слів Ви застосовуєте, характеризуючи стан лідерства? А. Хейтово; В. Рофл; С. По-президентськи; Інше.... Які з наведених нижче слів Ви вживаєте у значенні ‘сучасно’? А. В тренді; В. Поп; С. На стилі; Інше.... Виберіть рядок, у якому слова зі значенням ‘точно, стовідсотково’ Ви вживаєте: А. Полюбе, по-любому. В. Залізно, залізобетонно; С. Стопудово; Інше.... Яке слово / які слова ви вживаєте характеризуючи дистанційне навчання? Які слова Ви вживаєте у значенні ‘швидко’?

Зібраний матеріал дав нам підстави виокремити такі лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) прислівників способу дії, панівну частину з яких становлять застигли колишні прийменниково-відмінкові сполуки, а також лексикалізовані форми орудного відмінка однини або множини іменників.

ЛСГ ‘без складання іспитів’ у словнику представлена лексемою *автоматом* (2006 Кондр. 45).

Студенти ЗНУ послуговуються як відомою зі словника лексемою *автоматом* (РеспЗНУ), так і новими сленгізмами, наприклад: *без базара, без екзів, на дурняк, на ізі, на халяву, по благу, по фарту, хабарем*. Прислівниковий формант із-поміж лексем аналізованої групи має, за нашими даними, лише дериват *хитрожопо*.

ЛСГ ‘готівкою’ в розглянутому словнику репрезентована таким відіменниковим утворенням: *налічманом* (2005 Став. 232).

Студенти ЗНУ послуговуються як відомою зі словника лексемою та її похідними (*налічманом* (РеспЗНУ), *наліком*,

налічкою, налом), так і новими сленгізмами, наприклад: *кешем, п'ятихаткою, чіріком* ‘10 грн’ від *червонець* ‘10 гривень’. Досить помітними в цій ЛСГ є прислівники, мотивовані зображеннями на купюрах найпоширеніших номіналів – Тараса Шевченка, Лесі Українки, Григорія Сковороди, а саме: *леською* ‘200 грн’, *сковорідкою* ‘500 грн’, *тарасиком* ‘100 грн’.

ЛСГ ‘нишком, таємно’ у розглянутих словниках не зафіксована.

У мовленні студентів ЗНУ засвідчено утворення: *без палева* (РеспЗНУ), *втіхаря, на крису, на мишу, на ничку, по-крисячому, по-кротячому*, а також широковживані лексеми *безпалєвно* й *інкогніто*, що мають прислівниковий формант.

ЛСГ ‘[пояснити] умовно’ у словнику представлена лексемою *на пальцях* (2006 Кондр. 202).

Студенти ЗНУ послуговуються як відомою зі словнику лексемою *на пальцях* (РеспЗНУ), так і новими сленгізмами: *в теорії, на словах, по фактах*, а також *вкратце, імейджин*. Прислівниковий формант із-поміж лексем аналізованої групи має, за нашими даними, лише *чотко*.

ЛСГ ‘[роблячи щось] не замислюючись’ у розглянутому словнику репрезентована відіменниковим утворенням *дуриком* (2005 Став. 132).

У студентському мовленні натрапляємо на нові сленгізми: *на автоматі* (РеспЗНУ), *на автопілоті, на відчипись, на ізі, пофану*. Мотивація останньої лексеми аналізованої ЛСГ від англіцизму ‘*fun*’, що перекладається як ‘*весело, забава, розвага*’, тобто ‘по фану’ – ‘робити щось весело’.

ЛСГ ‘непорядно’ у словнику представлена лексема *западло* (2005 Став. 149).

У студентському мовленні натрапляємо на відіменникові та відприкметникові сленгізми: *на крису* (РеспЗНУ), *на мишу, по-крисячому, по-мудацьки*.

ЛСГ ‘по знайомству’ вміщує в словнику лексему *по блату* (2006 Кондр. 240).

У студентському мовленні трапляються, окрім відомої *по блату* (РеспЗНУ), відіменникові та відприкметникові утворення, а саме:

блатняком (РеспЗНУ), *на шару*, *через кентів*, *по-братськи*. Мотивація прислівника аналізованої ЛСГ *через кентів* представлена семантикою ‘знайомий’, тобто, маючи якісь зв’язки.

ЛСГ ‘правильно’ в розглянутому словнику репрезентована такими відприкметниковими утвореннями: *грамотно* (2006 Кондр. 100), *цивільно* (2006 Кондр. 323).

У мовленні студентів ЗНУ фіксуються згадані лексеми *грамотно* (РеспЗНУ), *цивільно*, що є широковживаними. Натрапляємо також на інші сленгізми, що мають у своєму складі прислівниковий формант: *чотенько*, *чотко*.

ЛСГ із семантикою ‘по-лідерському’ в розглянутих словниках не зафіксована.

У мовленні студентів ЗНУ фіксуються відприкметникові утворення: *по-кардинальськи* (РеспЗНУ), *по-королевськи*, *по-президентськи*, *по-царськи*.

ЛСГ ‘дистанційно’ (в контексті дистанційного навчання) в обстежених словниках не виявлена.

У мовленні студентів ЗНУ фіксуються такі сленгізми: *на ізі* (РеспЗНУ), *на мінімалках*, *по компу*. Досить чітко помітна мотивація прислівників аналізованої ЛСГ, що зумовлена вживанням англіцизмів ‘easy’ (‘легко’) – *на ізі* та ‘minimal’ (‘мало’) – на мінімалках. Трапляються у мовленні й нерозкладні фразеологізовані структури, а саме: *не дуже кул*.

ЛСГ ‘[робити щось] разом’ у словнику представлена лексею *хамузом* (2005 Став. 350), де хамуз – модифіковане розм. *гамузом* ‘усе вкупі, повністю’.

Студенти ЗНУ послуговуються новим сленгізмом *тімою* (РеспЗНУ), а також – співвідносно з ним ідіомою *дрім тім*.

ЛСГ ‘точно, стовідсотково’ в розглянутих словниках не зафіксована.

У студентському мовленні натрапляємо на кілька сленгізмів: *без базару* (РеспЗНУ), *полюбе*, що мотивоване скороченням лексеми ‘по-любому’.

ЛСГ ‘відсторонено’ в розглянутому словнику представлена лексею *відморожено* (2006 Кондр. 82).

У студентському мовленні на нові найменування, окрім відомої **відморожено** (РеспЗНУ), не натрапляємо.

ЛСГ ‘сучасно’ в розглянутих словниках не зафіксована.

Студенти ЗНУ послуговуються лише сленгізмом **по-молодіжному** (РеспЗНУ).

З огляду на природу лексем аналізованого типу, найбільшу кількість із них становлять застигли колишні прийменниково-відмінкові сполуки, наприклад: *на мишу, по дефолту, на автоматі, на ізі, на крису, на пальцях, на словах, на хаяву, без базара (без базару), без екзів, без палева, в теорії, на автopilоті, на дурняк, на мінімалках, на ничку, на нулі, на шару, по блату, по компу, по фактах, по фану, по фарту, через кентів*.

Дещо менше виявлено лексикалізованих іменників у формі орудного відмінка однини (*налом, автоматом, кешем, наліком, налічкою, бистрячком, блатняком, дуриком, леською, налічманом, п'ятихаткою, сковорідкою, тарасиком, тімою, хабарем, хамузом, чіріком*). Інколи трапляються повні (англіцизм **чоп-чоп** ‘швидко-швидко’) редуплікативи.

Рідше трапляються похідні, оформлені злиттям прийменника з прикметником (*полюбе, по-президентськи, по-кротячому, по фасту, по-братськи, по-молодіжному, по-биріку, по-бистрячку, по-кардинальськи, по-королевськи, по-крисячому, по-мудацьки, по-царськи, по-шуріку*).

Частина зафіксованих структур має у своєму складі запозичену з англійської мови лексику, а саме: **інкогніто** (*incognito*) (ЛСГ ‘таємно’), **лаве** (скороч. від *liberalvalues*) (ЛСГ ‘готівкою’), **звиклі** (*quickly*), **зе фаст іс бой** (*the fast is boy*) ‘буквально – хлопець швидкий’ (ЛСГ ‘швидко’), **дрім тім** (*dream team*), **тімою** (*team*) (ЛСГ ‘робити разом’), **імейджин** (*imagine*) (ЛСГ ‘пояснити умовно’).

Значно рідше трапляються похідні, оформлені прислівниковими суфіксами (*грамотно, цивільно* ‘правильно’, *відлюдькувато* ‘відсторонено’, *чотко* ‘так, як треба’, *поспішно* ‘швидко’, *пофігістично* ‘не замислюючись’, *хитрожопо* ‘дуже хитро’).

Зрідка в мовленні молоді подибуємо віддієслівні (**на відчипись** ‘не замислюючись’) найменування.

Незначною є група сленгізмів прислівникового типу, оформлених застиглими сполуками зазвичай двох повнозначних слів, а саме: *не дуже кулл* ‘не до вподоби’, *овер швидко* ‘дуже швидко’.

У мовленні студентів Запорізького національного університету, окрім наявних запозичень з англійської мови, чітко прозирають риси південно-східного говору української мови, пор.: *молнієносно*, *обезбашенно*, *безпалєвно*, *биренько*, *втіхаря*, *чьотєнько*.

Література

Кондр Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.

Став Ставицька Л. Український жаргон. Словник : Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. Київ : Критика, 2005. 496 с.

РеспЗНУ Респонденти – студенти Запорізького національного університету.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-36>

О. СЛИЖУК

Запорізький національний університет

МОТИВ МАНДРІВКИ У КНИЗІ О. ВИЖЕНКА «ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ ДЛЯ ВЕСЕЛИХ ДІТЛАХІВ»

Дослідження української мандрівної літератури активізувалося у зв'язку з появою нових травелогів сучасних письменників Ю. Андруховича, М. Кідрука, С. Жадана, І. Карпи, А. Чапая та ін. Вони стали предметом зацікавлень П. Білоуса, Ю. Богдана, О. Калинюшко, О. Юферевої та ін. Потребують ґрунтовних досліджень художні твори для дітей та юнацтва, у яких мотив мандрів є стрижневим нарративним прийомом. Така художня домініанта спостерігається у книзі запорізького письменника О. Виженка «Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів».

У центрі уваги автора, від імені якого ведеться розповідь – мандрівка трьох героїв: двох колишніх козаків і одного хлопчика,

який колись стане воїном. Крім особи основного наратора – автора книги, історія послідовно розгортається через діалог між мандрівниками, що й становить композиційний стрижень збірки.

Як зазначає О. Виженко, «Влас Зерно – білявий кароокий хлопчина десь близько десяти років. Застали ми його у ту мить, коли він, угамувавши спрагу та надівши на голову солом'яного бриля, збирався вже знову пуститися в мандри» [3, с. 3]. Становлення характеру головного героя відбувається у мандрівці з дідами, впродовж якої він багато дізнався від них та разом з ними зазнав багатьох пригод. За вдачею Влас – сміливий, відважний і допитливий хлопчина, який мріє стати козаком і боронити свою землю від ворогів.

За задумом автора, родом Зерно із Києва, а мандрує на Січ, щоб стати козацьким джурою, але ще не знає про її руйнування. Хлопчик веселий, дотепний, тому йому за вдачею підходять і столітні козаки-попутники. Вони хоч і мають різну зовнішність, але дуже схожі за обставинами долі та переконаннями. Обоє вони були худі, висушені сонцем і літами, тільки й того, що один високий, а другий низенький.

Спочатку Власик злякався їх, а потім вирішив пристати на їхню пропозицію помандрувати на Січ разом. У процесі подорожі автор переконує читача, що у пам'яті цих столітніх характерників зберігається вся козацька мудрість, що і є найбільшим скарбом, що дістанеться у спадок нащадкам. Мудрі, добрі, пересипані дотепними жартами, дідівські оповідання пробуджували уяву хлопчика, і скоро він здружився з ними й довірився у всьому, як рідним.

Хоч старі січовики вже похилого віку, але мають міцне здоров'я, завдяки тому що постійно ведуть здоровий спосіб життя. Дід Базікало у будь-яку пору року починає ранок з купання в річці, не втратив навичок підводного плавання, використовуючи, за козацьким звичаєм, замість акваланга звичайну очеретину. А Данилові Кахикалові немає рівним у плаванні, завдяки його могутньому зросту. Сон у старих козаків теж могутній – розбудити їх можна лише вистрілюючи з гармати. Супутники Власика зберегли й інші козацькі характерницькі навички: можуть швидко

збудувати курінь для ночівлі в степу, розуміють мову тварин, знають, як лікувати рани.

Епізодичним у книзі є образ знахарки Скрипухи. «Вона худенька, сухенька, як той вергун. На голові у бабусі капелюх лисячий; коричнева хустка на грудях навхрест зав'язана; спідниця чорна до п'ят; на ногах постолі; а на вербовому пояску гойдаються різнокольорові хусточки з вузликами. У вухах Скрипухи сережки-жолуді з дубовим листям; на шії намисто червоне та оберег – засушена жаба. Брови у неї вузькі, ніс широкий, трохи приплюснутий, зелені оченята позолотою віддають» [4]. Автор вводить в художню структуру збірки образ Скрипухи для підкреслення надприродної сили й вічності козацького духу, джерелом і оберегом якого є сама природа, рідна земля, звичаї предків. За її довге життя вважали Скрипуху і знахаркою, і відьмою, і в річці хотіли втопити за її неординарні здібності. Але у найскрутніші хвилини військових походів звертались до неї, і рятувала знахарка козаків від ран, і заговорювала від куль, і дарувала міць козацьким шаблям. Але одружуватись із нею ніхто не поспішав – адже не місце жінкам на Січі, навіть і таким, як вона. Так і звікувала своє довге життя Скрипуха у лісовій хижці поблизу річки Самари.

На схилі віку старі козаки-характерники також не погоджуються на пропозицію Скрипухи оселитися в неї, бо бачать іншим закінчення свого життєвого шляху. «У мої роки мені одна дорога – в монастир. Багато я за життя своє гріхів наробив, а тепер ось хочу на самоті, у спокої прощення у Господа просити» [3, с. 53]. Хоч і вірять діди Кахикало і Базікало у чарівні сили природи, але поклоняються єдиному християнському Богові.

Данило Кахикало згадує: «Одного разу, коли я був ще парубком, я теж запитав старого козака Дуба: де живе Творець? Дуб відповів мені так: шукай Господа, але не питай, де Він живе. Де Бог, серце, там немає зла. Все, що від Бога, те мирне і корисне і веде людину до каяття і покори. Робимо ми добру справу чи грішимо, Бог виявляє нам Своє людинолюбство. З яким довготерпінням зносить Він наше беззаконня. І коли карає, то вже як милостиво карає!» [3, с. 60]. Ця думка не випадкова, козаки все життя знали, що закінчать

дні свої або поклавши голову в битві, або ченцями у козацькому монастирі.

Отже, мотив подорожі у книзі О. Виженка розгортається через паломництво головних героїв старшого покоління до монастиря, модуси історичної пам'яті та є частиною ініціації головного героя-підлітка.

Література

1. Богдан Ю. Розвиток мандрівної літератури в Україні. *Південний архів. Збірник наукових праць. Філологічні науки*. 2018. Вип. LXXIV. С. 178–182.
2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
3. Виженко О. Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів. Львів : Світ, 2008. 112 с.
4. Виженко О. Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів. URL: <http://abetka.ukrlife.org/vizh1.html>
5. Калинюшко О. А. Подорожня література в сучасній українській, польській та російській літературі: рецепція та типологія. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 3. Том 3. С. 102–106.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-37>

О. СТАДНІЧЕНКО

Запорізький національний університет

ЛІТЕРАТУРА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ: СУЧАСНІ ВИМІРИ І СТАН

Літературне Запоріжжя, яке є складовою частиною українського літературного розвитку, – це явище багатогранне і різнопланове. На розвиток літератури в Запорізькому краї протягом століть впливало багато чинників як позитивного, так і негативного характеру, у тому числі і географічне положення як окраїни Росії у XIX – поч. XX ст. з одного боку, і як центру запорозького козацтва з іншого. І саме козацька пісенна творчість, їх легенди, перекази, літописи

стали міцною підвалиною, на якій розвинулася література запорозького краю з яскравими фольклорними традиціями.

Творчість письменників Запорожжя була об'єктом аналізу В. Аблицова, Н. Віннікової, В. Кравченко, А. Козлова, І. Купріянова, І. Немченка, А. Рекубрацького, О. Стадніченко, Ф. Турченка, П. Юрика, В. Шевченка, В. Чабаненка та інших.

Мета нашої розвідки: висвітлити сучасний стан розвитку літератури Запорізького краю.

У 1966 році в нашому краї було 11 письменників: Ольга Джигурда, Василь Діденко, Іван Кашпуров, Микола Лиходід, Павло Ловецький, Яків Пінясов, Олексій Огульчанський, Володимир Омельченко, Олександр Стешенко, Петро Ребро. Постановою № 17 від 25 грудня 1966 року з ініціативи Олесь Гончара, президія СПУ прийняла ухвалу про відкриття у Запоріжжі письменницької філії.

Літературознавці і критики зазначають, що у Запорізькому краї з 1960–х років існує оригінальна школа "запорізької поезії", що виховала таких поетів як Петро Ребро, Микола Лиходід, Григорій Лютий, Анатолій Рекубрацький, Олександр Стешенко, Олександр Аблицов, Олександр Шостак, Любов Геньба, Павло Вольвач, Марина Брацило та ін., які й сьогодні, незважаючи на безліч принад нового часу, моди, нових тенденцій у літературі, зберігають своє самобутнє обличчя. Запорізька поезія – це ніби сплав, у якому гармонійно переплелися ліричність, патріотичність, філософія буття, пам'ять і відчуття історії, національна ідентичність та ментальність, шана козацькому минулому і критичне ставлення до сьогодення, віра в невмирущість українського духу. Напевно, саме така поезія, настояна на євшан-зіллі скіфського степу, наповнена таємницями Кам'яної Могили, омиа життєдайними водами Дніпра-Славути, наснажена волелюбним духом козацької Хортиці, в якій акумулюється багатюща енергетика рідної землі, є візитівкою Запорізького краю, визнаною у Україні і поза її межами, оскільки в запорізькій поезії створений справжній образ рідного краю, причому в різних його виявах – від минулого(історичного) до сучасного, індустріального.

Літературний процес 1980 – початку 1990–х поживається, розкріпається, осмислює по-новому колись заборонені теми і проблеми. Поступово зникає заідеологізованість і заангажованість у літературі.

У 2017 р. святкувала 50–літній ювілей Запорізька письменницька організація. 50 років. Нібито і небагато, але і за цей час обласна організація розвивалася по-різному: були яскраві творчі злети, успішні дебюти, традиційний і новаторський модерний творчий процес, невпинні пошуки і довгоочікувані знахідки у різних літературних жанрах, визнання на всеукраїнському рівні, літературно-мистецькі премії і заслужені почесні звання. Зазнала обласна організація НСПУ і болючих втрат: у 2000–х роках відійшли у засвіти ті, хто починав творити у 1960 роках і були названі шістдесятниками і постшістдесятниками. Не стало Олександра Стешенка, Олександра Шостака, Михайла Ласкова, Олександра Фесюка, Івана Олексенка, Тетяни Нещерет, Миколи Романа, Івана Сухаря, Анатолія Рекубрацького, Володимира Чубенка, Віктора Чабаненка, Петра Ребра, Ігоря Купріянова, Олександра Медка, Юрія Єршова, творчість яких була окрасою літератури Запорізького краю.

Нині Запорізька обласна організація НСПУ має 25 письменників. З 2016 року ЗОО НСПУ поповнилася новими членами: Ольга Стадніченко, Лорина Тесленко, Тетяна Осінь, Олена Красносельська, Олена Ольшанська, Ірина Сажинська, Валентин Терлецький, Ольга Ліщук та ін..

Зараз запорізькі письменники живуть хвилюючими і значними творчими задумами, наполегливо й багато працюють, однак стає видно, що в умовах війни на Сході України письменники займаються волонтерською діяльністю, виступають зі своєю творчістю перед воїнами ООС, патріотичним художнім словом піднімають бойовий дух і допомагають повірити у близьку перемогу на агресором.

Двокнижжя «Письменники Запорізького краю» та «Література Запорізького краю» – це антологія і хрестоматія творів запорізьких письменників кінця ХХ – початку ХХІ століття, до якої ввійшли вибрані зразки поезії і прози, літературно-критичні нариси про

кожного письменника Запорізького краю. Ці антологія і хрестоматія ще раз підтверджують, що запорізька література, займаючи чільне місце в контексті українського літературного процесу, і сьогодні демонструє свою творчу високу художньо-естетичну вартість і суспільно-політичну і громадянську зрілість.

Альманах творів письменників Запорізького краю «Україно моя, твоя доля стає і моєю» виданий до 30-річчя незалежності України 2021 року – це збірник патріотичної лірики.

Отже, не применшуючи внеску представників усіх регіонів України в загальноукраїнську літературну скарбницю, все ж зазначимо, що запоріжцям є чим пишатися, бо ж вихідці зі славного Запорізького краю гідно репрезентовані в історії української літератури. Дослідження літератури Запорізького краю в контексті розвитку сучасного літературного процесу має перспективи.

Література

1. Література Запорізького краю: хрестоматія творів кінця XX-XXI ст. Запоріжжя: Дике Поле, 2019. 480 с.
2. Письменники Запорізького краю: антологія творів кінця XX-XXI ст. Запоріжжя: Дике Поле, 2017. 550 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-38>

Д. ТАГАН, Л. БОЙКО

Запорізький національний університет

СЛОВОТВОРЧІ ЗАСОБИ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ В РОМАНІ Н. ГУМЕНЮК «ВЕРЕСОВІ МЕДИ»

У сучасному мовознавстві спостерігається посилення уваги до вивчення взаємовідношення елементів художньої та загальнолітературної мови. Джерельною базою для дослідження стають твори письменників, оскільки в них все частіше використовуються елементи розмовного стилю. Зокрема, натепер досліджено засоби стилізації розмовності в прозі М. Стельмаха

(Т. В. Ткаченко), проаналізовано словотворчі елементи розмовності в ідіолекті Григора Тютюнника (О. В. Шидловська), описано засоби стилізації розмовності в прозі письменників Буковини ХХІ століття (М. В. Цуркан), народорозмовні джерела мовотворчості Уласа Самчука (С. О. Каленюк) тощо.

Одним із засобів творення колориту розмовності є словотворення. Слова з розмовними словотвірними ознаками, що належать до різних частин мови, виконують номінативну та стилістичну функції [2, с. 149]. Значення переважної більшості словотвірних моделей залежить від контексту, їх функціонування підпорядковане стилістичній організації тексту.

Мовна тканина роману Н. Гуменюк яскраво відтворює живе спілкування представників різних верств населення за допомогою слів з розмовними словотвірними ознаками.

Одним із найчисленніших словотворчих засобів є демінутивні суфікси, що служать для утворення лексем, які письменниця використовує для портретної характеристики персонажів: ... *на порозі хутко появилася вервечка з п'яти чорнявих гостроносеньких дівчат* [1]; *Але взагалі-то ти на панночку дуже навіть схожа: тоненька, тендітна, ніжки взуті, ручки білі* [1]; іноді авторка вдається до порівнянь героїв із якимись об'єктами природного світу: *Наливаєшся, як яблучко. Не, на колосочок більше схожа: така вся золотенька, аж світишся* [1]; *Була уже тоненька, як тополінка, в блакитній літній сукенці, яка йому так подобалася* [1]. У таких описах переважає позитивна оцінка героїв чи їх зовнішності, проте демінутиви використовуються для передавання нейтральних емоцій (здивування), зокрема у ситуації, коли Димка оцінює нового кавалера Дани, акцентуючи на його нетиповій зовнішності для села: *А це кого ти, Богданцю (вона ніколи не казала Дана чи Богдана, а тільки Богдана), у наших вересових кущах надибала? Чи, мо', в соснині між грибами цього худюського опеньочка підбрала?* [1].

Характерною рисою мови роману є функціонування звертань у демінутивній формі. Варто зазначити, що це можуть бути як імена: *Не приголубила мене доля, Даночко, не приголубила* [1]; *Ох, Світлику, Світлику! Який же ти...* [1]; *Назарчику! Сяню! Не*

чіпайте його! Благаю вас, братики! [1]; так і загальноновживані слова: ... *Так це ж твоє кохання, дороженька, ти його й обороняла* [1]; *Дурненька наївна сільська дівчинка!* [1]; *От і зустрілися, сестричко!* [1]; *А ти ж звідки знаєш, мудрунчику?* [1]; *Добрий вечір, красотулько!* [1]. Такі форми звертання сприяють інтимізації викладу, показують позитивне ставлення одного персонажа до іншого.

Деякі демінутиви мають фамільярну експресію, наприклад, майор Ткачов безцеремонно намагається посадити Богдану до своєї автівки: *Если Магомет не идет к горе, то гора идет к Магомету. Такова диалектика. Садись, милочка, в машину* [1].

Трапляються випадки, коли демінутивна форма виражає іронічне чи презирливе ставлення персонажів один до одного. Зокрема, уповноважений НКВД Федір знаходить Богдану в хаті баби Домки, знаючи, що вона може отруїти його настоянкою з квітів вересу: *А квіткарочка наша чого ж не п'є?* [1]; або у сцені допиту Богдани слідчим: *А вам я порадив би стулити свій симпатичний писочок і мовчати, поки вас нічого не питають* [1]; чи при змалюванні ставлення радянських службовців до української інтелігенції: *Щось сталося з моїм чоловіком? – запитала стривожено. Разговорчики! – різко сказав один* [1]. Зображуючи майора Ткачова, авторка уводить в його мовлення лексеми з пейоративно-глузливим забарвленням, щоб детально показати, як ставиться службовець до звичайних селян: *Спрашиваю, кто в этой чертовой деревянной рукавичке живет? – нетерпляче повторив гість* [1].

У романі зафіксовані деривати із суфіксами **-иськ-о**, **-ищ-е**, **-ил-о**, **-ющ-ий**, **-ущ-ий**, **-ур-а**, **-юг-а**, які містять конотацію згрубілості. Вони характеризують як об'єкти доквілля: *У вас і душа мус бути, як тая кора на молоденькій осичці, а не як на цьому столітньому осокориську* [1]; *Дивітеся, Дмитрівно, а то впаде оте старе деревище на цей ваш утлий ковчег...* [1]; так і осіб із різних боків: за зовнішністю: *а тут і непроханий гість на поріг – рукастий здоровило з порожньою пляшкою під пахвою* [1]; *Худющий, з випнутими обвітреними вилицями, змушнїлий, здається, на років десять старший* [1]; ставленням до інших осіб:

Але й німці – вороги **проклятуці** [1]; національною належністю: *Йшли, значиться, йшли, а тут два німчури на мотоциклі: «Хальт! Хенде хох!»* [1]; рисами характеру: *Носа немає і до балачки – ніяка, мовчить та й мовчить, як мовчанисько* [1]. Словотворчий суфікс -иск-о надає мовленню певної фамільярної зневажливості. І. Білодід вважає, що розмовні утворення з цим суфіксом характерні для західних та південно-західних говорів [3, с. 300–301]. Подекуди пейоративне забарвлення підсилюють розмовні іменники та прикметники, які вжиті в одній синтаксичній конструкції з аугментативним дериватом: *Брешут, хитрюги, западенцы, кулачье недобитое. Ох и брешут!* [1].

Крім негативно-оцінного забарвлення, деякі аугментативні утворення містять позитивні оцінки персонажів, наприклад, за допомогою деривата із суфіксом **-юг-а** передається захоплення онука своїм дідом: *Він у нас ще той козарлюга! А заодно і землероб, і агроном, і зоотехнік, і бджоляр, і садівник, і майстер на всі руки, і філософ...* [1].

У розмовному мовленні використовуються збірні іменники із суфіксом **-от-а**, які передають негативне ставлення до представників влади (їх названо встидотою): *Заховалась в бур'ян злидота, бо перед людьми встидота* [1].

Утворення із суфіксами **-ун-** та **-ник-** реалізують семантику узагальнення, множинності: *Тепер, мабуть, вистоює Вікуся у черзі, бо у місті пік таких температурників та шморгунів* [1].

У романі виявлено лексеми із суфіксом **-к-и**. Такі деривати тяжіють до усно-розмовних, передають розмовно-іронічний відтінок: *Авжеж, забудьки не переводяться* [1].

Для надання розмовного колориту мові молоді, авторка утворює ступені порівняння прикметників від сленгізмів: *Чи як ти казала? Кльовішої і... як там ще? Ну? Підкажи... Так-так, і крутішої, і сунперовішої! І головне – талановитішої. От побачиш!* [1].

Серед суфіксальних утворень виділяємо деривати з суфіксом **-ону(ти)**, які містять розмовну конотацію та вказують на раптову, одноразову дію. Наприклад, письменниця вживає такий дериват, коли описує швидку втечу Дани від майора Ткачова: *Дана*

рвонулася і кинулася на Замкову площу. Ткачов розвів руками і засміявся вслід [1].

Розмовний відтінок містять дієслова з префіксом **по-**, який, приєднуючись до префіксальних дієслів, утворює похідні зі значенням повторюваності дії в часі: *А що лікарка **понавиписувала** цілу торбу всякої всячини, то на те ж вона й інститут закінчувала...[1]; **Ой попокричала** тоді Катерина! **Ой попотрудніла!** Після того ходила як з хреста знята, ледь відволодали її [1].* У другому реченні використання такого деривата дозволяє передати тривалість страждань Катерини після загибелі дітей.

Складні слова дають змогу передавати найрізноманітніші суб'єктивно-експресивні відтінки: передавати народні уявлення про чудодійні сили: *Чи він і без всяких там **чарів-барів-розтабарів** за вами бігав, до ваших ніжок падав?* [1]; акцентувати увагу на певних рисах характеру (порівнюючи персонажа із твариною): *... я буду **лисичкою-вертихвісткою** [1].*

Словотворення є одним із потужних засобів стилізації розмовності. Демінутивні у творі вжито з різною стилістичною метою. У репліках та монологіях позитивних персонажів вони є виразниками позитивної оцінки, засобом мовної характеристики. Проте в мовленні негативних героїв ці деривати набувають протилежного забарвлення: підкреслюють негативні якості, посилюють сатирично-іронічний (зневажливий) тон оповіді. Аугментативні утворення переважно містять відтінок згрублості, зневаги, є показником негативної суб'єктивної оцінки та ставлення до особи, предмета чи явища тощо. Однак в мовленні деяких персонажів такі утворення набувають значення об'єктивної збільшеності, характеризують осіб з позитивного боку. Крім суфіксальних дериватів зі значенням збільшеності/зменшеності, зафіксовано інші утворення, зокрема, збірні іменники та лексеми із суфіксами, що містять розмовно-іронічний відтінок; форми вищого ступеня порівняння від тих прикметників, від яких в літературній мові ступені порівняння не утворюються. Для мови роману характерні розмовні префіксальні деривати, що представлені дієсловами з префіксами **по-** та **попо-** та складні слова, які відображають живе народне мовлення персонажів.

Література

1. Гуменюк Н. Вересові меди : роман. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Humeniuk_Nadiia/Veresovi_medy/
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
3. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 439 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-39>

В. ТЕЛЯТНИК, Р. ХРИСТІАНИНОВА
Запорізький національний університет

ЛЕКСЕМА «ЧЕРВОНИЙ» У ПОВІСТІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»

Кольороназви посідають значне місце в мовній картині світу українців, а отже, притаманні як звичайним носіям мови, так і майстрам красного слова, у чиїх творах такі лексеми не тільки позначають колір предметів, але й відображають вироблене тривалою історією українського народу символічне значення цих кольорів.

Кольороназви (кольоролексеми) в лінгвоукраїністиці студіюють різнобічно (див. праці І. М. Бабій, А. Є. Іншакова, І. М. Кочан, А. П. Критенка, О. Р. Микитюк, Г. П. Півторака, Н. М. Сологуб, Г. М. Яворської та ін.). Вивченню стилістичної функції кольороназв у творах І. С. Нечуя-Левицького присвячені статті Н. П. Загоруйко [2] та Г. І. Бойко [1]. Проте наукових праць, у яких досліджено використання лексем на позначення червоного кольору в повісті “Кайдашева сім’я”, ми не виявили, що й визначає актуальність пропонованої розвідки, метою якої постає вивчення семантичного та стилістичного навантаження лексем на позначення червоного кольору в зазначеному творі.

Наскрізнний аналіз дав змогу виявити повний набір кольоролексем у тексті повісті та встановити, що найчастотнішими

із-поміж них є лексеми, пов'язані з червоним кольором. Зокрема автор уживає прикметники *червоний* (трапляється 58 разів у 52 реченнях), *червонобокий* (1 раз) та дієслова *червоніти* (4 рази), *почервоніти* (1 раз). Лексему *червоний* І. С. Нечуй-Левицький використовує переважно в її прямому значенні для позначення відповідного кольору: 1) взуття (*червоні сап'янци, червоні чоботи*): *Вона <...> принесла й поставила на лаві **червоні** сап'янци* [1, с. 64]; 2) одягу (*червона запаска, червона хустка*): *А для неї, молодой, так хотілось зав'язати на празник голову розкішною **червоною** хусткою* [1, с. 84]; 3) прикрас (*червоні кісники, червоне намисто, квітки з червоних стьожок, червоні стрічки, червоні торочки*): *Карпо <...> ніби вгледів свою гарячу мрію в **червоних** кісниках на голові, в **червоному** намисті з дукачем* [1, с. 55]; 4) деталей одягу та візерунків на ньому (*червоний пояс, горсет з червоними квітками, спідниця з червоними густими рожами, очіпок з червоними квітками*): *Спідниця була дуже гарна та рясна, зелена з **червоними** густими рожами* [1, с. 83]; 5) матеріалу для прикрашання одягу та житлових приміщень (*червона глина, червона заповоч*): *Вона збиралась мазати **червоною** глиною припічок* [1, с. 60]; *Мотря достала з скрині **червоної** та синьої заповочі і вже надвечір сіла вишивати рукава квітками* [1, с. 6]; 6) частин тіла людини (*червоні губи*): *Він неначе бачив, <...> як білили її дрібні зуби між тонкими **червоними** губами* [1, с. 55]; 7) плодів та квітів рослин (*червоний стручок перциці, червоний перець, червона калина, червона роза, червоний мак, червона смілка*): ***Червоний** перець у горіліці дражнив його, неначе цяцька малу дитину...* [1, с. 71]; ***Червоний** мак на голові зблід перед її красою* [1, с. 102]; 8) деталей приміщень (*червона призьба, червона смужка на одвірках*): *Перед ним блиснув вугол білої стіни, підперезаний внизу **червоною** призьбою; зачорніли чорною плямою одчинені двері з одвірками, помальованими ясно-синьою фарбою з **червоною** вузькою смужкою навкруги* [1, с. 60]; 9) явищ природи (*червоне вечірнє сонце, хмара з червоними краями*): *...на противній горі верхи дерева ще горіли на **червоному** вечірньому сонці* [1, с. 102]; *На заході стояла одним одна хмарка на чистому небі, вся золота, з **червоними** краями* [1, с. 143], що цілком відображає реалії тогочасного побуту українських селян.

Водночас зауважимо, що письменник вкладає в цю лексему не лише позначення кольору, у тексті повісті вона виконує роль маркера певного світобачення українців. Зокрема акцент на великій кількості червоного кольору притаманний зазвичай контекстам, у яких передано ситуації, що їх можна назвати як позитивно конотовані. Червоний колір асоційований із красою, здоров'ям і добробутом людини, її хорошим настроєм, упевненістю в собі. Зафіксовано також одне слововживання прикметника *червоний* у переносному значенні “красивий, гарний”: *Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо* [1, с. 55].

Натомість скупе представлення червоного кольору в одязі асоційоване з бідністю, непривабливістю, психічним дискомфортом: *...матерія була убога, темненька, з червоними краплями* [1, с. 84]. Так само неприродне забарвлення частин тіла в червоний колір слугує для відображення зла, страху, сорому: *Йому приснилось, ніби в хату серед ночі вбігла коза з червоними очима <...> та все клацала до його червоними огняними зубами* [1, с. 79]; *Мотря сиділа коло вікна, червона, як жар, і плутала ниткою вздовж і поперек, і по комірі, й по пазусі* [1, с. 82].

Отже, використання лексеми *червоний* у повісті І. С. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім'я”, по-перше, дає уявлення про уподобання українських селян у виборі кольору свого одягу, а по-друге, слугує для змалювання психічного стану персонажів, їхнього настрою.

Література

1. Бойко Г.І. Прикметники на позначення кольору у повісті І.С. Нечуя-Левицького «Микола Джеря». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики*. 2002. № 465. С. 73–79.

2. Загоруйко Н. Лексика на позначення кольору у творах І. С. Нечуя-Левицького. *Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов*. <https://slavonic-languages.webnode.com.ua/news/nataliya-zagorujko-leksikana-poznachennya-koloru-u-tvorakh-i-s-nechuya-levitskogo/>

3. Нечуй-Левицький І. Твори. Київ : Молодь, 1965. 219 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-40>

Т. ФЕЦАН, О. ПЕТРИШИНА
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
Стамбульський університет*

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТУРЕЦЬКОМОВНИХ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Проблема мотивації турецькомовних студентів до вивчення української мови є однією з найважливіших на сучасному етапі викладання української мови у закладах вищої освіти Турецької Республіки, оскільки це визначає продуктивність навчальної діяльності та є її органічним складником. Актуальність проблеми мотивації зумовлюється тим, що вона тісно пов'язана з питаннями активізації, індивідуалізації, інтенсифікації діяльності певної особистості в певних обставинах, ситуації [6].

Оскільки інтерес турецькомовних студентів до української мови фіксуємо протягом останніх років, вважаємо, що потрібно докладати чимало зусиль для їхньої подальшої мотивації, заохочення вступати на відділення україністики. Здобувачі усвідомлюють, що знання української мови є на сьогодні однією із умов успішної кар'єри в Туреччині, бо відносини між Туреччиною й Україною розвиваються (у торгівельній, політичній, культурній сферах тощо), водночас цьому освітньому компоненту не приділено належної уваги, що відображається на результатах, які не задовольняють усіх учасників освітнього процесу.

Теоретичним та практичним аспектам дослідження проблеми мотивації присвячено низку українських та зарубіжних наукових розвідок. Об'єктом вивчення дослідників у різні часи були: мотивація як стрижнева характеристика особистості (В. Асєєв, Л. Божович, В. Ковальов, Г. Костюк, В. Мерлін та ін.); мотив як регулятор різних видів діяльності (М. Алексєєва, Ш. Амонашвілі, М. Дригус, А. Дусавицький, Н. Зубалій, А. Маркова, М. Матюхіна, Є. Павлютенков, Н. Пророк, О. Скрипченко, Н. Юдінатаін); проблеми формування позитивної навчальної мотивації (М. Алексєєва, Ю. Бабанський, В. Богословський, Л. Василенко,

А. Виноградова, В. Галузяк, В. Давидов, Д. Ельконін, М. Заброцький, Є. Ільїн, С. Максименко, А. Маркова, М. Мільман, А. Орлов, С. Рубінштейн, О. Савонько, М. Савчин, М. Сметанський та ін.

Сучасний український дослідник проблем мотивації студентів, зокрема до вивчення іноземної мови, Н. Аристова – основним критерієм її формування та підвищення вважає наявність пізнавальних мотивів, наявність позитивних емоцій, цілей, які викликає процес навчання, зокрема вивчення іноземної мови [1, с. 69].

Мотивація – це спроба досягти стану готовності виконувати будь-яке завдання. Дисципліна ж – це виконання завдання, навіть коли ви цього не хочете робити. Тож, виховуючи в собі дисципліну, учень тим самим підвищує свою мотивацію [8, с. 103].

І. Меметов виділяє три типи мотивації до вивчення іноземних мов: комунікативну, лінгвопізнавальну та інструментальну. На думку вченого, «комунікативність – це перша і природна потреба тих, хто вивчає іноземну мову. Однак при оволодінні іноземною мовою в атмосфері рідної іноземна мова постає як штучний засіб спілкування, який ніяк не може конкурувати з рідною мовою – «досконалим і всеосяжним засобом спілкування» [5, с. 92].

Ще одним різновидом внутрішньої мотивації є лінгвопізнавальна, яка полягає в позитивному ставленні студентів до самої мовної матерії, до вивчення основних властивостей мовних знаків. Можливі два шляхи її формування: опосередкований, тобто через комунікативну мотивацію, і безпосередній, шляхом стимулювання пошукової діяльності учнів у мовному матеріалі.

Важливим видом внутрішньої мотивації є також інструментальна мотивація, тобто мотивація, яка впливає з позитивного ставлення студентів до певних видів роботи. Інструментальна мотивація пов'язана з бажанням особистості опанувати іноземну мову для будь-яких практичних цілей, зокрема, читання іноземних газет або текстів, отримання престижної роботи, складання іспитів, просування по службі [6, с. 56].

Багато досвідчених викладачів іноземних мов справедливо зазначають, що неможливо навчити мови людину, в якій відсутня мотивація. Лише зацікавленим особам, які поставили перед собою

певну мету, набагато легше, швидше і з великим задоволенням вивчають іноземну мову. Саме мотивація є гарантією всього процесу навчання [3, с. 75].

Мета нашої розвідки – проаналізувати мотиваційні фактори, які є важливими для досягнення успіху у вивченні української мови турецькомовними студентами.

Дослідники розрізняють зовнішню і внутрішню мотивації. На формування зовнішньої мотивації можуть впливати вчитель, друзі, знайомі, необхідність скласти залік чи іспит.

Поява внутрішньої мотивації – це тривалий і складний процес, коли людина сама усвідомлює необхідність вивчення іноземної мови для досягнення поставленої мети [3, с. 76]. Одним із основних завдань викладання у ЗВО є підвищення в структурі мотивів студента питомої ваги внутрішньої мотивації, змістовно близької до навчальної діяльності.

Із мотивацією тісно пов'язані мотиви. Існує декілька визначень поняття «мотив»:

1. Це думки, прагнення людини, які пов'язані з усвідомленням тих чи інших потреб, які спонукають її до діяльності.
2. Усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору вчинків особистості.
3. Спонування людини до діяльності, які пов'язані із задоволенням потреб у сукупності зовнішніх або внутрішніх умов, що визначають її спрямованості (мотивація) [7, с. 4].

Розглянемо кілька практичних шляхів, які на нашу думку, допоможуть підвищити мотивацію турецькомовних студентів до вивчення української мови:

➤ Хоча мовою викладання в університеті за регламентом є турецька, потрібно намагатися робити максимальний виклад матеріалу українською мовою, більше спілкуватися зі студентами на заняттях і поза ними українською мовою. Адже саме викладач у турецькомовному освітньому середовищі є головним носієм української мови, за межами університету почути її практично неможливо.

➤ Надати можливість студентам спілкуватися українською мовою між собою шляхом таких альтернативних форм як: конференції, семінари, мовні клуби тощо.

➤ Використовувати на заняттях матеріали, які б показували спорідненість українського і турецького народів.

➤ Запрошувати студентів на культурні заходи, організовані українською діаспорою Туреччини та українськими дипломатичними установами. День українського театру й кіно, Дні України в Туреччині, зустрічі з відомими людьми України (письменниками, поетами, художниками, громадськими діячами) сприятимуть зацікавленню студентами українською культурою, її звичаями і традиціями. Хочемо зазначити, що підтримка і діалог з українськими дипломатичними установами має неабияке значення, адже студенти відчувають гордість за те, що мають прямиий зв'язок з Україною.

➤ Надати студентам можливість відвідувати літні школи в Україні. Це стане дуже важливим досвідом для студентів і можливістю набути практичні знання з використання української мови.

➤ Викладачеві варто показати студентам усі шляхи використання української мови у спілкуванні. Для того, щоб досягти максимального рівня володіння мовою, необов'язково залишати межі рідної країни. Віртуальне занурення може бути таким самим ефективним, оскільки сучасні технології надають нам можливість чути і використовувати іноземну мову, не виходячи з дому. Існує величезна кількість онлайн-ресурсів, цифрових платформ для дистанційного спілкування, таких як: Skype, Zoom, Google Meet, BigBlueButton тощо.

➤ Для турків вивчення української – це також можливість налагоджувати бізнес-контакти з Україною та розвивати місцевий туризм. Тож варто передбачати теми, словник, який увиразнює цей запит, і водночас розширює перспективи міжкультурної комунікації.

➤ Добрим шляхом до мотивації може стати підбірка прикладів міжмовної омонімії в українській і турецькій мовах. Наприклад, бал – bal (мед), баян – bayan (жінка), ба'ба – baba' (тато), бардак – bardak (склянка), лапа – lapa (каша), кавун – kavun (диня), кулак – kulak

(вуха), тільки – tilki (лисиця) тощо [9, с. 127]. Також в українській мові є чимало запозичень із турецької, тому деякі слова звучать майже однаково: чай-çay, шапка-şarka, кавун-karpuz, диван-divan, шаровари-şalvar, праска-ütü, килим-kilim, майдан-meudan [4, с. 127–128].

➤ Викладачеві варто пам'ятати, що оптимально відібраний навчально-методичний матеріал зміцнює всі складові мотивації: потреби, прагнення, інтереси, емоції, особисті настанови здобувачів.

➤ Окреслення перспективи продовжувати здобувати освіту у ЗВО України і працевлаштування в майбутньому також сприятиме зацікавленості студентів.

Отже, аналіз найбільш значущих та ефективних видів мотивації, а також шляхів підвищення мотивації до вивчення української мови дозволяє зробити висновок, що мотивація є частиною самоусвідомлення, самоорганізації і суб'єктивного світосприйняття здобувача. Формування стійкого рівня мотивації до навчання вимагає від викладача опертя на комунікативну, лінгвопізнавальну та інструментальну мотиваційні цінності, відповідно, використовувати інноваційний освітній контент, розробляти цікаві, сучасні, творчі навчально-методичні матеріали. У такий спосіб студента можна зацікавити, спонукати до саморозвитку, творчої активності, академічної ініціативності, пошукової діяльності.

Література

1. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів : монографія. Київ : ТОВ «ГЛІФМЕДІЯ», 2015. 240 с.
2. Бей І. Формування позитивної мотивації студентів до використання проектних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя іноземної мови. *Збірник наукових праць Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника*. 2018. Вип. 2. С. 17–25.
3. Волошина Г. Г. Шляхи підвищення мотивації у навчанні іноземним мовам студентів немовних вищих навчальних закладів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199(1). С. 74–78.
4. Зубашенко А. О. Роль мотивації способи її посилення при навчанні турецької мови. *Сходознавство. Актуальність та перспективи* : тези доп. І

Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 20 берез. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2020. С. 126–128.

5. Меметов И. А. Роль и виды мотивации в изучении турецкого языка. *Культура народов Причерноморья*. 2011. №199, Т.2. С. 90–95.

6. Оришин І. С. Мотивація – важливий фактор у вивченні іноземних мов у закладівівищої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2020. №2 (191) 2020. С. 55–58.

7. Тарасенко М. І. Способи підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови. *Педагогічні науки*. Збірник наукових праць. Випуск LXXXI, Том. 2. 2018. С. 65–67. Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/673279.pdf>

8. Холмакова Ю. В. Мотивація до вивчення іноземних мов як феномен сучасної науки та практики. *YoungScientist*. №4.1(31.1). April, 2016. С. 103–105.

9. Юзвяк І. Лексична міжмовна омонімія на матеріалі української та турецької мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 676. С. 125–128.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-41>

Т. Хейлик

Запорізький національний університет

ЭЗОПОВ ЯЗЫК ЭПОХИ КОВИДА: ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ, ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Епоха ковида, стремительно наступившая с побегом, по замечанию журналиста Андрея Караулова, летучей мыши из уханьской лаборатории в декабре 2019 года и официально объявленная ВОЗ как пандемия 11 марта 2020 года, за неполных два года переформатировала системы многих европейских языков, сделав коммуникативно значимым (и частотно преобладающим) абсолютно новый лексический пласт – так называемую коронавирусную лексику.

Появились интернациональные коронанеологизмы – слова, заимствованные одномоментно в разные языки и быстро ими

освоенные. Некоторые слова («эфемериды») успели также быстро устареть, потеряв свою злободневность под лавиной других, называющих не менее важные события. Так, например, уже почти забыты появившиеся 13 марта 2020 года лексемы *Санжария*, *санжарята*, обозначающие людей, оказавших весьма не теплый прием автобусу (!) с прибывшими из Китая соотечественниками.

Лингвисты оперативно отреагировали на столь «лакомо» богатый материал: поток исследований отразил беспрецедентный в истории лексиконов разных языков наплыв новообразований, своеобразную «эпидемию» словотворчества. Стали незамедлительно составляться словарики коронавирусной лексики, определяться её тематические группы, фиксироваться заимствования и семантические неологизмы. Появились работы, посвященные так называемым словам года, которые традиционно определяются в разных странах и которыми, естественно, становились коронавирусные неологизмы [4]. По мнению Т. С. Пристайко, формируется своеобразный метаязык, описывающий новые единицы и их объединения, уже можно выделить метаноминции совокупностей ковид-лексики (*ковид-сленг; азбука пандемии: слова года, которые мы хотим забыть; короналексика, коронавирусный словарь, коронавирусный новояз* и – по аналогии – *коронаяз*) [3]. Изучение особенностей коронаречи в разных языках привело к появлению исследований по сопоставительной «ковидной» лексикологии (обзор словацкой, чешской, украинской короналексики на фоне русской и т.д.). Эпоха пандемии находит отражение в интенсивной языковой игре и ковидном фольклоре, что способствует развитию креативной лингвистики.

Наконец, беспрецедентно оперативно итог исследований был подведен в коллективной монографии Института лингвистических исследований РАН «Русский язык коронавирусной эпохи» [1], имевшей второй частью «Словарь русского языка коронавирусной эпохи», вместивший в себя 3 500 новых или актуализированных в течение 2020–2021 гг. слов и выражений [3].

Казалось, лексикологам остались «крохи от щедрого пирога»: наблюдения над отдельными неолексемами, отслеживание семантических изменений, сдвигов в парадигматических и

синтагматических отношениях в системе ковид-лексики, пребывание в ожидании нового всплеска коронанеологизмов.

Однако за последние несколько месяцев произошло не замеченное пока лингвистами формирование и распространение прежде всего в интернете так называемого нового эзопова языка – своеобразного секретного шифра людей, объединенных желанием разобраться в происходящем: истинных причинах пандемии, в противоречивых декларациях ВОЗ, в обязательности добровольного вакцинирования, в подоплеке политических событий и т.д. Не имея доступа на официальные каналы телевидения или подвергаясь обструкции и там, и в прессе, многие стали использовать интернет ресурсы. Однако и здесь обнаружилось табу на употребление определенной части коронавирусной лексики; так, по выражению некоторых блогеров, YouTube «затирает» видеоролики, в которых звучат слова *вакцина*, *вакцинация*, *побочные явления*. Необходимость дать информацию, обходя интернет-цензуру, способствовала поиску новых путей и приемов, одним из которых стал эзопов язык. В какой-то мере его наличие и постоянное обогащение говорит о степени свободы граждан.

Вспомним М. Е. Салтыкова-Щедрина, активно использовавшего этот прием: «...Моя манера писать есть манера рабья. Она состоит в том, что писатель, берясь за перо, не столько озабочен предметом предстоящей работы, сколько обдумыванием способов проведения его в среду читателей. Еще древний Эзоп занимался таким обдумыванием...» [Цит. по: 5].

Эзопов язык эпохи ковида, наряду с новыми, которые стали возможны, благодаря, например, письменной форме интернет-изложения или видеоряду и которые будут описаны в нашем следующем исследовании, использует традиционные приемы: фигуры умолчания, аллюзии, иносказания и т.д. Заметим, что наибольшим «эзоповским» трансформациям подвергается слово, ставшее словом года, по версии Оксфордского словаря, – *вакцина*.

Литература

1. Русский язык коронавирусной эпохи. *Коллективная монография* / Отв.ред. М. Н. Приемышева. Санкт-Петербург : Институт лингвистических исследований РАН, 2021. 610 с.

2. Пристайко Т. С. Метаноминации совокупностей ковид-лексики в русском языке. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*. X Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 15–16 квітня 2021 року): матеріали. Дніпро: Ліра, 2021. С. 130–133.

3. Словарь русского языка коронавирусной эпохи. / Отв. ред. М.Н. Приемышева. Санкт-Петербург : Институт лингвистических исследований РАН, 2021. 550 с.

4. Хейлик Т. А. В локдаун, как в нокдаун: лингвистические размышления о главном слове 2020–го года. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*. X Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 15–16 квітня 2021 року): матеріали. Дніпро: Ліра, 2021. С. 172–174.

5. Эзопов язык во времена СССР. https://petrimazera.com/ezopov_azyk_vo_vremena_ccsr

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-42>

Т. ХІТРОВА

*Національний університет
«Запорізька політехніка»*

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ «ПАМ'ЯТІ» В ГАЛУЗІ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ»

Сучасні процеси наукової інтеграції, міждисциплінарних підходів до аналізу соціальних явищ, потребують об'єктивного залучення результатів досліджень різних наукових шкіл, які демонструють глобальну наукову активність у межах міжгалузевого опрацювання проблеми «пам'яті», її методологічної ефективності та об'єктивної вірогідності, шляхом аналізу отриманих раніше результатів.

На думку німецького дослідника В. Констейнера: «Ріст кількості досліджень в області «пам'яті» не супроводжується значними концептуальними і методологічними проривами в розумінні

процесів колективної пам'яті» [3]. На його думку, деякі з цих проблем можуть бути вирішені шляхом запозичення й розвитку методів дослідження комунікації і медіа, які здатні запропонувати інноваційні способи аналізу сприйняття медіа, як засобу колективної пам'яті минулого, теперішнього та майбутнього. У концепції нових шляхів аналізу історичного мислення, Йорн Рюзен пропонує розглядати дискурси пам'яті в концепції методологічного інструментарію медіа, акцентуючи на когнітивному підході. «Багатоманітний і відмінний вияв історії в подвійному значенні як стан речей і як його інтерпретація значною мірою залежить від медій, через які передають досвід та інтерпретування часу. Його сприйняття і формування проходить через сферу уявного, символічного, образного, звукового та зображального» [1, с. 13]

З точки зору наукової специфіки досліджень у галузі соціальних комунікацій, функціональними також вважаємо такі методологічні підходи: соціокультурний, який визначає «пам'ять» як основу й засіб формування комунікативного середовища; функціонально-комунікативний, який пов'язаний з формуванням часових концептів, наративних форм; психолінгвістичний, що пов'язаний з вербальними (невербальними), свідомими й несвідомими формами передачі та збереження інформації, технологіями інформаційного впливу; дискурсивний – пояснює форми й зміст «пам'яті»; когнітивний – відображає рівні сприйняття й тлумачення глибини та вимірів «пам'яті».

Зміст поняття «пам'ять» є комплексним і, як продемонстровано вище, має багато параметрів дослідження, які можуть варіюватися відповідно до критеріїв і галузі вивчення феномену. Однак, об'єктивною умовою дослідження цього явища є його тяглість в причинно-наслідковому зв'язку: «минуле – теперішнє – майбутнє». Суб'єктно-об'єктні відношення між часовими межами формують концепт часових змін (може бути множинний і мати парадигмальні ознаки), необхідний для культурного й соціального орієнтування сучасних і майбутніх процесів, єдності чи відмінності окремих спільнот, ідентичності чи відмінності комунікативного й історичного коду.

З точки зору інформаційно-гносеологічного підходу «пам'ять» – це нерозривний процес пізнання, отримання, накопичення і розповсюдження соціальної інформації, що забезпечує динаміку соціальної системи загалом. Безумовно, у такому статусі «пам'ять» може розглядатися з точки зору соціокомунікаційного підходу, де зміст співвідноситься з дискурсом, а комунікаційна основа з мнемонічним процесом (сприйняття, засвоєння, зберігання та передача інформації – смисловий процес комунікації).

Одним із сучасних методологічних прийомів дослідження «пам'яті» є використання інтертекстуальності у дискурс-аналізі, який загалом тяжіє до ідентифікації вузького спектру інтертекстів, що базуються на аргументах про соціальну функцію тексту. Застосування інтертекстуального підходу у дискурс-аналізі передбачає декілька етапів: відбір текстів релевантних для розуміння наповненості дискурсу «пам'яті» у медіа, визначення їхнього функціонального навантаження та соціально-культурного контексту. Сукупність релевантних текстів у межах означеного дискурсу формує дискусійний потік – конструйований контекстуальний феноменам. Його ідентифікаційними компонентами є прагматичні параметри – концептуальні маркери, які стимулюють до процесу, що мобілізує різні дискурси й практики в репрезентації події, включає у себе соціальне й культурне бачення дискурсу пам'яті у медіа.

Інтертекстуальний підхід як спосіб аналізу дискурсу «пам'яті» був застосований нами для дослідження форм, способів, засобів та практик функціонування віртуальних форм колективної та групової пам'яті в соціальних медіа у статті «Соціальні спільноти як простір формування групової пам'яті: новітні ефекти комунікації» [2], базовим ідентифікаційним компонентом дискурс-аналізу був концепт-маркер «ностальгія».

Однією із текстуальних концепцій тлумачення дискурсу є його ототожнення з наративом. У вимірі соціальних комунікацій ці проблеми є мало дослідженими і репрезентують широке коло дискусійних питань, зокрема, щодо структури історичного наративу, його різновидів та форм, функціональної прив'язки до

соціополітичного виміру, лінгво-когнітивних властивостей, маніпулятивних характеристик тощо.

Отже, можемо констатувати, що включеність соціальних комунікацій як самостійної наукової галузі, у процес дослідження функціональних структур пам'яті, вже на сьогодні репрезентує широкий спектр теоретико-методологічного інструментарію дослідження емпіричного ресурсу «пам'яті» представленого в публічній площині комунікативних відносин.

Література

1. Рюзен Йорн. Нові шляхи історичного мислення. Переклад з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2010. 358 с.
2. Хітрова Т. Соціальні спільноти як простір формування групової пам'яті: новітні ефекти комунікації. *Діалог: Медіа-студії* : [збір.наук. праць.]. Ред. кол. : О.В. Александров (відп. ред.) [та ін.]. Одеса : Астропринт, 2014. Вип. 18–19. С. 305–315.
3. Kansteiner W. Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*. 2002. Vol. 41. N. 2. P. 179–197.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-43>

Т. Хом'як

Запорізький національний університет

ТОПОС ЗАПОРІЖЖЯ В ЛІРИЦІ М. ЛИХОДІДА

Микола Лиходід – один із найпопулярніших українських поетів ХХ століття, які репрезентують Запорізький край. Його творчість у різні роки досліджували М. Кобзев, А. Кобинець, Г. Лютий, В. Шевченко, В. Чабаненко та інші.

У розумінні концепції світу М. Лиходіда значимим є топос Запоріжжя. Л. Орехова зауважує: «Способи формування картини світу в художньому творі залежать не тільки від історико-культурної традиції і жанрового диктату, але і від творчої індивідуальності художника, яка визначає образну неповторність і своєрідність

творчих рішень» [2, С. 176]. Стверджуючи, що «Хортиця наша пливе по історії» [1, С. 241], поет присвятив їй збірку з також назвою (1967 р.), а також багато поезій («На схилі Хортиці в осінньому теплі», «Такі м'які на Хортиці праземлі...», «Така цілюща на Хортиці осінь», «Хортиця», «Октави до друга» тощо). Представлено її окремі локуси: байраки, балки, урочища, урвища, ярки, яри, Гадюча Балка, брід Протовчий. Ліричний герой у захваті від Хортиці, «колиски запорозької» [1, С. 335], бо це «краса – / моя недоторканна Хортиця / і недоторкана роса» [1, С. 384]. Ліричний герой відчуває себе природною частиною часопростору Хортиці. Так він відчуває ментальне єднання з попередніми поколіннями, ріднитися з ними:

Ми гріємо пальці об теплий граніт

На Хортицькім ріднім порозі [1, с. 123].

Рідне місто (стало рідним, бо народився поет у смт. Михайлівка Запорізької області) М. Лиходіда – не тільки пам'ятники культури, але й люди, будинки, тротуари, дерева, запахи, звуки. У його образотворенні чітко виявляються імпресіоністичні елементи, наявність яких зумовлена настановою вираження настроїв ліричного героя. Локальний простір міста означено такими топографічними реаліями, урбаністичними деталями: «Щемко іскрить трамвай», «Дніпробуд, світлофор», «На Правому є дім з граніту, / з порогів, думаєм, Дніпра» [1, с. 359], бібліотека імені М. Горького, педагогічний інститут, Хортицьке педучилище; школи, зокрема №1, «асфальтом і мостами шумить автобус», «місто вікнами дрижить», Палац одружень, Зелений Яр, Дніпрогес, Стежка Тараса тощо.

У поезії М. Лиходіда міські топоси Запоріжжя є духовними символами. Разом з тим творам властивий демократизм у змалюванні життя запоріжан, естетизація усіх сфер людського буття, поетизація побуту. Його ліричний герой пропагує скворидинівську простоту людського буття, радість земного існування в будь-яких його формах.

Ліричний герой бачить сенс свого життя у звичайній буденній роботі, вихованні дітей, внуків. Задоволення, на його думку, можна отримати від звичайного споглядання інститутських дверей, які «тепер не такі / не дубові, не чорні і не важкі, / як тоді, коли нам, студентам, / так хотілося літа...», а «ясеніві, і світлі, й легкі» [1, с. 272], та все одно викликають спогади про щасливе студентське

життя, і йому хочеться, щоб вони йому «щось розказали», а чи картини, «Коли професор вечірнім містом / додому квіти невміло несе» [1, с. 25] (з присвятою С. П. Самійленку), чи як «В запорізькому сонці рудому / грають хортицькі два мости» [1, с. 420], чи як «голубка, дика, гарна» «гніздо на світлофорі / змостила» [1, с. 410] на розі вулиць Запорізької і Героїв Сталінграда, чи як на Пушкінській площі, де бронзовий пам'ятник, / дощ іде навіжений, зривається в сніг» [1, с. 379].

Основним сакральним топосом у поезії М. Лиходіда виступає місто (як зауважує М. Еліаде, міфологічний символ Центру). Універсалія міста для поета – сакральний простір, що сприяє людській екзистенції абсорбувати тожсамість. Домінантою такого простору є вертикаль (вісь «небо – земля», що відповідає міфологічному образу світового дерева).

В осерді онтологічного космосу М. Лиходіда виростала всепорядкуюча гармонія світу. Аби наблизитись до тієї абсолютної досконалості, поет передовсім наповнював свій поетичний світ вишуканими культурологічними образами. Поруч розквітами образи, нав'язані селом, а ширше – натурою, що була для поета і найтрепетнішим спомином сільського дитинства, і найрельєфнішим проявом гармонії. Така система естетичних координат дозволила поетові мудро, досить об'єктивно оцінити місто як вияв новочасного духовного буття. Митець доводить, що місто в кращих його проявах – одна з невід'ємних сфер людської духовності. Він зумів досягнути місто не тільки як вершину цивілізації, а і як одну з багатьох, хоч і вагомому, частку гармонійного світу.

М. Лиходід сміливо впустив образи міста у свій внутрішній, найінтимніший світ. Він передав не лише пересічну міську атрибутику, а й духовну ауру міста, зумів ввести органічною частиною у власній всесвіт. І цим сприяв збереженню сув'язі часів, епох, зробив місто дещо людянішим.

В образі ліричного героя М. Лиходіда певною мірою знайшов відображення духовний, внутрішній досвід самого поета.

Література

1. Лиходід М. Вибране: Поезії. Запоріжжя: Дніпровський металург. 2005. 492 с.

2. Література Запорізького краю: хрестоматія творів кінця ХХ – початку ХХІ ст.) О. О. Медко, О. О. Стадніченко. – Запоріжжя: Дике поле. 2019. 480 с.

3. Орехова Л. Авторское мифотворчество и русский модернизм (лирическая проза). К.: УМКВО. 1992. 92 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-44>

А. ЧМИР

*Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова*

ФУНКЦІ СПОВІДІ В ІСТОРИЧНІЙ РОМАНІСТИЦІ П. КРАЛЮКА

У постмодерну епоху, коли будь-які ідеали знецінюються, зі сповіддю також відбувається аналогічний процес. Сповідальне слово в постмодерн деякою мірою втрачає своє першопочаткове значення, стаючи тільки подобою таїнства.

У процесі своєї еволюції література «запозичує» з релігії вищевказаний обряд та підлаштовує під свої словесні можливості. Тому з'являється нове визначення «сповіді» та сукупність її специфічних рис. Якщо в художній літературі письменник використовує прийом сповіді, то вона наділена виразною психологічною характеристикою. Це пов'язано з тим, що покаяння виступає прямою формою психологізму. Душевний стан героя, який сповідується, стає більш зрозумілим для читача.

Сповідь як прийом психологізму широко представлена у творчості сучасного письменника Петра Кралюка. Майстер слова є автором 3 історичних романів «Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010), «Сильні та самотні» (2011) і «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016), в яких наявна така форма психологічного зображення як покаяння.

У «Шестидневі» йдеться про тернистий шлях українського народу в ХVІ ст., одним із учасників якого був князь – Василь-

Костянтин Острозький (1526–1608). Вищевказаний головний герой замовляє в художника Івана свій портрет та в процесі малювання відверто розповідає про життя. Потаємні думки князя репрезентовані завдяки внутрішнім монологам останнього. «Шестиднев» привертає особливу увагу, оскільки прийом сповіді Василя-Костянтина є головним у творенні сюжету роману.

Князь, як і його батько Костянтин Острозький (1460–1530), – православний русин, тому релігія має для нього особливе значення. Василь-Костянтин постає глибоко релігійною людиною, яка прагне уникати порушень релігійних догм. Перед Великоднем Острозький дотримується посту та бажає уподібнитись православному монаху, який виступає для нього символом духовної сили.

Закономірно, що князь періодично кається: *«Піст! Може, піти в монастир, очиститися? Я завжди це роблю перед Паскою. Треба і серед суєти нашої знаходити час для Господа»* [3, с. 84]. Найбільше християнське свято – Великдень спонукає головного героя до сповіді, в якій він намагається отримати в Бога прощення за свої скоєні гріхи. Велика заклопотаність державними справами не може відволікти Василя Костянтиновича від духовних потреб.

Наближення смерті спонукає Василя-Костянтина до сповіді. Таке передсмертне таїнство має для християнина ключове значення, оскільки воно є останнім обрядом перед його вічним життям.

Сповідь як форма психологічного зображення наявна і в романі «Данило Острозький». Письменник детально реконструює віхи життя предка Василя-Костянтина – князя Данила Острозького (пом. після 1366/до 1370). Характерно, що одна з частин цього роману має назву «Покаяння Нестора, сина Ходкового». Уже в її перших абзацах розкривається інтенція людини, яка прагне сповідатися. Монах Нестор був спійманий за написанням несправжнього літопису. Управитель чоловічого монастиря змушує грішника написати покаяння (*«Аз, многогрішний Нестор, син Ходка, судді земського, написав сей лист покаянний, бо так загадав мені зробити ігумен Симеон, настоятель монастиря святого Миколая в Обичі. Грішив я много. Хоча й Богу ревно молився, особливо тоді, коли чорноризцем став, але та молитва часто недоброю була. Просив я Господа, щоб він мені зло допомагав чинити»*) [1, с. 123]). Нестор безпосередньо не

звертається до священника, однак у письмовій формі апелює до Бога, розповідаючи про свої лихі наміри.

Варто наголосити, що в романах П. Кралюка наявний ще такий тип сповіді, який не пов'язаний із відсиланням до релігійних понять. Таке покаяння звернене не до Бога, а до іншої людини чи себе. Вищезгаданий тип сповіді є в романі «Сильні та одинокі», в якому йдеться про відомого політичного діяча Степана Бандеру (1909–1959). У розділі «Розмова третя (мисленна)» лідер ОУН адресує слова своєму побратимові Андрію Мельнику (1890–1964): *«А може, пане Андрію, ми просто стали пішаками в чужій грі? Комусь треба таке розділення. Розділяй і владарюй. Ми ж, як нерозумні діти, чубимося між собою. Ще й тишимося думкою, як той дурень: бий своїх, аби чужі боялися. А чужі лише поглядають та руки потирають»* [2, с. 131–132]. Бандера роздумує над тими причинами, які роз'єднали його з бойовим товаришем. Степан вважає, що українці мають боротися за свою волю власними силами, тоді як Мельник під час Другої світової війни проявляв лояльність щодо німців.

Отже, в романах «Шестиднев», «Сильні та одинокі» і «Данило Острозький» П. Кралюка сповідь дозволяє ґрунтовніше показати психологію героїв, їх аналітичне мислення та визнання ними помилок. Герої цих творів вдаються до покаяння переважно в межових ситуаціях (наближення смерті, примус духовного сану покаятись, потреба пояснити свої вчинки і порозумітись, необхідність спокутувати вбивство).

Література

1. Кралюк П. Данило Острозький : образ, гаптований бісером : роман-дослідження. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 288 с.
2. Кралюк П. Сильні та одинокі : роман. Київ : Ярославів Вал, 2011. 280 с.
3. Кралюк П. Шестиднев, або Корона роду Острозького : роман. Київ : Ярославів Вал, 2010. 320 с.

О. ШАБОЛДОВ

*ДЗ «Луганський національний університет
ім. Тараса Шевченка»*

ОЧІЛЬНИКИ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО В ПАНТЕОНІ НАЦІОНАЛЬНИХ ГЕРОЇВ «ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ»

Осмилення причин поразки національної революції 1917–1921 рр. визначило спрямованість творчості митців «Празької школи» на творення нового національного міфу та нової культури, що, за визначенням О. Ольжича, має бути «повноцінна, цебто позбавлена негативних складників народньої психіки й традиції, героїчно визначена національна культура» [6, с. 144]. Т. Бурейчак вказує, що «обґрунтування нового національного дискурсу часто включає в себе реферування до національних героїв, які проєктують ідею сили та непереможності для всієї нації та закладають підґрунтя для колективних ідентичностей і суспільної системи цінностей» [1, с. 52]. Про справедливість такого твердження щодо «Празької школи» свідчить і О. Пронкевич, відзначаючи, що вістниківівці «активно шукали позитивні приклади «людей чину» [7, с. 340]. Такі приклади вони знаходили в різних історичних періодах української та світової історії, та чи не найбільше їх дала козацька доба.

Центральною постаттю цієї доби у творчості митців «Празької школи» виступає Б. Хмельницький. О. Стефанович у вірші «Вічна слава» прославляє гетьмана за його воєнні звитяги: «Слава гетьманові Хмельницькому: Світлі звитязства відав Хмель» [5, с. 117]. Проте не лише воєнні звитяги дають гетьману місце в пантеоні національних героїв. У поезії «Богдана стрічають» поет змальовує урочистий в'їзд Б. Хмельницького до Києва: «Грядеш до Софії Святої На білоснігому коні, А за тобою – твої вої, Орлята славної борні» [5, с. 89]. Але далі ми бачимо перетворення воїна на державного діяча: «У голові твоїй заблисли, Все хмарне звіявши, як дим, Такі великогорді мислі, Що сам ти не повірив їм!» [5, с. 89] Останній рядок звучить певним дисонансом, руйнуючи ідеальний образ гетьмана-державця, але тим самим пояснює причину невдач

видатного гетьмана в царині державотворення. У поезії А. Гарасевича «До портрету Хмельницького» гетьман зображений не лише як взірць восначальника й державного діяча, але й виступає певним маскулітним ідеалом: «То мчишся ти, на спіненім коні, в руці стиснувши булаву держави. [...] А ти ведеш, скеровуєш у наступ у зареві нових й нових побід, незламно гордий, кремезний, жиластий...» [2, с. 11] Ще один цікавий образ Б. Хмельницького подає Н. Лівичка-Холодна в поезії «Замок Подебрада». Це радше образ пам'ятника гетьманові в Києві, що викликає в уяві читача як образ самого гетьмана, переможця й видатного державного діяча, адже булава – символ державної влади, так і згадки про нещодавні події національного відродження: «І бачу іншого їздця в пожежах, у сяйві слави, в громах і вогнях, як булаву простягнувши у безмежжя, жене над містом буйного коня» [3, с. 101].

Також беззаперечним є місце в пантеоні національних героїв гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного. О. Стефанович так визначив заслуги гетьмана, варті такого пошанування: «Слава вічная Конашевичу За похід його на Москву» [5, с. 117]. Для А. Гарасевича натомість П. Конашевич-Сагайдачний виступає передусім символом морських амбіцій України, її панування на морі: «Так, напевне це він – гордість військ і морів – Сагайдачний На турецьку галеру козацькі чайки виряджа» [2, с. 42].

Названі козацькі гетьмани добре вкладаються у вказану парадигму пошуку позитивних прикладів «людей чину». О. Лятуринська в поемі «Єроним» додає до них ще кілька імен: «Але в повітрі ще гуде потужним струмом, от як від Байди... Богуна... від Гордієнка...» [4, с. 309] Три знакові постаті, що репрезентують різні етапи історії Війська Запорозького: зародження, найвище піднесення та занепад. Якщо Байда та Богун – постаті широко відомі й овіяні легендами, то ім'я союзника І. Мазепи кошового отамана К. Гордієнка серед національних героїв згадується значно рідше. Очевидно, ця згадка в поемі зумовлена подібністю долі К. Гордієнка, вигнанця, що мусив на чужині боротися за Україну, до долі самої поетки та її героя. Такі приклади були опертям супроти зневіри в умовах другої еміграції митців «Празької школи».

Цікавою є і згадка в А. Гарасевича про останнього кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського, що зазвичай асоціюється зі знищенням Січі і сприймається як жертва російської агресії та сваволі. Натомість образ, змальований поетом, мало відрізняється від згаданого вище образу гетьмана-переможця Б. Хмельницького: «Під ним – буланій, віжки гризучи, і дубиться, й шумує люттю злою... А перед ним – похмура далечінь вгинається під чвал козацьких воїв...» [2, с. 19–20] Риси справжнього чоловіка-захисника зберігає старий воїн і в суворох умовах монастирського ув'язнення: «Старий, що під іконами клячить, зривається з холодної підлоги... палають очі... «Дай оборонить!...» [2, с. 20] Саме такі приклади мали стати зразками для нового покоління українських чоловіків, що мусили повернути втрачену маскулінність.

Література

1. Бурейчак Т. Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. *Перехресні стежки маскулінного українського дискурсу. Культура й література XIX-XXI століть* / за ред. А. Матусяк. К.: LAURUS, 2014. С. 43–68.
2. Гарасевич А. До вершин: Зібрані поезії. Нью-Йорк: Пластове видавництво «Молоде життя», 1959. 126 с.
3. Лівичька-Холодна Н. Поезії, старі і нові / [Передне слово Б. Рубчака]. Нью-Йорк: Видання Союзу Українок Америки, 1986. 239 с.
4. Оксана Лятуринська. Зібрані твори / За ред. Б. Гошовського і С. Кузьменко. Торонто: Київ Принтерс лтд., 1983. 813 с.
5. Олекса Стефанович. Зібрані твори / За ред. Б. Бойчука / [Передне слово І. Фізера]. Торонто: Євшан Зілля, 1975. 305 с.
6. Ольжич О. Націоналістична культура. *Український націоналізм: Антологія. Т. 1.* / Упоряд. В. Рог. Київ: ФОП О. М. Стебеляк, 2010. С. 144–146.
7. Пронкевич О. Замість закінчення. Дискурс конкїсти і криза маскулінності в українській літературі. *Перехресні стежки маскулінного українського дискурсу. Культура й література XIX-XXI століть* / за ред. А. Матусяк. К.: LAURUS, 2014. С. 331–364.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-46>

Л. ШИТИК

Черкаський національний університет

ім. Богдана Хмельницького

Л. ЮЛДАШЕВА

Таврійський національний університет

ім. В. Вернадського

РЕПРЕЗЕНТАНТИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПОЛЯ «КАВА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Популярність кавових напоїв зумовила появу низки художніх та публіцистичних творів, що містять відомості про цей напій. Значний арсенал «кавової» лексики представлено в збірках «Теплі історії до кави» Н. Гербіш та «Львів. Кава. Любов» (укл. і передм. Н. Нікалео), у романі «Мелодія кави в тональності кардамону» Н. Гурницької та в художньо-публіцистичному виданні «Гасниці львівської кави» Ю. Винничука.

Кавові найменування, дібрані з літературних творів, генетично й структурно неоднорідні. Серед досліджуваного матеріалу трапляються однокомпонентні (*лате, капучино, морокіно, шекерато*) та багатокомпонентні номени (*кавовий крем-желе, швидка кава-глясе* (Ю. Винничук), *справжня віденська кава* (Н. Гурницька)).

Лінгвокультурне поле «кава» посідає важливе місце в концептосфері «їжа», оскільки відображає етнічну своєрідність, культурні традиції та стереотипи українців. У його межах виокремлено ядро, ядерну та периферійну зони. Ядром поля є номени *кава* та *кофе*, до ядерної зони входять найменування кавових напоїв та сортів кави.

Мета дослідження – схарактеризувати лінгвокультурне поле «кава» в сучасній українській літературі, описати репрезентанти периферійної ланки.

Периферійна ланка лінгвокультурного поля «кава» потребує особливої уваги, оскільки гастрономічні елементи на позначення дій і процесів, пов'язаних із приготуванням та споживанням кави, формують особливе когнітивне й інформаційно-комунікативне

середовище, за допомогою якого відбувається взаємообмін культурною інформацією. До периферійної зони належать знаки-локативи, знаки-інструментативи, знаки-кваліфікатори й емотиви, знаки-дескриптори, знаки-об'єкти та знаки-суб'єкти.

Знаками-локативами є лексеми, які номінують місце походження кавових найменувань і спосіб їх приготування, що передбачає наявність топонімічного компонента: *турецька кава, еменська кава, перуанська кава, бразильська кава* (напр.: *Арабську каву готують у великому носатому кавнику без цукорію, але з різними спеціями* (Ю. Винничук)).

Важливе місце у формуванні периферійної ланки лінгвокультурного поля «кава» посідають знаки-темпоративи: *вечірня кава, ранкова кава, ранкове кавування* (напр.: *Ранкова кава освіжає, бадьорить* (Ю. Винничук)).

З-поміж аналізованого фактичного матеріалу виокремлено лексеми, які більшість дослідників уналежнює до знаків-інструментативів. У текстах Н. Гербіш зафіксовано такі одиниці: *пластмасовий електричний чайник, горнятко, джезва, френч-прес, кавовий апарат* (напр.: *Того вечора до нас прийшло багато гостей, і я – поки ніхто не бачив – випив свою першу каву, а кухлик (усі філіжанки дісталися гостям, а я від незнання наляв собі цілий кухлик темного напою – і потім не бачив ніяких снів цілу ніч) поставив на записник* (Н. Гербіш)).

Ю. Винничук використовує досить незвичний номен імбрик (кавник) (напр.: *Каву пили з філіжанок, а подавали її в імбрику* (Ю. Винничук)). У збірнику «Львів. Кава. Любов» представлено такі знаки-інструментативи: *кавомлинок, джезва, порцелянова філіжанка, чашка* (напр.: *Не чекаючи відповіді, зняла з полицки кавомлинок, старий, із потемнілого дерева, з висувною шухлядкою та відкидною лядою нагорі* (Г. Вдовиченко)).

Зафіксовано номени, що репрезентують традиційний посуд конкретної країни: *турка, джезва* – приладдя для приготування напоїв по-турецьки (напр.: *У них вирунає й колишній актор зі втраченим розумом, який у її студентському минулому читав чудернацькі вірші в єдиній кнайпі на Вірменській, де в місті левів і досі заварюють каву в турках* (Ю. Винничук)).

До знаків-кваліфікаторів та емотивів належать лексеми на позначення смакових чи запахових якостей продуктів або страв: *запашна кава, смачна кава, солодка кава, гірка кава* (напр.: *Ти написала, що любиш **гірку каву** та **гіркий шоколад**, – я їх не люблю* (Н. Гербіш); *Всі проблеми видаються дріб'язковими, ейфорія втишується до спокійної радості й хочеться персиків, **міцної кави** з веселковою пінкою та дихати небом* (Н. Гербіш)).

Провідна роль знаків-дескрипторів полягає в описі дій, що лежать в основі формування дескриптивної системи [1, с. 97]. До таких знаків належать передусім предикати на позначення процесу приготування кави: *робити, заварювати, запарювати, готувати, засипати* тощо (напр.: *Остан користувався винятково газовою плитою, коли **готував** собі вранішню каву* (Н. Гербіш)). Особливу групу дескрипторів становлять лексеми зі значенням процесу споживання їжі, напр.: *Здається, так і не навчилася **пити** каву без кардамону* (Н. Гурницька).

Знаки-суб'єкти периферійної зони кваліфікують людей, чії захоплення або діяльність пов'язані з кавою: *кавоманка, кавоман, каварник* (напр.: *Цікаво, що **турецькі кавомани** й досі не використовують млинків, а товчуть зерна в ступі дерев'яними товкачами* (Ю. Винничук)). Натомість знаки-об'єкти виокремлюють предмети реальності, пов'язані з кавою: *кавове дерево, кавові плоди, кавові коробочки* (напр.: *Збір **кавових коробочок** починається восени* (Ю. Винничук)).

Отже, дослідження лінгвокультурного поля «кава» вможливило виокремлення ядра, ядерної та периферійної зон. У межах периферійної ланки диференційовано знаки-локативи, знаки-інструментативи, знаки-кваліфікатори й емотиви, знаки-дескриптори, знаки-об'єкти та знаки-суб'єкти.

Література

1. Олянич А. В. Когнитивная и лингвосомиотическая системы глоттонии: к разработке типологии знаков гастрономического дискурса. *Филологические науки в Московском гос. ин-те международных отношений: сб. науч. тр.* № 56 (71). Москва: МГИМО-Университет, 2014. С. 91–111.

**СПЕЦИФІКА ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ
РОКСОЛАНИ В РОМАНІ Т. І О. ЛИТОВЧЕНКІВ
«КИНДЖАЛ ПРОТИ ШАБЛІ»**

Неволю жінки як випробування долі та становлення особистості своєрідно зображено в романі Т. і О. Литовченків «Кинджал проти шаблі». Твір привертає увагу неймовірним сюжетом, вибудованим авторами з можливих доступних біографічних відомостей та з авантюрним використанням художнього вимислу. Поєднуючи історичні події та життєві долі персоналій, письменники виводять версію про те, що Роксолана є матір'ю Дмитра Вишневецького. Це кардинально відрізняє постать легендарної жінки від раніше інтерпретованих образів. Літературознавець В. Разживін зазначив: «Руйнація звичної фабули, утвердження як головного рушія подій мотиву помсти дало змогу письменникам витворити новий образ Роксолани, із акцентуванням не на винятковості долі, не на героїчному аспекті чи патріотизмі, а на звичайних людських рисах. Авторська версія цілком оригінальна, вступає в певні суперечності із сформованим у творах ХХ ст. каноном» [2, с. 198].

Для образу Роксолани, як типу полонянки, в романі Т. і О. Литовченків характерне змалювання зовнішніх і внутрішніх рис у розвитку, що підкреслює зміни стану, поглядів і цінностей жінки. У портретній характеристиці увиразнюються очі та волосся, часто вказується на небездоганність жіночої краси. Такий підтекст мотивує виділити в постаті харизматичність образу: «не красуня, але миловидна, з товстелезним рудими косами й виразними зеленими очима» [1, с. 12]. Прагнення героїні до помсти за втрачену любов і розлуку з дитиною увиразнюються її винятковим талантом, розумом та вдачею. На кожному етапі життя Олександри – Анастасії – Роксолани – Хуррем ці якості проявляються в динаміці. Дитинство: «...Вже до шести років дівчинка досить непогано читала Молитослов і Псалтир, до семи опанувала латину, до восьми – давньогрецьку» [1, с. 11]; зав'язування стосунків, кохання з князем Іваном

Вишневецьким: «Коли ж молоді люди залишалися разом, доглядальниця розважала хворого читанням уголос Святого Письма, поетичних творів Гомера, сказань про небезпечні пригоди мандрівників і завойовників нових земель...» [1, с. 20–21]; самовираження в турецькому полоні: «розмовляє кількома мовами й навіть латиною, вміє шити, вишивати» [1, с. 89]; «весь вільний час ... продовжує проводити у бібліотеці, вона тепер вільно читає Коран» [1, с. 127]; «іноді брала лютню, награвала і співала для власного задоволення...», «а безсонними ночами при свічі писала вірші про самотність» [1, с. 130]. Роксолана знається на лікуванні, смачно готує, гарно малює і танцює. Свої здібності вона вдосконалює на чужині, перебуваючи в неволі. Можливості розвиватися використовує заради здобуття достойного місця в гаремі султана, що й забезпечує їй пріоритетність серед дружин та палке кохання чоловіка. Отримавши статус султанші, вона приймає самостійно багато рішень, часто таємно від чоловіка й оточення; зустрічається з послами; листується з польською королевою.

У характері героїні чітко проглядаються риси волелюбності й непокірності, що загострюються в життєвих випробуваннях – захисті від набігів бусурманів у Рогатині, самообороні під час фатального захоплення в полон підступними ворогами, помсті за смерть подруги в палаці султана.

Ключовий епізод у романі – отримання в подарунок від коханого Івана кинджала та вправне володіння зброєю. Посилюється увага на неординарності жінки в намаганнях оборонятися і вбивати ворога. Уміння захищатися і нападати допомагають жінці долати всі перешкоди. В умовах життя на чужині ці навички вдосконалюються. Роксолана вдається до витончених засобів помсти, організовує знищення тих, хто заподіює їй зло, вигадує способи катувань, використовує отруту, що призводить до невиліковної хвороби «біле безумство». Спершу її жертвами стають вбивці кращої подруги Мариси-Нейші, пізніше – челядники князя Вишневецького, в яких впізнала своїх колишніх викрадачів (їх замучили в страшних катуваннях під наглядом султанші). Роксолана організовує мучинецьку загибель Дмитра Вишневецького, якого помилково вважала молодшим нащадком Івана Вишневецького і княгині

Анастасії Олізарової. За художньою версією роману, Дмитро Вишневецький є рідним сином Роксолани. Страшну правду Роксолана дізнається надто пізно – на тілі замученого Байди вона помічає важливий знак – «родимку незвичайної форми, у вигляді тонкої вигнутої шаблі» [1, с. 287]. Ця родимка належить тільки її дитині. Душевні муки жінки нестерпні.

Авторська версія, розгорнута в романі «Кинджал проти шаблі», досить цікава й смілива. Це дало можливість переконливо показати сутність трагізму жінки з України, яка втратила волю, віру, родину і врешті саму себе. Роксолана помирає через тиждень після загибелі Дмитра Вишневецького.

Тип «жінки-полонянки» в романі Т. і О. Литовченків створений на основі адаптації відомих історичних подій до художньої белетристики. Оригінальність образу не стільки в її незвичайних рисах і винятковості поведінки в загострених ситуаціях, скільки в акцентуації крайніх меж трагізму долі. Розгортання неординарної версії показує формування жінки-месниці. Для увиразнення специфічного образу автори демонструють жорстокі сцени вбивств, катувань і страждань жертв. Водночас багато уваги зосереджено на духовному багатстві Роксолани, її потягу до мистецтва, прагненні до знань. Жінка згадує рідну землю, співає українські пісні, не забуває рідну мову. Вона розуміє безвихідь своєї ситуації і належно приймає її. Описуючи все це, автори роману дотримуються певної ідеї – показати шлях вольової жінки до помсти. Тож образ Роксолани в романі «Кинджал проти шаблі» виявляє жіночий тип – «полонянка-месниця».

Література

1. Литовченко О. і Т. Кинджал проти шаблі. Харків : ТОВ Творч. об-ня «Гімназія», 2013. 315 с.
2. Разживін В. Своєрідність інтерпретації образу Роксолани в романі подружжя Литовченків «Кинджал проти шаблі». *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. 2015. № 1. С. 192–198.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-48>

О. ЮФЕРЕВА

Національний педагогічний університет

ім. М. П. Драгоманова

ФУТУРИСТИЧНА КАРТОГРАФІЯ НОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ У ТРЕВЕЛОГАХ Ф. ГРІФФІНА

**(«SOVIET SCENE: A NEWSPAPERMAN'S CLOSE-UP A NEW
RUSSIA» (1933) ТА Л. ФІШЕРА («SOVIET JOURNEY» (1935))**

Інтерес західних журналістів і письменників до широкомасштабного будівництва Радянської країни 1930–х рр., їхнє бачення процесів перетворення в межах офіційних «екскурсій» і поза ними – тема, що інтригує з різних точок зору. Чимало запитань викликає той ентузіазм, із яким схвалювалися побачені зрушення, і тенденційність, із якою ігнорувалася зворотній бік «уславленої» радянської динаміки. Одним із вагомих факторів захопливого ставлення вважається те, що ці подорожі стали ідеологічним жестом, «для більшості вони були ніби візитом у майбутнє» [2]. Чому закордонні очевидці піддалися «гіпнозу», «символічній владі греблі», за влучним визначенням К. Купенського, який представив докладну доповідь із цієї теми на фестивалі «Запорізька книжкова толока» у 2017 р. [1], – досі актуальна проблема, яка вимагає комплексного підходу. К. Купенський говорить про психологічні механізми витіснення, інші дослідники – про тиск цензури, яка так чи інакше впливала і на закордонних журналістів, а також про своєрідне сприйняття соціальних процесів у СРСР американцями.

Варто наголосити, що вагому роль у формуванні сучасного розуміння характеру показу країни у трагічний час відіграють не тільки академічні студії. Наприклад, журналістська стаття К. Пламмера, опублікована у відомому канадському медіа «Torontoist», присвячується подорожі Ф. Гріффіна до СРСР і репрезентує спробу заглянути гострі грані проблеми замовчування радянських методів: «в ім'я журналістського балансу, він применшив їх нелюдність, яка, на його думку, нічим

не відрізнялася від тієї, що спостерігалася під час Французької революції» [3].

Образ Дніпробуду є уособленням радянського прогресу, який із запалом вітався більшістю закордонних журналістів. У період гучного відкриття гребля притягує і надихає на створення яскравих світлин, нарисів, статей. У символічний ореол греблі втягується і нове місто, яке постане на лівому березі. Щоправда, у тревелогах 1932 р. воно ще не має імені: лімінальне місто називається Дніпробудом або Електрополісом. Це можна побачити у творі канадського журналіста Фредеріка Гріффіна, який подорожував Радянським союзом протягом 2 місяців улітку 1932 р. У 1934 р. сюди знову повертається відомий американський журналіст Люїс Фішер, який присвятив чимало робіт висвітленню соціально-політичних процесів країни («The Life of Lenin», «Stalin», «The Soviets in World Affairs»). У його нарисі «Cossacks and Dam» опис простору, що сьогодні відповідає сучасному ареалу Запоріжжя, детальний і спостережливий. Місто вже отримало своє ім'я – Нове Запоріжжя – не випадкове, багатозначуще. Ключовий засіб поглиблення символізації греблі та міста, що зростає поруч, – екскурс в історію, козацьку добу, між якою і сучасним Фішеру часом у цьому регіоні, здається, нічого не відбувалося, аж поки пращур козака не став робітником на заводі або офіціантом, який подає журналісту чорну ікру.

Отже, мета дослідження полягає у витлумаченні футуристичної картографії Нового міста, Запоріжжя, у тревелогах американських журналістів Ф. Гріффіна та Л. Фішера у різних контекстах. По-перше, контекст соцреалістичної подорожі, її жанрових ознак та засобів репрезентації простору. По-друге, до розгляду долучаються тревелоги закордонних подорожніх, сприйняття яких виходило за межі ідеологічного дискурсу. Це не означає, що молодий письменник Р. Байрон у тревелозі «First Russia, Then Tibet» (1933) та лікар В. Річардсон у творі із промовистою назвою «Soviet Russia as I Saw It; Its Crimes and Stupidities» (1932) мали можливість об'єктивно витлумачувати тогочасні події. Проте ці два тревелоги виразно підкреслюють відмінність погляду: гребля позбавлена магічної сили, а місто стає непомітним для таких «очей».

Натомість, Гріффіна зображує греблю не просто індустріальним об'єктом, а гігантом, символом, монументом. Гребля у Фішера набуває вже відкрито міфологізованого виразу. Вона видається йому соборно-урочистою і прекраснішою за ті пороги і брудне село, які були на її місці раніше.

Зіставлення «скептичних» тревелогів із політично ангажованими уможливило розгляд останніх в контексті соцреалістичної подорожі, її жанрових ознак. Як у паломництві, маршрут пересування запрограмований заздалегідь, жодної випадкової дестинації. Пересування має всі прикмети руху вертикальним простором. Простежується особлива темпоральність подорожніх текстів, яка також притаманна соцреалістичному тревелогу: опозиція минуле/теперішнє у просторових репрезентаціях. Водночас додається і вимір майбутнього, навіть утопічні візії якого не залишають сумнівів у його наближенні. Звідси, в обох тревелогах простежується незавершеність образу Запоріжжя у зображенні архітектури, побутового та індустріального просторів.

Композиційно нариси про Дніпробуд Гріффіна і Фішера відкриваються описом греблі як символічного центру, а не прибуттям до міста як важливої ініціативної складової подорожей. Наступним композиційним елементом є розгортання футуристичних асоціацій про молоде місто, у яких важливу функцію відіграє традиційний компонент подорожньої літератури – «бесіда із місцевим». Відмінність цього спілкування у подорожніх теж зумовлюється специфічним темпоральним планом. У Гріффіна розмова з інженером Александровим ведеться переважно про майбутнє міста, у Фішера – підтекстом бесіди із суддею стає концепція зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього, яка організує смислову структуру нарису.

Незаплановані, «небажані» спостереження, на відміну від вражень подорожніх-«скептиків», у текстах Гріффіна і Фішера виключаються. Усі негативні риси або суперечності, які можуть сприйматися як критичні відгуки, підпорядковуються задуму втілити образ Нового Запоріжжя як універсальний зразок,

ілюстрація невинних прогресивних змін навколо непохитного символу нової державності – греблі.

Література

1. Купенський Н. Мова заперечення голодомору: сліпота, гіпноз, одержимість, фетиш. URL: <https://tinyurl.com/r77ecqh>
2. Nair J. Mc. Mary Poppins and the Soviet Pilgrimage: P.L.Travers's Moscow Excursion (1934). *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies*, 2012. URL: <https://www.proquest.com/docview/2201475633>
3. Plummer K. Historicist: A Toronto Journalist Reports from the USSR in 1932. *Torontoist*, 2015, №8. URL: <https://torontoist.com/2015/08/historicist-a-toronto-journalist-in-the-land-of-the-soviets/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-49>

Г. ЯРМОЛЕНКО

Черкаський національний університет

МІЛТИ-ПСЕВДОНИМИ В РОМАНІ СЕРГІЯ ДЗЮБИ Й АРТЕМІЯ КІРСАНОВА «ПОЗИВНИЙ «БАНДЕРАС»

Останнім часом у лінгвістичній науці спостерігаємо значний інтерес до псевдонімів як одного з різновидів власних назв. Особливе зацікавлення викликають позивні учасників АТО/ООС.

Н. М. Павликівська визначає псевдонім як різновид антропоніма, приbrane (вигадане) особове іменування, яке використовують представники окремих груп суспільства (письменники, публіцисти, композитори, актори, художники, співаки, громадсько-політичні діячі, злочинні елементи) поряд із своїм справжнім іменем та прізвищем або замість них із метою конспірації через причини особистісного, політичного та юридичного характеру [1, с. 9].

Псевдоніми – не однорідна група онімів. Відповідно до сфери діяльності їхніх носіїв М. М. Торчинський виділяє декілька підгруп.

Однією з них є міліті-псевдоніми – вигадані особові назви військових діячів [2, с. 148–149].

У дослідженні під поняттям «міліті-псевдонім» розуміємо різновид псевдоніма, самоназву чи отриману з метою конспірації назву військового (лікаря, капелана), а також волонтера й ототожнюємо поняття «міліті-псевдонім» і «позивний».

Мета роботи – проаналізувати мотиваційні особливості міліті-псевдонімів, зафіксованих у романі «Позивний «Бандерас»». Основним методом дослідження фактичного матеріалу є описовий.

Відповідно до мотиваційних ознак Н. М. Павликівська виділяє такі принципи номінації осіб: «людина як така, або характерні риси носія»; «людина в суспільстві» (характеристика трудової діяльності, національно-етнічна характеристика, соціальний статус тощо); «людина й навколишній світ» (характеристика носія щодо географічних об'єктів, реалій флори та фауни) [1, с. 10].

Назва роману Сергія Дзюби й Артемія Кірсанова налаштовує читача на те, що у творі йтиметься про військового із позивним «Бандерас». Чи не перше, що спадає на думку, це чоловік із гарною, як у голлівудського актора іспанського походження Антоніо Бандераса, зовнішністю. Однак у романі лише зауважено, що капітан мав вольове обличчя й важкий погляд. Тобто мотивом номінації капітана Сасенка слугувала не зовнішність. Окрім того, позивний «Бандерас» співзвучний із прізвищем українського політичного діяча, одного із ідеологів і теоретиків українського націоналістичного руху ХХ століття Степана Бандери. Однак політичні погляди так само не були мотивом номінації військового:

– **Бандерас**, – майже без роздумів відповів я.

– Це щось націоналістичне?

– Ні: Антоніо Бандерас – голлівудський актор, – пояснив я. Так колись мене дівчина прозвала за запальну вдачу.

Отже, мотивом найменування головного героя роману слугували його риси характеру. За мотиваційною ознакою міліті-псевдонім «Бандерас» належить до групи «людина як така». До цієї ж групи зараховуємо позивний нацгвардійця Сергія Башкова «Індіанець»: «До АТО я працював звичайним барменом у київському рок-пабі. Там я навчився безпомилково читати по обличчях

відвідувачів їхні невдоволення та бажання. Вивчати людей, більше слухати, ніж говорити – завжди було моєю усталеною нормою поведінки. Саме тому друзі і прозвали мене мовчазним та уважним індіанцем». Отож позивним бійця стало колишнє прізвисько, яке він отримав ще в мирному житті.

Зовнішній вигляд та місце народження й проживання є мотивом номінації бійця Сергія Коржука: *«Західняк із верховини рядовий Сергій Коржук із позивним «Говерла» високий на зріст, потужної статури...»*. Як відомо, Говерла – найвища вершина українських Карпат і найвища точка України.

Рядовий Максим Горшков мав позивний *«Мореман»*, оскільки був родом із Одеси – міста моряків. У морському сленгу «мореман» – досвідчений моряк, морський вовк. Напевно ми не знаємо, чи був рядовий під час мирного життя пов'язаний з морем, але мотив номінації очевидний – місце, де народився й проживав військовий.

Мотивом вибору позивного *«Купол»* була, безперечно, зовнішність майора Коцюби: *«Форма обличчя Купола була трикутна: високе чоло, виступаючі вилиці, випнуте трохи вперед підборіддя»*.

Як відомо, людина може мати не один псевдонім, а значить і не один позивний. У романі йдеться про те, як група розвідників під керівництвом Бандераса вирушає на пошуки диверсанта *«Ходока»*. Звичайно ходоком називають особу, яку посилають куди-небудь із певним дорученням. Згодом ми дізнаємося, що *«Ходоком»* виявився *«Борода»* – *«велетень-бородань у десантному береті з типовим татуюванням «ВДВ» на плечі»*. Мотивом найменування слугувала зовнішність диверсанта.

Отже, аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що класифікація псевдонімів загалом і міліті-псевдонімів зокрема за мотиваційними ознаками потребує подальшого вдосконалення.

Поділяємо думку багатьох, що поширення знань про воїнів АТО/ООС через інформацію про їхні псевдоніми є ознакою пам'яті сучасного українського суспільства. «Словник псевдонімів воїнів АТО» є яскравим тому прикладом. У перспективі цікаво було б дослідити позивні волонтерів, медиків, капеланів.

Література

1. Павликівська Н. М. Українська псевдонімія ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2012. 36 с.
2. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура антропонімікону української мови. *Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: Філологічні науки*. Випуск 15. Т. 1. Кам.-Подільський : Аксиома, 2007. С. 146–150.

Наукове видання

ЗАПОРІЗЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(11–12 листопада 2021 року)

*Відповідальна за випуск - канд. філол. наук **О. В. Меркулова***

Підписано до друку _____. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 9,07. Наклад _____. Замовлення № 1022-013.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано: ТОВ “Liha-Pres”
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.
Україна, м. Львів, 79012, вул. Кастелівка, 9
Польща, м. Торунь, 87-100, вул. Лубіцка, 44
Тел. +38 (050) 758 14 36